

Rita ŽADEIKYTĖ

Istorija ir nūdienu

DISKUSIJA, SKIRTA ROMUALDO OZOLO PARAMOS FONDO „UŽ TEISINGUMĄ LIETUVOJE“ ORGANIZUOTAI ISTORIKŲ KONFERENCIJAI, PRIE APSKRITOJO STALO BAZILIONŲ MOKYKLOJE

Nuotraukos Laimos Perminienės

Eugenijus JOVAIŠA, akademikas, Lietuvos edukologijos universiteto profesorius, humanitarinių mokslų daktaras, archeologas

Arūnas GUMULIAUSKAS, Šiaulių universiteto profesorius, habilituotas mokslų daktaras, istorikas
Eugenijus SKRUPSKELIS, Romualdo Ozolo paramos fondo direktorius, archeologas

Tomas BARANAUSKAS, Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakulteto lektorius, istorikas
Diskusiją moderavo Birutė SALATKIENĖ, Šiaulių universiteto docentė, humanitarinių mokslų daktarė, archeologė, muziejininkė

Eugenijus SKRUPSKELIS. Vienas iš pagrindinių Romualdo Ozolo fondo projektų – leidybiniai projektai. Tai du žurnalai, kuriuos leidžiame, – „Nepriklausomybės sąsiuviniai“ ir „Padubysio kronikos“. Tai vieni iš svarbiausių darbų, ką buvo sumanęs Romualdas Ozolas. Mes bandome tai tęsti. Žurnaluose stengiamės pateikti tikrą istoriją – tai, kas iš tiesų buvo. Nepudruojant. Galime didžiuliu tuo, kad, pavyzdžiui, „Nepriklausomybės sąsiuvinuose“ viena iš svarbiausių rubrikų yra „Dokumentai“, kurioje pateikiama visa tikra Atgimimo dokumentika – tikri, dauguma niekur nepublikuoti dokumentai ir stenogramos. Praėjusių metų numeryje buvo spausdinta pirmoji Sąjūdžio rinkiminės konferencijos stenograma. Ją pastudijavus labai

puikiai matosi, kaip jau tada buvo projektuojama valstybė ir kaip skirtingi žmonės, kurie dabar labai puikiai žinomi, gana skirtingai įsivaizdavo valstybę. Spausdinama stenograma, kaip valstybę matė atskirų regionų žmonės – šiauliečiai, kauniečiai. Labai svarbu, kad galima remtis tikrais šaltiniais.

Didelė ir rimta rubrika „Nepriklausomybės sąsiuvinuose“ – „Faktai ir įžvalgos“, tai iš esmės analitiniai straipsniai, kuriuos rengia tie žmonės, kurie dalyvavo tuose procesuose. Taigi jie gali tiesiogiai paliudyti, kaip iš tiesų buvo, nes taip, kaip šiandien interpretuojama Lietuvos istorija, mums darosi neramu, todėl kad kartais jaunieji istorikai ir politologai taip keistai šneka: būna nejauku, kai ką tik mokslus baigęs istorikas ar politologas įvykių dalyviams ima aiškinti, kaip iš tikrųjų viskas ten vyko. Tai atrodo gana keista ir įtartina.

Tai, kas vyksta šiandien su dideliu ažiotažu (dėl filosofės Nerijos Putinaitės darbų, kitų dalykų), tik patvirtina būtinybę istorikams, istorijos mokytojams susirinkti ir pasikalbėti apie tai, kas iš tiesų su mūsų istorija darosi, kaip ji interpretuojama. Be galo svarbu, kad istorikai, istorijos mokytojai apie tai kalbėtų, remtųsi tikrais šaltiniais, tikromis žiniomis, o ne interpretacijomis. Istorija yra tikslus mokslas. Norėtusi, kad mokykla gautų tikrą žinią, tikrą istoriją. Mes turime kuo didžiuliu, bet kartais stengiamės tai nustumti į šalį ir traukti tai, kas ne visada patvirtinta.

Eugenijus Skrupskelis

Eugenijus JOVAIŠA. Iš tikrųjų apima nerimas dėl to, kuria kryptimi žengia mūsų istoriografija, ypatingai dabartinė, vadinamoji katalikiška, istoriografija. Dešimt akademikų padarėme trijų knygų projektą. Pirmoji knyga išėjo 2012 m., antroji – 2014-aisiais, trečioji – tik ką 2016-aisiais. Knygą pavadiname „Nerimas“. Kiekvienas iš autorių – ar tai būtų literatūros tyrinėtojai (Viktorija Daujotytė), ar ekonomistai (Aleksandras Vasiliauskas), ar archeologai (Vladas Žulkus) – pasirinkome savo sritį ir pamėginome pasakyti pasauliui ir Lietuvai, kas mums kelia nerimą, dėl ko mums reikia kalbėtis ir aiškintis. Reikia aiškintis ne tik akademikų terpėje, bet su visais. Reikia girdėti žmonių nuomonę.

2014 m. knygoje yra didelė mano studija, kurią pavadinau „Baltų pasaulis – nuo Tacito iki Nestoro“. Pacituosiu profesoriaus Alfredo Bumblausko ištraukėlę, kad suprastumėte, kokia jo išsakyta mintis ne tik man, bet ir daugeliui mano kolegų sukėlė įvairialypius jausmus. Citata: „Lietuvių, ir ne tik mokslininkų, esanti pareiga surasti šią pagonišką Atlantidą ir iš jos pasisemti idėjų ir dvasinės pasipirties tautiniam atgimimui. Jau geras šimtmetis lietuvių tyrėjai dirba pagal šį kodą, tačiau galingos civilizacijos taip ir nesurado. Jokių ypatingų civilizacinių turtų – mūrų, raštų, epo – institucinės religijos mokslininkai iki šiol taip ir nesurado.

Birutė Salatkienė

Atvirkščiai, net pagonybės simboliuje – Kernavėje – surado senovės lietuvių, pasipuošusius bizantiškais papuošalais iš senosios Rusios.“ Taip rašo profesorius A. Bumblauskas savo knygoje.

Pacituosiu ir savo mintį iš savo studijos: „Suprasčiau, jei tai būtų pasakyta XIX amžiaus istorijos rašytojų, kai Lietuva buvo prievarta įtraukta į Rusijos imperijos sienas. Perdalintos ir okupuotos Lietuvos praeitis slavų ir germanų istoriografijoje buvo tik nepatogi kliūtis, kurią reikėjo apeiti, bet ne dabar, kai galime kurti nacionalinę istoriografiją. Jonas Basanavičius neįpareigojo mūsų surasti „baltų Atlantidos“, o galėjo, nes šviesus siekinys dar niekam nepakenkė. Samprotavimai apie tai, kad krikščionybės įvedimas pradeda Lietuvos ir lietuvių kalbos degradaciją, rodo tik agresyvios krikščioniškosios istoriografijos atstovo požiūrį į priešistorę ir jos tyrėjus. Kaip, beje, ir šimtmečio archeologų triūso įvertinimas, kuris vainikuoja daugiametės tyrinėjimų pastangas. Ir šis įvertinimas visiškai neteisingas ir klaidingas. Juo labiau verta pasakyti, kad nė viena Lietuvos archeologijos mokykla nekėlė, neieškojo ir nerado „baltų Atlantidos“, nes jos niekam nereikia. O rado tai, ką ir turėjo rasti – ikikrikščionišką Vakarų Europos tipo kultūrą, kuri savo branda tokia pati, kaip germanų ar keltų.“ Štai moto, apie kurį mums reikia kalbėti, dalintis mintimis.

Birutė SALATKIENĖ. Mūsų valstybės kultūros, švietimo, istorijos politika mažų mažiausiai problemiška ir kelianti rūpesčių ne vien akademinei visuomenei, bet ir visai šviesuomenei. Toli pavyzdžių ieškoti nereikia – pats geriausias pavyzdys yra Lietuvos mokslų akademijos 75-mečio minėjimas ir jo transliacija per visuomeninę Lietuvos televiziją, kai tam buvo skirta pusantros ar dvi minutės. Tarsi Mokslų akademija, jos darbai, jos indėlis ne tik į mokslą, intelektualinį Lietuvos potencialą, bet ir socialinį vaidmenį, vienu tarpu net ir politikos vedlį – kai Sąjūdis susirinko būtent Mokslų akademijoje – nieko neverti. Tokia padėtis, kai gyvename mokytojų streiko dienomis, švietimo politika aiškiai šlubuoja, eina iš nežinojimo, nemokėjimo, nesusikalbėjimo. Istorijos politika, kultūros politika, švietimo politika. Ar jos Lietuvoje su šiandieniniais politikais apskritai egzistuoja? Ar iš tų gana pabirų veiksmų galima daryti kažkokį istorijos, kultūros politikos nuostatų sąrašą?

Eugenijus JOVAIŠA. Kai Lietuvos pedagogai ruošėsi streikui, man paskambino „Lietuvos ryto“ žurnalistas ir paklausė, kaip aš vertinu mokytojų streiką. Pasakiau: „Labai gerai. Seniai tą reikėjo daryti.“ Manau, kad neilgai trukus ir profesūra bei docentūra išeis į gatves, nes jie niekuo nesiskiria nuo mokytojų. Mokytojų atlyginimų lentelės nesimato Europoje, profesūros lygių taip pat nesimato! Tai ištisinė katastrofa. O kai premjeras A. Butkevičius pedagogus išvadina Maskvos agentais, pakraupstame. Štai gyvename tokiomis sąlygomis, kurios parodo, kuo mus laiko.

Lietuvoje nėra normalios švietimo politikos, nėra mokytojų rengimo politikos. Nuolat ir neigiamai naikinamas Lietuvos edukologijos universitetas (LEU). Trauk velniai tą universitetą su jo tradicijomis, jeigu būtų sukurta protinga alternatyva. Sakykime, LEU nemoka rengti mokytojų, padarysime instituciją, kuri tai mokės daryti. Bet taip nėra. Mokytojų (ikimokyklinis, pradinis ugdymas) rengimas bus atiduotas kolegijoms, kitkas bus atiduotas atsitiktiniams kursams. Kalbant apie švietimo politiką, kurią aš matau kaip universiteto žmogus, dabar mokytojų rengimui yra paskirta maždaug 0,1 procento nuo Švietimo ir mokslo ministerijos turimo biudžeto. Aš šiuos skaičius pristaciau Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui, kuriame sėdėjo buvęs švietimo ministras Gintaras

Steponavičius, kiti ministrai, bet jie net nesureagavo į tą skaičių, jų visiškai nejaudina šie dalykai. Juos jaudina, ką sunaikinti ir ką paimti. Juos jaudina, kuriuos universitetus uždaryti – Šiaulių, Klaipėdos, o kitus universitetus sujungti. Mokslų akademijos jubiliejaus proga skaičiau pranešimą apie universitetų jungimą. Įsivaizduokite, kokia švietimo ir mokslo politika, kai anksčiau buvusius institutus įtraukė į universitetų sudėtį. Dabar Lietuvoje padarys vieną ar du universitetus. Juk tokį begalinį mokslo centralizavimą mes jau turėjome, jau matėme ir žinome, kas iš to išeina. Visuomeninė mintis, mokslo mintis, švietimo mintis turi turėti laisvės.

Keturiasdešimt metų dėstau universitete pirmakursiams ir turiu progos matyti, kokie žmonės ateina į universitetą po mokyklos. Graudulys apima mano širdį, kai aš bijau prabilti geografinėmis sąvokomis pirmojo kurso studentams, nes jie nežino, kur yra Vysla, kur Albanija, nežino, kur Pamarys. Nežino elementariausių geografinių dalykų. Ar tai mokytojų bėda? Manau, kad ne, nes vienu tarpu Lietuvoje sugebėjome geografią išnaikinti iš mokyklų kaip dėstomą dalyką. Dabar geografią į mokyklą įsileidome vėl atgal, bet kokiomis proporcijomis?..

O ką mes padarėme su istorija mokykloje? Mes istoriją amputavome! Pirmą skyrių savo studijos knygoje „Nerimas“ pavadinau „Apie istoriją be istorijos pradžios“. Mes nebemokome savo jaunimo seniausio istorijos periodo.

Tam tikruose istorijos veikaluose yra pasakoma tokia frazė: „Senovės lietuviai XIII–XIV amžiuje atjoję į mūšio lauką nulipdavo nuo žirgo ir kaudavosi pėsti todėl, kad nemokėdavo kautis raiti.“ Taip rašoma akademinėse knygosė! O iš tiesų I amžiuje ir II amžiaus viduryje raitelio ir žirgo komponentai jau buvo žinomi. Buvo žinomas balnas, žąslai, kamanos, pentinai – visi padargai – iš I–II amžių! Tūkstantį du šimtus metų lietuviai sėdi ant žirgo nugaros ir mat nežinos, kaip numesti ietį jojant ant žirgo?! Kokio išsilavinimo žmonės turi būti, kad taip amputuotų supratimą?! Dėl to žmonės ir nesupranta, kada Lietuvos valstybės pamatai buvo sudėti, kad aristokratijos tradicijos siekia seniausius laikus.

Pristatinėjau knygą ir kompaktinį diską „Lietuva iki Mindaugo“. Alytaus muziejuje, pamenu,

Tomas Baranauskas

susirinko labai maloni dailininkų kompanija. Pristatinėju gražius dailininkų kurtus aprėdus, kaip jie atrodė, kaip jie buvo nešiojami. Vienas dailininkas stebėjosi: ką aš jiems kalbu ir rodau, taigi Lietuvos didikai buvo alkani, basi, mūsų kunigaikščiai miegojo kartu su kiaulėmis – apie kokius aprėdus čia aš kalbąs?! Mane suėmė toks zlastis! Paklausiau, ar jie mano, kad kunigaikštienė Ona nuogu pasturgaliu lakstė?!

Užtenka pasiimti Iždo knygas, kur viskas parašyta! Vytauto laikų Iždo knygose surašyti visi atvežtiniai kailiniai iš Anglijos, kiek atvežta deimantų, kiek sabalais pamuštų kailinių ir visokių drapanų bei kitokių dalykų.

Toks savęs menkinimas, prasidedantis iš mokyklos, mus atveda į tokią situaciją, kad mes prarandame savastį, ji nebėra mums taip svarbi, mes nebežinome, kas mes esame, kas mes buvome, ką mūsų tėvai ir protėviai sukūrė, kokią gražią kalbą mes gavome. Taip prarandamas labai svarbus supratimas, kad mes esame laikini šitoje žemėje. Tuoju mus užpustys smėlis ir mus pakeis jaunimas, todėl mes turime jiems perduoti savo supratimą ir savo žinias. O jiems tą patį reikės padaryti su savo jaunimu, nes ir jie mirs – visi mes esame laikini. O dabar nebėra supratimo, yra likusi merkantilija.

Birutė SALATKIENĖ. Kokia istorijos mokslo politika? Koks mūsų istorijos, kaip praeities modelio,

supratimas mokykloje? Kokia valstybinės istorijos politika moksle?

Tomas BARANAUSKAS. Kalbant apie istorijos politiką galima išžiūrėti du aspektus. Vienas jų – mokslo politika, jos, mano supratimu, nėra. Patys istorikai susigalvoja, ką tirti, ir patys tiria, kas kam įdomu, kas turi platesnius interesus – ima plačiau, kas siauresnius – siauriau, ir niekam tas iš tikrųjų nerūpi. Pavyzdžiui, Lietuvoje yra toks Lietuvos istorijos institutas. Kas tai per įstaiga? Aš joje dirbau vienuolika ar dvylika metų ir galiu pasakyti, kad tokia institucija kaip ir neegzistuoja. Tai yra fondas, iš kurio mokami istorikams atlyginimai ar pašalpos. Tai tiesiog yra grupė istorikų, kurie dirba savo darbus ir gauna atlyginimus, kad nenumirtų badu. Bet pats Istorijos institutas nieko iš esmės nedaro, jis tik uždeda bendrą vardą tiems istorikams, kurie savo darbus dirba. Taigi čia jokios mokslo politikos nėra. Tiesa, Istorijos institutas vargais negalais bando leisti dvylikatomę „Lietuvos istoriją“, bet ir tai tas procesas sunkiai kontroliuojamas. Ši „Lietuvos istorija“ seniai turėjo būti išleista, bet jos kol kas yra tik apie pusę ir tas produktas, mano supratimu, neypatingai vykęs.

Kitas aspektas – valstybės politika, susijusi su istorija, istorinės atminties politika, – tai, kas yra tinkama visuomenei, kaip pristatoma istorija visuomenei. Švenčiame kai kurias datas – Vasario 16-ąją, liepos 6-ąją – Mindaugo karūnavimo dieną, Kovo 11-ąją. Yra Atmintinų dienų įstatymas, kuriame surašyta per 60 datų, nors jos ne visos su istorija susijusios, nes tarp jų yra ir profesinių švenčių, tačiau apie pusę jų įamžina istorines datas. Ką tas įstatymas reiškia? Jis susideda iš vieno straipsnio, kuriame yra išvardytos visos datos ir nieko daugiau nepasakyta apie jas – kas turėtų būti daroma, kad tos datos iš tikrųjų būtų įsimintinos. Taigi, šis įstatymas iš esmės tuščias. Seimo nariai mėgsta į jį prirašyti vieną kitą datą, bet realiai daugelis ten aprašytų dienų yra arba iš viso neminimos, arba, jei ir paminimos, tai kelių entuziastų, o ne valstybės iniciatyva. Valstybė domisi nebent tomis dienomis, kurios yra nedarbo dienos, nebent išimtis yra Sausio 13-oji.

Buvo parengtas Tautos istorinės atminties įstatymas. Projektas parengtas dar praėjusios kadencijos Seimui. Per visą kadenciją dabartinis Seimas sugebėjo vieną kartą apsvastyti šį projektą

ir nustumti jį į šalį, mat, atsirado istorikų, kuriems pasirodė, kad toks įstatymas, kuris reglamentuotų, kaip mes prisimename, ką reikia daryti, kad tos dienos būtų atmintinos, kad atsirastų bent kažkoks sistemingumas valstybės istorijos politikoje, neva cenzūruos kai kurių istorikų darbą. Nors apie jokią cenzūrą tame įstatymo projekte visiškai nekalbama, nes įstatymas yra ne apie tai, ką tyrinėja istorikai, ką jie dirba, o apie istorijos sklaidą ir populiarinimą visuomenėje.

Turi būti kažkoks sistemingumas. O dabar ką turime? Pavyzdžiui, 2016 metai paskelbti Saulės mūšio metais, nes yra tokia proga – 780 metų sukaktis. Tokiais atvejais klausiu: po 20 metų bus Saulės mūšiui 800 metų, ar skelbsime dar vienus Saulės mūšio metus, ar jau nebeskelbsime? Kartais reikia mokėti ir palaukti tinkamos datos, kada galima skelbti datą, kokia ji bebūtų reikšminga. Jubiliejus yra ne šiaip apvali data, klasikinė jubilėjaus samprata yra 50 metų periodas. Jeigu norime vadinti kuriuos nors metus jubiliejiniais, turime paskaičiuoti, ar data dalijasi iš 50. Jeigu kas nors apie tai galvotų, galbūt šiame būtų minėję Gedimino atėjimo į valdžią 700 metų jubiliejų. Toks būtų sistemingas valstybės požiūris į istoriją. Dabar gi kažkieno metai yra skelbiami ne dėl to, kad atėjo laikas, o dėl to, kad kažkam cinktelėjo į galvą, kad reikalinga tai padaryti. Ir jeigu tas kažkas yra Seimo narys, tai jis ir suorganizuoja tai. Taigi nėra jokio sistemingumo. O Tautos istorinės atminties įstatymas būtų visa tai reglamentavęs, būtų sukurta Istorinės atminties taryba, kuri rūpintųsi, kad tos datos, kurios laikomos valstybės mastu atmintinomis, būtų paminėtos, realiai atsimintos. Komisija teiktų rekomendacijas, kieno metus skelbti. Tačiau tai yra nustumta ir tai mūsų valstybei atrodo per baisu: kas čia bus, jeigu toje vietoje atsirastų tvarka?!

Apie švietimo politiką. Mokinys, baigęs mokyklą, iš jos išsineša tai, ką pasikartoja, prisimena per egzaminus. Norėčiau atkreipti dėmesį į egzaminų programą: kokią istoriją mes ten matome? Tai istorija be pradžios, tai istorija, kuri prasideda viduramžiais, joje nėra antiklos, o pirmasis ar antrasis egzaminų klausimas – „Krikščionybės sklaida“. Atleiskite, kaip galima kalbėti apie krikščionybės sklaidą, nežinant, iš kur ta krikščionybė apskritai atsirado. Ji sklinda nuo kokio Chlodvigo krikšto VI amžiuje, bet visai neaišku, kaipgi krikščionybė

sklido iki tol ir kada bei kaip ji atsirado. Galbūt žmonės tai žino iš bendrojo išsilavinimo, bet mokiniui vis dėlto reikėtų sudėlioti akcentus, kaip krikščionybė išplito Romos imperijoje ir tik tada kažkur kitur plito. Vadinasi, mes nukertame mechanškai, visiškai negalvojant, ribą, kuri apskritai negali būti jokia pradžia, atskaitos gairė.

Kitas dalykas – kas iš viso iš viduramžių istorijos tame egzaminų klausimyne yra? Atrodo, penkiolika klausimų tarp 160 istorijos egzaminų klausimų yra apie dabartį. Net ne naujausią istoriją, o dabartį! Vadinasi, visus viduramžius šioje programoje prilyginame tam, ką reikia mokiniui žinoti apie dabartį, nors jis tarsi mokosi ne šiaip ką, o – istoriją. O XX amžius klausimyne apskritai tai sudaro daugiau kaip pusę visų klausimų. Tai, kas buvo iki XX amžiaus, faktiškai tos istorijos beveik nėra – tik formaliai keliuose klausimuose. Pavyzdžiui, Vytautas Didysis klausimyne paminėtas tarp daugelio kitų kunigaikščių viename egzaminų klausime, o L. Brežnevas – dviejuose klausimuose. Atleiskite, noriu paklausti, kas Lietuvai yra svarbiau: Brežnevas ar Vytautas Didysis?! Pasirodo, Brežnevas...

Eugenijus JOVAIŠA. Norėčiau dar pacituoti iš knygos „Nerimas“: „Valstybinis brandos egzaminas virto politologijos, sociologijos, religijos ir istorijos mišiniu, o senoji, ikikrikščioniškoji, baltų istorija išvyta iš mokyklos turinio.“

Mes gyvename demokratinėje valstybėje ir tai yra didžiulė laimė ir didžiulis turtas. Kai gyvename tik demokratijos pradžioje, istorijos mokslininkai jaučiasi galį tyrinėti tai, ką jie nori ir kaip jie nori. Bet senosios demokratijos tradicijos aiškiai mato, kad turi būti tam tikras valstybinis reguliavimas ir tame Lietuvos istorijos institute turėtų būti griežčiau žiūrima, o kurie gi Lietuvos laikotarpiai reikšmingi, ką reikia stiprinti, kas turi būti priekyje, kad ta šaka neliktų nuoga? Taip atsitiko su archeologija. Esu archeologas. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyrius buvo pati didžiausia mokslinė jėga ir dirbo milžiniškus darbus. Dabartiniu metu iš Archeologijos skyriaus beveik nieko nebeliko – keli žmonės. Jau nebėra nei politikos, nei numatymo, kurias gaires reikia vystyti. Ir atsitiko taip, kad dabar nėra atskiros archeologijos doktorantūros ir visi dalykai, kurie liečia archeologiją, jau yra suvėlavę – 70–80 procentų ginamų disertacijų yra iš krikščioniškojo laikotarpio archeologijos. O

Eugenijus Jovaiša

ankstyvoje – akmens, bronzos, geležies amžiaus – archeologijoje tos šakos liko visiškai apnuogintos. Ir dabar turime problemą. Vilniaus universiteto profesorius katedros vedėjas Albinas Kuncevičius galvoja: ką dabar daryti, reikia kažkaip susigrąžinti, kas prarasta, juk nebebus kam tyrinėti I–VI amžių! Ką tai reiškia? Tai rodo, kad nėra valstybinės istorijos mokslo politikos.

Birutė SALATKIENĖ. Visi supranta, kad istorijos pamokos mokykloje – viena pagrindinių disciplinų, kuri ugdo, puoselėja ir formuoja tautinę tapatybę, pilietinę tapatybę, politinę, konfesinę tapatybę. Prieš keletą metų užsiminiau profesoriumi Eugenijui Jovaišai, kad archeologijos klausimas grįžtų į egzaminų turinį. Pažadėjo – bus. Daug yra istorijos vadovėlių ir, tikriausiai, istorijos mokytojų pasirinkimas yra nemenkas. O koks tų istorijos vadovėlių mokymo turinys? Kaip dabartinė mokslo, švietimo politika reglamentuoja mokymo turinį? Susirinkusių į konferenciją mokytojų replika: mokytojas ruošia mokinį egzaminui ir niekam kitam. Mokinių žiniose yra daugybė spragų. Mano asmeninė patirtis kalbant su pirmojo kurso studentais taip pat panaši – mokykloje mokinius išmoko išlaikyti egzaminą.

Eugenijus JOVAIŠA. Iš tikrųjų yra absoliuti katastrofa su egzaminu ir mokymu. Viena garbingame susirinkime aš pasiūliau Mokytojų fede-

racijos, Mokyklų direktorių asociacijos atstovams naikinti dvylikąją klasę. Lauk iš viso! Žiauriai... Tą patį pasakiau Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitete. Į mane pažiūrėjo kaip į paskutinį varijotą. O mano mintis štai kokia: vis dėlto mokymo programa yra sudaryta taip, kad dvyliktoji klasė yra palikta kartojimui. Aš panaudojau tokį terminą: padarėte korepetitorių rojų Lietuvoje! Suprantu, kad mokytojų atlyginimai Lietuvoje nedideli. Korepetitoriaujame! Šiuo metu tai gerai mokytojui, bet, žiūrint į švietimo politiką, mes nebemokome mokytis, bet mokome momentinio išmokimo, kuris moment dingsta! Jis moment iš smegenų išplaunamas, kai tik peržengiamas dvyliktosios klasės slenkstis. Arba uždarome dvylikąją klasę, arba reikia keisti iš esmės programą. Dešimtojoje klasėje visas istorijos kursas yra praeitas. Viskas! Septintojoje klasėje dėsto tokius sudėtingus dalykus kaip priešistorė. Pasakykite, ką vaikas gali išsinešti iš priešistorės supratimo, kai jam yra parodyta pora indų, viena kokia nors moneta arba koks nors kirvelis, kurio esmės jaunimas visiškai negali suprasti? Apie kokią praeitį ir kokią priešistorę mokiniai atsineša žinias į vienuoliktąją klasę? Dvyliktojoje klasėje priešistorės net nebekartojama. Nėra programoje – kam kartoti?

Birutė SALATKIENĖ. Nereikia suprasti mūsų minčių kaip kaltintojų, kad mes čia mokome mokytojus dirbti savo darbą. Asmeninės mokytojo atsakomybės už tai, ką vaikas išsineša iš mokyklos, manau, yra mažoji dalis. Didžioji dalis – istorijos mokymo politika, sistema, o ne mokytojas intelektualas, kuris nuoširdžiai dirba savo darbą ir daro, ką tik gali.

Eugenijus JOVAIŠA. Jaunimas dabar yra labai komunikabilus ir greitas. Manau, kad jie daug žinių ne tik mokykloje, bet iš interneto pasisemia.

Tomas BARANAUSKAS. Sakyčiau, kad problema yra ne tiek egzaminas. Kaipgi kitaip patikrinsi mokinio žinias – aišku, kad egzaminui reikia ruoštis. Problema, mano supratimu, yra tai, kad egzamino programa yra visiškai neadekvati, netikusi, joje faktiškai nėra istorijos. Vadinasi istorijos egzaminu, bet tai dabartizmu persunkta programa.

Birutė SALATKIENĖ. Vienoje knygų mugėje mačiau netgi tokią metodinę priemonę – „Kaip išlaikyti istorijos egzaminą“. Jeigu pilietiškumą, tautos, valstybės atmintį, politinę ir socialinę poziciją

mes ribojame instrukcija – kaip išlaikyti egzaminą, tada nereikia stebėtis, kad pas mus nėra švietimo politikos. Kritikuojame, bet ką galime padaryti? Kur prošvaistė?

Eugenijus JOVAIŠA. Pagrindų pagrindas yra mūsų pilietiškumas. Norint pakeisti švietimo politiką, reikia pakeisti apskritai politiką. Manau, kad dabartinė politika turi būti štai su koku ženklu: mokytojų rengimas, švietimas yra nacionalinio saugumo reikalas. Atėjo laikas pakelti švietimą į nacionalinio saugumo lygį, nes tai yra absoliutus faktas: jeigu mes nepakelsime tai į nacionalinį lygį, po dešimties metų (padarėme tokią analizę) daugelio dalykų mokytojų Lietuvoje nebebus. Su tokiu rengimo tempu jų tiesiog nebebus!.. Daugelio specialiųjų mokytojų jau dabar yra per 50 metų amžiaus.

Viename posėdyje politikams pasakiau: turite pradėti galvoti, kaip mokytojus išleisti į pensiją su didelėmis išmokomis, kaip išleidžiate policijos pareigūnus, karininkus. Mokytojų darbas absoliučiai alinantis, nervus ištasantis ir gyvastį atimantis darbas.

Žmonės turi galvoti, už ką balsuoja, nes išsirenkame tokias partijėles, kurios sudaro tokias vyriausybes, kad graudu žiūrėti.

Švietimo problema yra visiškai nejuokinga. Problema, ką daryti ir kur rasti išeitį, atsiduria į mūsų pačių, į jaunimo mąstymą.

Pirmiausia, ką reikėtų padaryti, tai panaikinti katastrofiškus krepšelius mokytojų rengime ir visame aukštajame moksle. Įsivaizduojate, kas yra padaryta: 18–19 metų jaunuoliai sprendžia valstybės likimą?! Galite įsivaizduoti šitokią paradoksalią situaciją?! Jaunuoliai nusprendžia: aš stosiū čia, o aš – čia ir paskui juos eina pinigais. Tai katastrofa! Šios Vyriausybės programoje yra įrašyta panaikinti krepšelius. Jie nepanaikinti! Šita Vyriausybė pažadėjo pakelti mokytojo prestižą, bet ši Vyriausybė mokytojus pavadino Maskvos agentais!

Paklauskime savęs, ką kiekvienas iš mūsų padarėme, už ką balsuojame, kokią pilietinę visuomenę aplinkui save kuriame. Galiausiai, savivalda turėtų veikti žmoniškai. Juk senosios demokratijos valstybėse nuo savivaldos ateina parlamentariai. Neraginu daryti politikos, bet istorikai, istorijos mokytojai visada privalo žiūrėti į šaknis, į pagrindus. Norint sužinoti, ką daryti, reikia pasižvalgyti, kas buvo, ir suprasti, kad mums reikia mėginti gyventi iš tikrųjų demokratiškai.

KLAUSIMAS IŠ KONFERENCIJOS DALYVIŲ AUDITORIJOS. Vyksta diskusijos, kad šiuo metu Baltarusijos valdžia ir istorikai gana agresyviai kuria Baltarusijos istoriją, kaip Lietuvos istorikai vertina Baltarusijos mokslininkus?

Tomas BARANAUSKAS. Iš tiesų, Baltarusijoje yra visko: ir visiškų „entuziastų“, kurie teigia, kad Lietuvos iš viso nebuvo, Lietuva buvo vadinama Baltarusija, o Lietuva tėra Žemaitija. Tokios pažiūros nuo pat Sovietų Sąjungos žlugimo labai išplito Baltarusijoje ir laikomos patriotinėmis. Yra Baltarusijoje tokių istorikų, kuriems tie dalykai iš viso nerūpi, nes jie buvo socializmo tyrinėtojai ir maždaug panašia vaga dirba toliau. Žinoma, yra ir tokių istorikų, su kuriais galima dirbti ir kurie blaiviai vertina situaciją. Taigi, vadinamoji patriotiška tendencija Baltarusijoje yra labai pavojinga, nes tai yra ne tik istorijos vogimas, tai susiję ir su teritorinėmis pretenzijomis Lietuvai, nes jie visgi neneigia, kad tos Lietuvos, kuri buvo Baltarusija, sostinė yra Vilnius. Jie net mano, kad Žemaitija (tai yra mes) ją užgrobė. A. Lukašenkos režimo požiūrį į šias teorijas sunku net apibrėžti: jis žiūri be didelio entuziazmo į šį klausimą, bet kartais valstybiniame lygmenyje atsiranda žmonių, kurie kažką panašaus pabrėžia dėl Lietuvos ir Baltarusijos, nors aiškios valstybinės politikos šiuo klausimu tarsi ir nėra. O vadinamojoje A. Lukašenkos opozicijoje tos pažiūros yra ypatingai populiarios ir, jeigu A. Lukašenkos režimas kada nors žlugs, o turbūt, kad žlugs, – tai mūsų gali dar visko laukti.

Eugenijus JOVAIŠA. Tenka sutikti, kad tai, kas vyksta su dabartine istorija, yra valstybinės politikos dalis. Mano kolega neseniai važinėjo po Baltarusiją ir aplankė vieną muziejų: kabo žemėlapis „Vilniaus kunigaikštystė XIII amžiuje“. Štai čia yra pradžių pradžia. Tenka bendrauti su Baltarusijos istorijos instituto vadovais, Archeologijos skyriaus vadu. Jie labai nori bendrauti. Nori mane pasikviesti. Bet aš nerandu savyje jėgų pas juos važiuoti. Vieną kartą nuvažiavau į iškilmes, kai mūsų Universiteto rektoriui Gardino universitete teikė Garbės daktaro vardą. Tai buvo 2010 metais. Paprašiau Gardino universiteto archeologų parodyti jų katedrą, pakomentuoti kabančius joje žemėlapius. Jie spruko lauk. Jie man nekomentuoja. Aš suprantu, kodėl taip yra. Tada atsisėdau priešais Istorijos fakulteto dekaną ir sakau jam tiesiai:

„Jeigu mes norime bendrauti, tai mes turime rašyti istoriją tokią, kokia ji yra. Na, negalima turėti tokių pretenzijų, kurios visiškai nepamatuotos. Kitaip aš nematau būdų su jumis bendradarbiauti.“

Kadangi man tenka priimti į stažuotes Baltarusijos mokslininkus, tai pacituosiu vieną baltarusių mokslininkų pokalbį, kuris mane visiškai supurtė: „Ponas dekane, na bet jūs lietuviai sau ir galvojate... Neturėjote nei savo raštijos, neturėjote Statuto, parašyto lietuviškai, o dabar jau jūs štai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė!“ Taip kalba mokslininkas apie dalykus, apie kuriuos kalbėti iš viso neįmanoma. Argi tai nevalstybinės politikos dalis? Lietuvos istorija yra pasisavinta. Greitai mes pamatysime ekskursijose žygiuojančius baltarusius su šūkais, kad Vilnius yra jų.

Tomas BARANAUSKAS. Jie jau tą sako. Bet iš tikrųjų tokia valstybinės politikos dalis eina „iš apačios“. Kiekvienoje Baltarusijos mokslinėje institucijoje yra entuziastų, kurie kalba būtent taip ir prieidami prie valdžios tokią savo politiką kiša ir į valstybinį lygmenį. Bet taip elgiasi ne visi.

Eugenijus JOVAIŠA. Svarbu, kas užduoda toną. Tokioje diktatoriškoje valstybėje jie neturėtų šansų net kalbėti, jeigu nebūtų patyliukais palaikomi.

Eugenijus SKRUPSKELIS. Eilinis Baltarusijos pilietis įsitikinęs tuo, kas sakoma jų mokslininkų. O mūsų eilinis pilietis nesugebės apginti savo valstybės istorijos todėl, kad jis pripumpuotas bumblauskiškų teorijų, kad viskas prasidėjo nuo krikščionybės, o iki tol buvome laukiniai, lakstėme prisidengę kailiais, kaip eilinis „Klausimėlio“ (LRT televizijos laida) herojus.

Tomas BARANAUSKAS. Baltarusijoje istorijos baigiamasis egzaminas, kaip ten bebūtų, yra privalomas. O Lietuva neturi privalomo istorijos egzamino. Taigi, palyginus Baltarusiją turi tvirtesnę istorijos politiką nei mes. Šiuo klausimu mes pasiduodame Baltarusijai.

Birutė SALATKIENĖ. Lenkijos vaikas, baigdamas mokyklą, turi padainuoti 200 liaudies dainų. Be tokio egzamino jis negauna atestato. Pas mus „Ant kalno mūrai“ – pirma ir paskutinė daina, kurią žino mūsų jaunimas.

Arūnas GUMULIAUSKAS. Pasiklydome ne tik anksčiau minėtuose klausimuose, bet aiškiai pasiklydome ir terminuose. Ypatingai šiuose: „tarybų“ ir „sovietų“. Vieni aiškina, kad yra Tarybų Sąjunga,

kiti – kad Sovietų Sąjunga. Kai 1991 metais pirmą kartą iš tribūnos išgirdau Vytauto Landsbergio žodžius „Sovietų Sąjunga“, man taip pasirodė keista... Pastaruosius trejus metus aš skiriu dėmesį šios problemos tyrimui, kad galėtume pasižiūrėti į šią problemą kitu kampu.

Lietuvių kalbos žodyne rašomas žodis „sovietai“ bei jo junginiai „Sovietų Rusija“, „Sovietų Sąjunga“, „sovietų valdžia“, jo vediniai „sovietinis“, „sovietizmas“ ir kiti, vartojami lietuvių kalboje, kaip ir kitose kalbose. Patys sovietai, Sovietų Sąjunga prieš tokią pasaulio nuostatą neprieštaravo, bet Lietuvoje, įvedę savo valdžią, žodį „sovietai“ pakeitė žodžiu „tarybos“.

Anot kultūrologo Vytauto Rubavičiaus, „sovietai“ buvo pakeisti mums mielesniu žodžiu „tarybos“. Valstybinė lietuvių kalbos komisija rašo, kad ir „sovietai“, „sovietinis“, ir „tarybos“, „tarybinis“ yra tolygūs žodžiai. Kalbine prasme – taip. Bet istorinio termino prasme – tai skiriasi kaip diena ir naktis. Citata, kurią aš paėmiau iš Česlovo Laurinavičiaus ir Vlodo Sirutavičiaus knygos apie Sąjūdį, aiškiai pasako, kad sąvokų „tarybų“, „tarybinis“ ir „sovietų“, „sovietinis“ skirtumas turėtų didėti, atsižvelgiant į išreiškiamą suverenios valdžios laipsnį. Autoriai pateikia pavyzdį „SSSR AS“. Ką tai reiškia? „Sovietų Sąjungos Aukščiausiasis Sovietas“. „Aukščiausiasis Sovietas“ kažkoks baisus terminas, rėžiantis ausį. Knygos autoriai teigia: „Vadinasi, tekste vartodamas vieną iš šių sąvokų, pareiški savo požiūrį į to meto valdymo sistemą, pagaliau, – į pačią santvarką.“ Tačiau parodykite man nors vieną dabartinį vadovėlį, nesvarbu, kam jis skirtas, kuriame rašytų „Lietuvos SSR Aukščiausiasis Sovietas“. Taigi, mūsų historiografijoje egzistuoja keistų dalykų, kai leidinio pavadinime figūruoja terminas „tarybų“, pavyzdžiui, V. Kniūraitės ir E. Kriščiūno knyga vadinasi „Tarybų Sąjungos istorija“, bet jeigu pažiūrėsime į turinį, ten aprašytas sovietizacijos laikotarpis. Jeigu vartoji „Tarybų Sąjunga“, tai rašyk „tarybizacijos laikotarpis“, bet tai vėl keistai atrodys.

Daugelis mano pažįstamų signatarų, tarp jų ir a. a. R. Ozolas, taip pat vartojo „Tarybų Sąjunga“. Aš su juo labai ginčydavausi šiuo klausimu, bet jis sakydavo, kad tai yra autentiška. O aš sakau, kad tai nėra autentiška. Tam, kad tuo įsitikintume, reikia pasižiūrėti Pirmosios Lietuvos Respublikos spau-

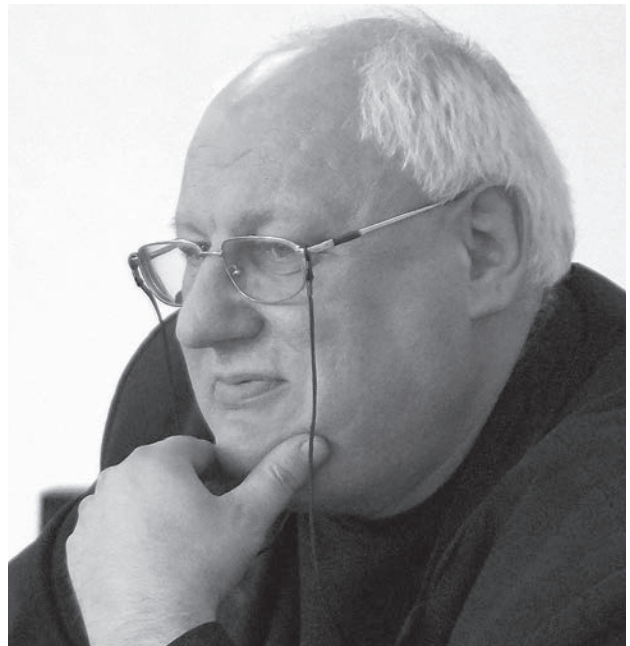
dą, knygas ir kai kuriuos politinius dokumentus. „Lietuvos aidas“, 1929 metai: Sovietų Sąjunga jau egzistuoja, bet jie rašo „Sovietų Rusija“, „sovietai“. Pavyzdžiui, J. Paleckis labai įdomiai traktavo šiuos terminus: teikdavo „Sovietų Sąjunga“, jeigu rašydavo apie sąjungą, bet jeigu tik jis kalbėdavo apie Lietuvą, tai sakydavo, kad tai yra „Tarybų Lietuva“.

Šiandien aš atstovauju Šiaulių miesto tarybai, esu išrinktas Šiaulių miesto tarybos nariu. Tai irgi yra Tarybų valdžia, nes miestą valdo Taryba. Tačiau mes, skirtingai nuo Tarybų Lietuvos, atstovaujame žmonėms, nes rinkimų dieną nežinome, ką išrinks, o ko ne.

Taigi, jei vartojame „sovietai“, mes ir sakome, kad tai yra totalitarinės sistemos valdžios institucija. Jeigu vartojame „tarybų“, tai mes suprantame, kad tai yra demokratinės valdžios arba atstovaujanti institucija.

O ką vartoti: „sovietmetis“ ar „sovietinė okupacija“? „Sovietmetis“ ir aš labai plačiai vartoju, bet dabar jau stengiuosi nebevartoti. Man labai patiko Kęstučio Girniaus pozicija ir taiklus pastebėjimas jo straipsnyje, kad sakant „sovietmetis“ galima suprasti, kad čia jokios okupacijos nebuvo, kitaip tariant, amortizuojama.

Dėl termino „sovietizacija“. Net ir aš, kalbėdamas apie sovietizaciją, remdavausi marksistine-leninime metodologija, kuri, kas baisiausia, vyrauja visuose (!) be išimties mokykliniuose vadovėliuose. Vyresnės kartos žmonės turbūt atsimena Lenino socializmo pastatymo planą: industrializacija, kolektyvizacija ir kultūrinė revoliucija. Įdomu tai, kad sovietiniuose vadovėliuose buvo aiškiai fiksuojama, kad 1936 metais socializmas Sovietų Sąjungoje nugalėjo visiškai, o 1959 – visiškai ir galutinai. Lietuvos socializmo pergalė konstatuota VII LKP suvažiavime 1952 metais. Visi gali pasitikrinti istorijos vadovėliuose, kada vyksta sovietizacija Lietuvoje, vadovėliuose rašoma, kad tai buvo 1940–1941, 1944–1953 metai. Praktiškai mes vaikams aiškiname sovietizaciją pagal Lenino socializmo pastatymo planą! Sovietizacija yra permanentinis vyksmas! Nesustojantis! 1990 metais vasario mėnesį Čikagoje išleistame žurnale „Laiškai

Arūnas Gumuliauskas

Lietuvai“ edukologijos filosofas Genius Procuta teigė: „Sovietizacija prasideda labai anksti ir tęsiasi, kol žmogus gyvas.“ Ši tezė mane labai sudomino. Vadinas, jis mano, kad sovietizacija nesitęsė aštuonerius ar keliolika metų, bet ji yra permanentinis procesas: jeigu žmogus gimė toje sistemoje, pateko į sovietizacijos procesą, jo sovietizacija baigiasi tada, kai žmogus išeina anapilin.

Taigi, solidarizuojusi su istoriku, profesoriumi Alfredu Bumblausku, kad reikia sustabdyti istorijos dėstymą, nes, kas parašyta apie sovietinį laikotarpį, tai yra visiškai nesąmonė. Visuose vadovėliuose! Iki okupacijos 1940 metais – viskas tvarkoje, bet kas ten toliau darosi!.. Bet kai parodai iniciatyvą, kad reikia kažką daryti, tai iš aukščiausios istorikų institucijos girdime, kad dabar demokratija, todėl tegul rašo įvairius vadovėlius – kokius tik nori!.. Todėl istorijos mokytojai dabar ir yra labiausiai nuskriausti iš visų mokytojų. Švietimo ministerija turėtų paskelbti konkursą, duoti kelis šimtus tūkstančių eurų, kad atsirastų profesionalų, kurie parengtų solidų vadovėlį. Geras produktas brangiai kainuoja, o prastas greitai sugenda.

Gvidas SLAH

Tytuvėnėlių akmenų amžiaus gyvenvietės pėdsakai

Ivadas

Dubysos aukštupyje žmonės apsigyveno maždaug prieš dešimt tūkstančių metų, apie ką liudija iš tos epochos mus pasiekę žmonių gyvenimo pėdsakai. Nuo tarpukario miškininkas kraštotyrininkas Petras Jagminas iš Tytuvėnų apylinkių rinko titnaginius dirbinius. Tokie radiniai nedažnai patraukia radėjų dėmesį, dažnas neskiria jų nuo paprastų akmenukų, tačiau šiuo atveju buvo priešingai. Kraštotyrininkas ne tik surinko titnaginius dirbinius, bet juos suklasifikavo pagal dirbinių paskirtį ir laikotarpį. Tai buvo neeilinė nuovoka apie šiuos vertingus radinius. Ilgus metus radiniai laukė savo „aušros“. Dirbiniai, kurie yra saugomi ir eksponuojami, Tytuvėnų regioninio parko direkcijoje išgulėjo beveik pusę amžiaus. Dar 1974 m. P. Jagmino radiniai buvo įtraukti į Lietuvos archeologijos atlasą¹, apie juos tapo žinoma paveldo tarnyboms ir visuomenei².

Prieš keletą metų Tytuvėnėlių radiniai vėl atkreipė tyrėjų dėmesį. 2012 m. kovo mėnesį buvo atlikti sudegusio Tytuvėnų vienuolyno archeologiniai tyrimai siekiant išsiaiškinti, ar visi buvę muziejaus eksponatai yra išlikę po gaisro. Šiuo atveju

archeologijos tyrimo metodas buvo pritaikytas kriminalistikoje. Atlikus visus darbus, prieš išvykstant iš Tytuvėnų, mūsų ekspedicijai buvo aprodyti lankomiausi regioninio parko objektai. Vienas iš jų – siauruko bėgių pylimas ir greta jo esantis informacinis stendas. Aplink juos yra Apušio ir Giliaus ežerai, kurie buvo nurodyti informacijoje apie archeologinius, istorinius, etnografinius ar geologinius objektus ir fotografijose su esančia minimalia informacija. Viena paveikslėlyje buvo pavaizduoti titnaginiai dirbiniai. Tuo metu man, pirmojo kurso magistrantui, buvo smalsu sužinoti, kur yra tiksli jų radimo vieta. Paklausus lydinčio asmens apie radimo vietą, atsakymas buvo: „Kaip ir nėra žinoma.“ Greta esantiems kolegoms tarčiau: „Kai turėsiu archeologinių tyrimų leidimą, tikrai atrasiu.“ Praėjus keleriems metams, pakeliui į gyvosios archeologijos festivalį, susipažinau su Tytuvėnų regioninio parko darbuotoju ir paklausiau, ar jie turi kokią seną archeologinių radinių kolekciją, kurioje yra išlikę kokie nors titnaginiai ar akmeniniai dirbiniai. Prasitariau, kad tai mane domina, ir pasiteiravau, ar bus įmanoma juos apžiūrėti. 2015 m. pavasarį aplankėme Tytuvėnų regiono parko direkciją. Lankytojai buvo prof. habil. dr. Algirdas Girininkas, doktorantai Gvidas Slah ir Tomas Rimkus. Mus svetingai sutiko regioninio parko direktorius Vytautas Stonys ir kiti darbuo-

¹ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, I. Akmenų ir žalvario amžiaus paminklai, Vilnius, 1974, p. 74

² Salatkienė B., Dubysos aukštupio archeologijos paveldas, Padubysio kronikos, 2015, Nr. 2 (4), p. 23.

Radiniai iš Tytuvėnų regioninio parko direkcijos, surinkti kraštotyrininko P. Jagmino: 1) gremžtukas; 2) ir 4) apatinė skeltės dalis; 3) Kundos tipo strėlės antgalis; 5) titnaginio kirvelio ašmenys; 6) vienagalis kūginis skaldytinis. G. Slah nuotrauka

Tyrimo metu preparuoja ir sijoja iškastas žemes. Autorius – nuotraukos dešinėje.

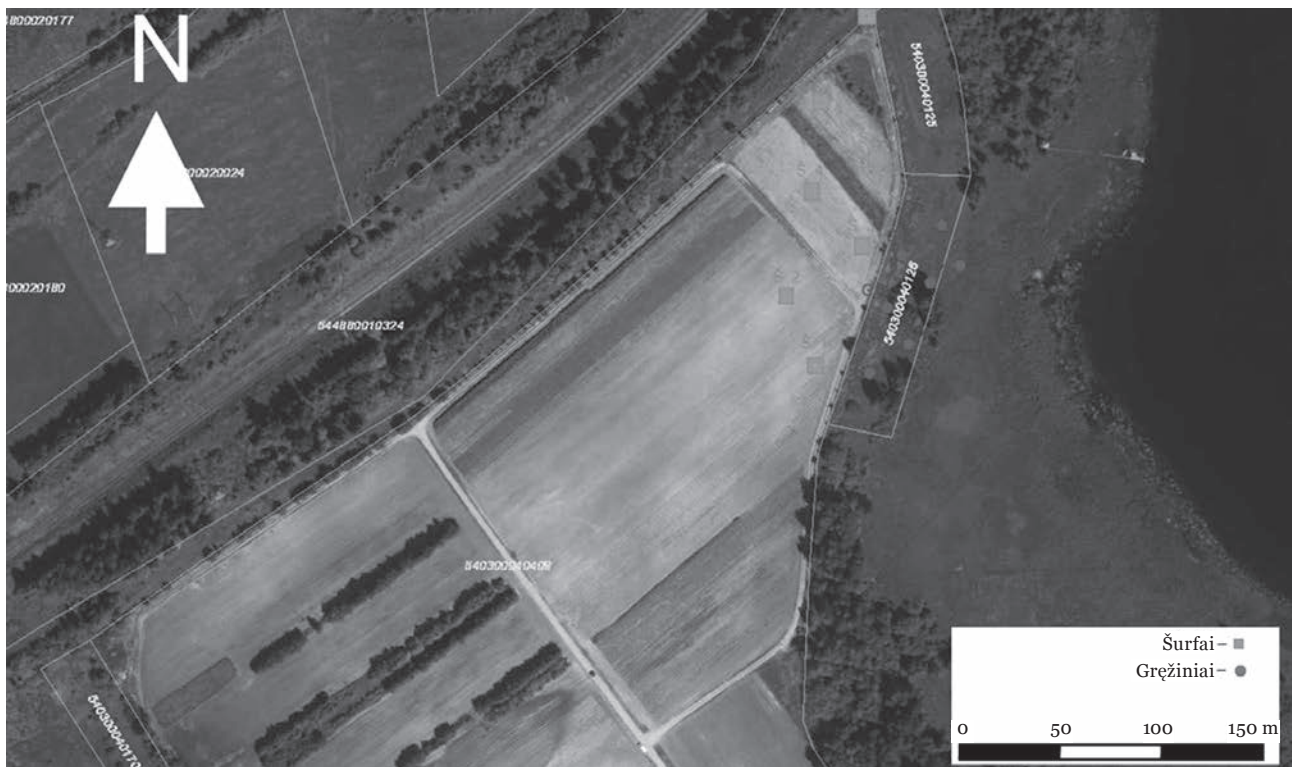
Nuotrauka iš Tytuvėnų regioninio parko archyvo

tojai. Apžvelgę radinius, mes nuvykome apžiūrėti Apušio ežero pakrantės, kurios ariamojoje žemėje ir buvo rasti pavieniai titnaginiai dirbiniai. Apie tą vietą informavo regioninio parko direkcijos darbuotojai, kurią jie apžiūrėjo jau prieš mums atvykstant. Kalvelė su archeologiniais radiniais suartoje dirvoje priklauso Tytuvėnų miško urėdijai, tačiau ir čia nebuvo jokių keblumų. Geranoriškai bendradarbiauome, urėdas Svajūnas Vaitekūnas leido atlikti archeologinius žvalgomuosius tyrimus.

Gyvenvietės-stovyklavietės paieškos

Dar prieš dešimt metų, 2006 m., Simonas Stašaitis, Tytuvėnų regioninio parko ekologas, atlikdamas aplinkos žvalgymo darbus, pastebėjo, kad Apušio ežero šiaurės vakarinėje dalyje ant suartos dirvos yra pavienių titnago nuoskalų. Šią informaciją patvirtino 2015 m. balandžio mėnesį atvykę Tytuvėnų regioninio parko direkcijos darbuotojai. Po beveik dviejų mėnesių buvo pradėti vykdyti žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Tyrimų tikslas – užfiksuoti išlikusius kultūrinius sluoksnius ir nustatyti buvusios gyvenvietės ribas. Suplanuota iškasti 7 šurfus ir 7 papildomus gręžinius. Lauko tyrimų grupę sudarė Klaipėdos universiteto doktorantūros ir bakaluro studijų studentai, Tytuvėnų regioninio parko direkcijos darbuotojai ir savanoriai.

Teritoriją tyrėme šurfais, kurių dydis – 2×2 m. Sekliausias šurfas siekė vos 40 cm, o giliausias – 120 cm. Pirmiausia buvo nukastas suartas sluoksnis, iki 15 cm gylio. Visos žemės buvo išsijotos per du sietus, jų akių tankis – 10 mm ir 3 mm. Likusi dalis buvo kasama tik mentelėmis. Kasėme iki nejudinto žemės sluoksnio, iki geologinių sluoksnių, kuriuos suformavo ledynas. Šiuo atveju tai buvo priemolis, o vietomis ir rausvas molis. Atlikus žvalgomuosius tyrimus, rezultatai nebuvo labai geri. Gera naujiena ta, kad pavyko rasti nemažai titnaginių dirbinių ir dirbinių fragmentų, kurie priklauso vėlyvajam paleolitui ir mezolitui (vėlyvojo akmens amžiaus pabaigai ir viduriniam akmens amžiui), o labiausiai nuvylė tai, kad nepavyko aptikti išlikusio kultūrinio sluoksnio, kadangi teritorija, kurioje buvo atlikti archeologiniai tyrimai, apie 30 metų buvo ūkinės paskirties ir buvo nuolatos ariama. Tai padarė labai didelę įtaką tyrimų rezultatams. Kalvelės šlaitas buvo be paliovos veikiamas mechaninės ir gamtinės erozijos. Dėl to kultūrinio sluoksnio nepavyko aptikti ir užfiksuoti. Tačiau, atlikus geologinius gręžinius kalvelės papėdėje, arčiau dabartinio Apušio ežero pakrantės, aptikti nesunaikinti sluoksniai, kuriuose gali būti išlikęs archeologinis kultūrinis horizontas. Tikėtina, kad ten dirvožemis tinkamas, jog išliktų organinė medžiaga. Jei taip įvyktų, tai būtų pirmoji vidurinio

Tyrimų vieta prie Apušio ežero. Nuotrauka iš G. Slah archyvo

akmens amžiaus gyvenvietė Lietuvoje, datuota pagal išlikusį kultūrinį sluoksnį. Dar yra kelios perspektyvios tyrimų vietos, kuriose gali būti akmens amžiaus paminklų. Giliaus ežero apylinkės yra mažai tyrinėtos archeologų, o P. Jagminas titnago dirbinių yra radęs ir Gryžuvos pakrantėse. Tytuvėnų apylinkėse akmens amžiaus tyrėjų laukia daug darbo ir naujų atradimų.

Archeologinių kultūrų pėdsakai

Radiniai, kuriuos pavyko aptikti dirvos paviršiuje ir šurfuose, byloja, kad toje vietoje buvo skaldoma titnago žaliava. Visas titnagas į stovyklą buvo atgabentas iš kitur, Vidurio ir Šiaurės Lietuvoje gamtinio titnago nėra. Greičiausiai jis parsineštas iš Pietų Lietuvos, kur jo tikrai gausu, bet gali būti kilęs ir iš kur kas tolimesnių kraštų. Tai skaldytiniai ir jų dalys, skeltelių fragmentai, nuoskalos. Pasitaikė ir pavienių dirbinių: gremžtukų (odos apdirbimo įrankiai), grandų (rago kaulo, medžio apdirbimo įrankiai), grąžtelių, rėžtukų, peiliukų fragmentų, mikrolitų (sudedamosios ašmenų dalys), strėlės antgalio fragmento, smiltainio plokščių, skirtų gludinti. Ši gausybė radinių priklauso kelioms archeologinėms kultūroms: Ahrensburgo, Kundos, Maglemosės.

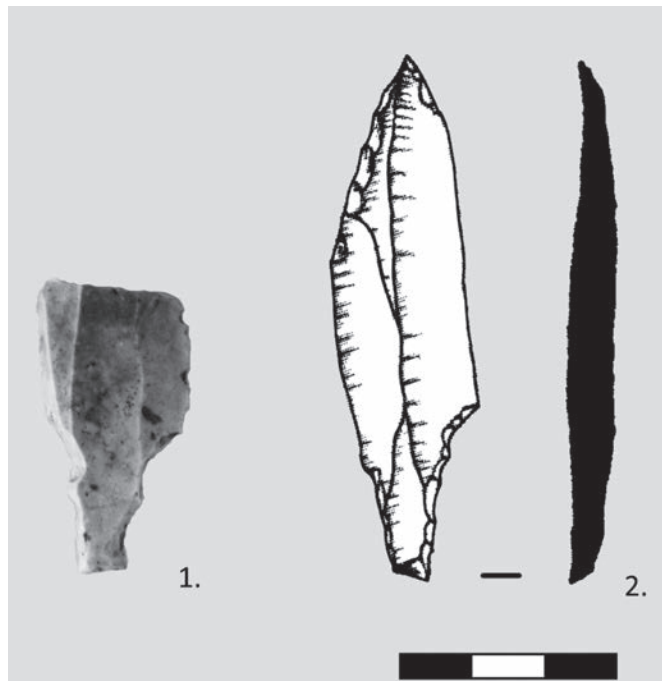
Ahrensburgo kultūros ištakos yra dabartinėse Nyderlandų, Danijos, Šiaurės Vokietijos ir Pietų Švedijos teritorijose, jos kūrėjai buvo šiaurės elnių medžiotojai. Kultūra datuojama 11 000–9 000 pr. Kr.³ Tikėtina, kad dirbiniai, atrasti Tytuvėnėliuose, ir yra šių kultūrų atstovų palikimas. Anuomet žmonės, sekdami šiaurės elnių bandas, galėjo nukeliauti šimtus kilometrų kiekvienu metų sezonu. Didžiausia tikimybė, kad Tytuvėnėlių radiniai susiję su tais žmonėmis, nes pirmieji šiaurės elnių medžiotojai į rytinį Baltijos kraštą atėjo būtent iš Ahrensburgo kultūros arealo. Bet gali egzistuoti ir kitokios tokių dirbinių atsiradimo priežastys. Tarkim, tai galėjo būti žmonės, kurie bendravo su Ahrensburgo kultūros atstovais ir perėmė jiems būdingą titnago skaldymo technologiją.

Su Kundos (*Pulli*) kultūros atsiradimu buvo šiek tiek kitaip. Ji, palyginus su Ahrensburgo kultūra, yra vėlyvesnė ir ganėtinai lokali, apimanti tik rytų Baltijos šalių regioną, 7400–6000 m. iki Kr. paplitusi dabartinėje Estijoje, Pietų Suomijoje, Latvijoje, Šiaurės Rytų Lietuvoje, Baltarusijos Pa-

³ Anderssen M., Knarrström B., *Senpaleolitikum i Skane. En Studie av Materiell kultur och ekonomi hos Sverges första fangstfolk*, Ser: Skrifter, t. 26, Stockholm, 1999.

Titnaginiai dirbiniai iš tyrimo vietos: 1) trapecinis mikrolitas; 2) trikampis mikrolitas; 3) įskeltės vidurinė dalis; 4) grąžtelis; 5) titnaginio kirvelio ašmenys; 6) gremžtukas; 7) rėžtukas; 8) peiliukas. G. Slah nuotrauka

Ahrensburgo kultūros strėlės antgaliai: 1) titnaginys strėlės antgalio fragmentas iš Tytuvėnėlių tyrimo vietos; 2) titnaginys strėlės antgalis iš Heningerbro (Švedija, Centrinė Skonė. Pagal Andersson, Knarrstrom, 1999, p. 77). Nuotrauka iš G. Slah archyvo

daugumyje. Archeologiniams paminklams, kurie priklauso Kundos kultūrai, būdingi kauliniai dirbiniai ir išskirtiniai preciziški titnaginiai dirbiniai. Tytuvėnėlių archeologinių tyrimų metu nepavyko aptikti kaulinių dirbinių, tačiau titnaginių dirbinių pasitaikė. Dėl dirvožemio rūgštingumo kaulai, kaip ir kitos organinės medžiagos, per tūkstančius metų suiro. Šios kultūros atstovai, nors ir gyveno kaip medžiotojai-rankiotojai, turėjo prisitaikyti prie pasikeitusios gamtinės aplinkos. Tai jau buvo ankstyvasis mezolitas (vidurinis akmens amžius). Gamtinės sąlygos pasikeitė – tundrą, kur ganėsi tūkstantinės šiaurės elnių kaimenės, pakeitė tankūs miškai. Tai gali būti priežastis, kodėl žmonės naudojo kitokius titnaginius ir kaulinius įrankius ir kodėl jų paplitimo teritorija buvo sąlyginai nedidelė.

Praėjus kuriam laikui, prie Apušio ežero apsigyveno žmonės, kurie priskiriami Maglemosės kultūrai. Apie 9000–5000 m. pr. Kr. datuojamų šios kultūros gyvenviečių buvo rasta ir ištirta nuo Anglijos iki Lenkijos ir nuo Skonės Švedijoje iki Prancūzijos šiaurės. Maglemosės kultūros žmonės buvo užklydę ir į mūsų kraštus, Tytuvėnėliuose jie paliko savo titnaginius dirbinius. Maglemosės kultūra egzistavo mezolito laikotarpiu ir jos išskirti-

numas yra titnaginių ašmenėlių mikrolitų gamyba. Tai smulkūs, ploni titnaginiai dirbinėliai, įtaisomi į kaulą ar medį ir sudarantys įrankio – peilio, žeberklo – darbinę dalį, ašmenis. Vieną darbo įrankį galėjo sudaryti keli skirtingi mikrolitai. Maglemosė, kaip ir Ahrensburgo kultūra, yra kilusi iš tos pačios teritorijos. Tačiau tai nereiškia, kad tų pačių žmonių palikuonys Dubysos aukštupyje lankėsi nuo pat vėlyvojo paleolito. Tiesiog galėjo būti perimti titnago skaldymo ypatumai.

Bendras Tytuvėnėlių stovyklos egzistavimo laikas buvo nuo 10 900 iki 6 000 m. pr. Kr., vėlyvasis paleolitas ir antroji mezolito pusė⁴. Tai daugiau negu penki tūkstančiai metų. Negalima teigti, kad visą tą laiką prie Apušio žmonės gyveno nuolat. Paleolito laikotarpiu tai greičiausiai buvo sezoninė, vasaros medžioklės stovykla, o mezolito epochoje čia žmonės jau galėjo gyventi ištisus metus, žūklaudami ežere. Dar reikės nustatyti, kokiais periodais Tytuvėnėliuose gyventa, tačiau ir dabar jau galima teigti, kad tai buvo patogi vieta gyventi, kur žmonės vis apsistodavo ilgesniam ar trumpesniam laikui.

⁴ Girininkas A., *Lietuvos archeologija, 1 tomas. Akmens amžius*, Klaipėda, 2009, p. 52–91.

Tytuvėnų krašto ežerai. Nuotrauka iš Tytuvėnų regioninio parko archyvo

Apušio ežero krantai vėlyvojo paleolito ir ankstyvojo mezolito laikotarpiu (11–9 tūkst. m. pr. Kr.). Nuotrauka iš G. Slah archyvo

Tytuvėnėlių akmens amžiaus stovyklos liko iš vieno iš seniausių Dubysos baseino apgyvendinimo etapų. Per išvardytą kultūrų laikotarpį gamta intensyviai keitėsi. Paleolito klimatas buvo sausesnis ir vėsesnis negu dabar. Vandens lygis buvo aukštesnis nei dabartinis, vyravo reti tundros miškai. Augalija buvo ganėtinai skurdi – augo tik kelių rūšių berželiai, pušys, kadagiai. Mezolito klimatas labai pakito: nutirpo ir iš mūsų krašto pasitraukė ledynai, tundrą pakeitė miškas, kuris plėtėsi ir užėmė vis didesnę pievų plotą. Bendras vandens lygis upėse ir ežeruose ėmė slūgti, nes tuo metu Baltijos ledyninis ežeras išsiveržė į Atlanto

vandenyną. Tai turėjo įtakos visų upių ir ežerų vandens lygių kaitai.

Žmonės taikėsi prie kintančios gamtos, gyveno nesėsliai, užsiimdavo medžiokle, žvejyba ir rankiojimu. Gyveno nedidelėmis bendruomenėmis. Kol kas Tytuvėnėliuose ištirtas nedidelis stovyklos plotas, nerasta kitų žmonių veiklos ženklų, tik jų titnaginiai įrankiai, skirti medžioti, medžiui, kaului, odai apdirbti, grobiui doroti. Dar negalima pasakyti, kur stovėjo jų būstai, kaip buvo išsidėstę, kokius žvėris jie medžiojo, kokias žuvis pavykdavo sugauti. Pasieliaujant analogijomis iš kitų Lietuvos ir Europos radaviečių galima teigti, kad paleolito epochoje Apušio

Apušio ežeras. Nuotrauka iš Tytuvėnų regioninio parko archyvo

pakrantės gyventojai medžiojo šiaurės elnius, statėsi būstus iš jų kailių, valgė jų mėsą, o kaulus, saugysles, kailius ir odas naudojo įrankiams, drabužiams, palapinėms gaminti. Tundroje augo uogos, grybai, kurie taip pat tiko maitintis, tačiau žiemai žmonės greičiausiai iškeldavo į dabartinę Pietų Lietuvą. Mezolito laikotarpiu, kai kraštas apaugo miškais, kuriuose buvo pilna elnių, stirnų, šernų, briedžių, vilkų, meškų ir kitų žvėrių bei miško paukščių, medžioklė liko svarbiu išgyvenimo būdu, tačiau ežerai ir upės, kuriuose buvo stambių žuvų, dabar galėjo maitinti žmones ištisus metus, jie galėjo kilnotis iš vietos į vietą apie 20 kilometrų spinduliu, nesileisdami į tolimes keliones. Dar pridėjime miškų uogas, grybus, paukščių kiaušinius pavasarį, riešutus, medų, leidusius pajavairinti kasdienį maistą. Jų būstai, pastatyti iš medžių šakų, žievių, velėnos, su ugniakuru viduje teikė prieglobstį ir žiemą, ir vasarą.

Apibendrinimas

Jau ilgus metus Tytuvėnų regioninio parko direkcijoje ir miško muziejuje buvo saugomi ir eksponuojami titnaginiai dirbiniai, kuriuos miškininkas kraštotyrininkas Petras Jagminas surinko iš Tytuvėnų apylinkių. Jo palikimą nuo tarpukario ir pokario laikų išsaugojo pastarojo artimieji ir Tytuvėnų regiono parko direkcijos darbuotojai. Šiuo metu turime puikią galimybę pamatyti, prisiliesti ar ištirti

tuos dirbinius, kuriuos paliko pirmieji Tytuvėnų gyventojai prieš 9 000 metų. Po ne viso amžiaus, pratęsus paieškas aplink Tytuvėnų apylinkių ežerus, pavyko aptikti gyvenvietę-stovyklavietę. Tačiau taip lengvai nebūtų pavykę be nuoširdaus bendradarbiavimo, kurio sulaukėme iš Tytuvėnų regioninio parko direkcijos, Tytuvėnų miško urėdijos ir savanorių. Tikėtina, kad netolimoje ateityje radinių ir gyvenviečių-stovyklaviečių padaugės, nes iki šiol šio regiono ištirtumas archeologine prasme yra labai nedidelis. Žinoma, kad keliems nevietiniams mokslininkams to nepavyks padaryti be vietinių gyventojų pagalbos. Tyrinėti Dubysos aukštupio akmens amžiaus stovyklas ne tik įdomu, bet ir labai svarbu. Jau pirmieji tyrimai atskleidė šito krašto ryšius su tolimais Europos kraštais – Danija, Vokietija, Estija, Latvija, todėl jo praeities pažinimas suteiks naujų duomenų apie žmonių gyvenimą ne tik Tytuvėnėliuose.

Dėkoju Tytuvėnų regiono parko direkcijos direktoriui Vytautui Stoniui, darbuotojams Agnei Buchaitei, Deimai Pranckūnienei, Ievai Jukubauskaitei, Arvydui Kačenauskiui, Tytuvėnų urėdui Svajūnui Vaitekūnui ir urėdijos darbuotojams. Esu dėkingas ir Klaipėdos universiteto doktorantui Tomui Rimkui, studentams Viliui Memgaudžui, Mariui Mačiulaičiui, Titui Tamkvičiui, Sandei Tubilaitei, Mildai Purvinytei, savanoriams Seminai Sirbu, Salaului Kimontui, Eglei Stankutei.

Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios dvasininkai: nuo filijos į parapiją (1918–1940)

Nuotraukų autorius – kun. Stanislovas Žukauskis

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas – vienintelis ordinas, įkurtas Lietuvoje, 2017 m. minės savo sudėtingos istorijos 400 metų jubiliejų. Jis atliko svarbių darbų įgyvendinant Brastos bažnytinės unijos (1595 m.) nutarimus. Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijai straipsnio autorė skyrė ne vieną darbą, publikuotą mokslo leidiniuose¹. Vienuoliai

¹ Vasiliauskiene A., Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Švč. Trejybės kongregacijos veiklos Vilniuje laikotarpiu (1617–1743), *Soter*, 2003, Nr. 9, p. 97–115; Vasiliauskiene A., Vilnius – Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino lopšys, *Lituanistika šiuolaikiniame pasaulyje*, Vilnius: Pasaulio lituanistų bendrija, 2004, Nr. 7–8, p. 85–105; Vasiliauskiene A., Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: švietėjiška veikla“, *LAMMD Istorija*, 2003, t. 57, p. 78–79; Vasiliauskiene A., Konferencija Lavrive: ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ tęsia, *LAMMD Istorija*, 2008, t. 70, p. 78–81; Vasiliauskiene A., Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: istorinis kontekstas, *LDK kalbos, kultūros ir rašties tradicijos. V tarptautinės konferencijos pranešimų tezės*, 2008 m. lapkričio 12–14 d., Vilnius–Seinai, tezių rinkinį sudarė Marina Čistiakova, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. 93–96; Vasiliauskiene A., Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: istorinis kontekstas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir rašties tradicijos*, Bibliotheca archivi Lithuanici 7, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, p. 45–58; Vasiliuskene A., Mokslinė konferencija ta dosliedzenia z istorii Vasiliianiskogo chinu v Litvi, *Kovcheg. Naukovij zbirnik iz cerkovnoj istorii. Čislo 4: Ekleziialna i naciionalna identicnist greko-katolikiv centrualno-schidnoj Evrope*, L'viv: Vidavnicstvo Ukrainiskogo katoliciskogo univ'ersitetu, 2003, s. 329–311; Vasiliuskene A., Dushpastir'ske sluzhinna chinu Svjatogo Vasiliia Velikogo u Litvi, *Dobromil'ska reforma i vidrodzenia ukrainiskoi cerkvi*, Dopovidi ta materijali uchastnikov Miznarodnoj naukovoi konferencii, prisvachenoj 120-litnij ricnitsi pocatku Dobromil'skoi

bazilijonai paliko ryškų pėdsaką visoje LDK, o ypač Padubysyje – Bazilionuose².

1748 m. brolių žemvaldžių Jono ir Antano Beinorių pakviesti iš Vilniaus į Padubysį (dabar – Bazilionai, Šiaulių r.) atvyko šeši ukrainiečiai – Rytų (graikų) apeigų katalikų Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino vienuoliai bazilijonai. Čia jie įkūrė vienuolyną, 1749 m. pastatė bažnyčią, tituluotą Šv. Bazilijaus Didžiojo vardu (tai vienintelė šventovė Lietuvoje, turinti tokį titulą), 1773 m. įkūrė mokyklą. Dėl aktyvios vienuolių bazilijonų veiklos vietovė greitai augo ir žmonės ją pradėjo vadinti Bazilionais. Bazilionai – vienintelė vietovė pasaulyje, įamžinusi Rytų (graikų) apeigų katalikų, arba unitų vienuolių, vardą.

Caro valdžiai panaikinus ordiną ir iš Bazilionų 1835 m. iškėlus paskutinį vienuolį, 1836 m. buvo

реформи Василянського Чину Св. Йосафата і 100-літній річниця перенесення василянського новіціату з Добромилля у Крехів, Львів: Видавництво «Місіонер», 2003, с. 26–41; Васілюскене А., Цикл конференцій «Чин Св. Василя Великого» в контексті міждержавних зв'язків, *Історія релігій в Україні*, Науковий щорічник 2006 рік. Книга 2, Львів: Логос, 2006, с. 296–301; Васілюскене А., Чин св. Василя Великого: поширення історії, *Матеріали VI Міжнародного конгресу українців. Історія. Політологія*. Книга 3. Частина 1, Київ, 2008, с. 373–389; Васілюскене А., Центри прославлення Чину Святого Василя Великого, *Бучацький монастир отців василян до 300-ліття заснування*, Жовква: Місіонер, 2012, с. 63–81.

² Vasiliauskiene A., Vienuoliai bazilijonai ir Bazilionai, *Padubysio kronikos*, 2014, Nr. 2 (3), p. 7–19.

Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia Bazilionuose

atkeltas stačiatikių popas. Atkeltus rusus vietiniai gyventojai vadino „pereselencais“. Nuo 1836 iki 1914 m. bažnyčia, paversta cerkve, priklausė stačiatikiams. Kadaisė vienuoliams priklausiusios žemės ir pastatai, stačiatikių šventikų neprižiūrimi, per 78 metus buvo apleisti, nyko. Prasidėjus karui stačiatikių popas paliko vietovę: apleistą unitų bažnyčią ir nualintas žemes.

Kadangi nebuvo nei vieno Rytų (graikų) apeigų kataliko, bažnyčia 1918 m. buvo sugrąžinta lotynų apeigų katalikams – ji tapo Kurtuvėnų parapijos filija. 1918 m. Bazilionuose apsigyveno pirmasis katalikų kunigas Juozas Šereiva³.

Bazilionų bažnyčią grąžinus tikintiesiems iki 1940 m. joje dirbo trys dvasininkai: 1918–1924 m. – kun. **Juozapas Šereiva**⁴ (1875 11 28–1899 01 17–1946)⁵, 1924–1928 m. – kun. **Jonas Kilčiauskas**⁶

³ Kauno arkivyskupijos Šiaulių dekanato Padubysio filijos inventorius, *Bazilijonų bažnyčios archyvas*.

⁴ Žr.: Elenchus, 1925, p. 40; 1926, p. 58; 1928, p. 44; 1940, p. 70; Levandavičiūtė O., *Dievui, parapijai, Lietuvai. Kunigo švietėjo Jono Katelės biografinė apybraiža*, Vilnius: Margi raštai, 2014, p. 45–46; Mačiulis P., Vargo mokykla, *Laiškai lietuviams*, 1954.

⁵ Prie kunigų pavardžių rašomos trys datos: gimimo, išventinimo į kunigus ir mirties; prie vyskupų – gimimo, išventinimo į kunigus, vyskupo konsekracijos ir mirties datos.

⁶ Kun. Jonas Kilčiauskas (1868–1894–1939 03 25) minimas įkūręs Žarėnų šv. Mikalojaus parapiją (1908 m.). Iš Papilės, Kuršėnų parapijų prie Žarėnų buvo prijungta po keletą kaimų, kad parapijos kunigas galėtų pragyventi. Nuo 1919 m. kun. J. Kilčiauskas – Joniško dekanato, Šakynos šv. arkangelo Mykolo

(1868–1894–1939 03 25) ir 1928–1955 m. – kun. **Juozas Gilvydis**⁷ (1885 11 30–1912 06 03–1955).

Kun. Juozapas Šereiva (1875 11 28–1899 01 17–1946) 1902 m. buvo paskirtas vikaru į Panemunėlį talkinti klebonui, žinomam švietėjui, Panemunėlio bažnyčios statytojui kun. Jonui Katelei. Čia kun. J. Šereiva dirbo ir kapelionu, tačiau labai greitai iš Panemunėlio buvo išsiųstas į Kretingos vienuolyną. 1910 m. jis buvo paskirtas vikaru į Viešintų šv. Jono Krikštytojo parapiją, kur iki 1912 m. talkino klebonui ir dekanui kun. Vincentui Jarulaičiui. 1923 m. buvo paskirtas Kuršėnų dekanato, Latvelių–Žarėnų kuratoriumi (Latveliai tuo metu buvo filija, o Žarėnai – koplyčia), o 1925 m. – Šiaulių dekanato Meškuičių vikaru (klebonas Antanas Šteišys). Nuo 1927 m. (ir 1940 m.) dirbo Žemių dekanato Upininkų šv. arkangelo Mykolo parapijoje klebonu. Žinoma, kad kun. J. Šereiva Kauno apskrityje, Upininkuose, slėpė trijų asmenų žydų šeimą...

Apie kunigo J. Šereivos darbą Panemunėlyje rašė Ona Levandavičiūtė biografinėje apybraižoje „Dievui, parapijai, Lietuvai“, skirtoje kunigui švietėjui Jonui Katelei:

„Po jo (kun. Povilo Dogelio – A. V. pastaba) atkeltas Juozapas Šereiva priverda tiek košės, sukuria tokį pragarą, kad sutrumpina gyvenimą ne vien klebonui. Jo atkėlimas tikra parapijos nelaimė. Iš pradžių jis demonstratyviai atsisako kartu su klebonu valgyti pietus ir pareiškia, jog šviečiamojų veikloj nedalyvausiąs, nes muzikams ir boboms mokslų nereikia. Jam visur vaidenosi bedieviai, tokiu apšaukia net kilniems tautos tikslams atsidasvų ištikimą J. Katelės pagalbininką, labai tikintį

parapijos vikaras, talkinęs klebonui Motiejui Vėlučiui, ir kartu Latvelių filijos kuratorius. 1928 m. buvo paskirtas Krakių dekanato Pašušvio Visų Šventųjų parapijos klebonu. 1934 ar 1935 m. paskirtas ir Krakių vicedekanu (dekanas Vincentas Bittis). Pareigas ėjo iki mirties.

Žr.: Elenchus, 1921, p. 26–28, 71; 1932, p. 40; 1939, p. 19, 45, 46, 276; 1940, p. 84.

⁷ Kun. Juozas Gilvydis (1885 11 30–1912 06 03–1955) 1917 m. buvo paskirtas Šiluvos dekanato Kelmės švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų parapijos vikaru (talkino klebonui Antanui Vituviui), nuo 1920 m. jis – Kurtuvėnų šv. Jokūbo parapijos vikaras (talkino klebonui Andriejui Rakovskiui). Dera pažymėti, kad nuo 1924 m. Kurtuvėnai buvo priskirti Šiaulių dekanatui. 1925 m. kun. J. Gilvydis buvo paskirtas į Joniško dekanatą, vikaru į Naująją Žagarę – šv. apaštalo Petro ir Pauliaus parapiją – talkinti klebonui Konstantinui Jazdauskiui ir čia dirbo iki paskyrimo į Padubysį.

Žr.: Elenchus, 1921, p. 45, 68; 1924, p. 56, 86; 1926, p. 32, 91; 1928, p. 29).

Žiema šventoriuje

treinininką Juozą Širvydą. J. Šereiva, sužinojęs apie Panemunėlyje veikiančią „Žvaigždės“ draugiją, jos knygynėlį ir platinamas knygas, praneša Panevėžio policijos viršininkui. Per pamokslą iškeikia visus skaitančius bedieviškas knygas ir laikraščius ir liepia mušti, vyti lauk jų platintojus. Pasekmių ilgai laukti nereikėjo: Pandėlio policijos viršininkas, jo pavaldiniai su slaptosios policijos tarnu Pranckūnu priešaky pradeda kratas, tardymus. Taip sumuša bažnyčios palivarko ūkvedį, kad tas pusę vasaros gaivaliojosi, o dvaro laukų darbininkas Antanas Kvedaras po sumušimo nervų liga susirgo. Visus žvaigždiečius išdavė Pranckūnas, o jų vadas J. Širvydas po policininkų užpuolimo priverstas palikti tarnybą dvare, žmoną su vaikais ir bėgti. Po tokių išpuolių J. Katelė labai sielojasi, praranda linksmybę. Šįkart net vyskupas nebegali užtarti J. Katelės, nes J. Šereivą į Panemunėlį atsiuntė spaudžiamas ir verčiamas kitų klebonų, nepatenkintų jo kultūrinio darbu. Tas, kuris turėjo būti atrama ir parama klebonui senatvėje, pasidarė piktesnis už pikčiausią priešą. J. Šereiva gyveno klebonijoje, tai jo elgesį ir dėdės kančias kasdien matė malonaus būdo Elžbieta. Ir kas jei ne ji geriausiai jį suprato ir užjautė. Elžbieta draugavo su žvaigždiečiais, lankė susirinkimus, rinko tautosaką, atnešdavo dėdei jų platinamų knygų, kurios tikrai nebuvo bedieviškos. Bet J. Šereivos niekas nesustabdė: jis ir toliau

per pamokslus varė savo, liūdino kleboną, puolė žvaigždiečius, sėjo pyktį ir sumaištį. Svarbiausia – neieškojo jokio sutarimo. Skaudėjo J. Katelei ir jo bendražygiams širdį, bet, tiek gyvenime patyrus, reikėjo ištverti ir tai. Visa laimė, kad jį suprantančių, užjaučiančių, ištikimų pagalbininkų buvo daugiau ir vienas šaukštas deguto visos medaus statinės tikrai nesugadino.“

Kun. J. Šereivos darbą Panemunėlyje prisimena dr. Petras Mačiulis straipsnyje, išspausdintame 1954 m. žurnale „Laiškai lietuviams“. Jis rašė: „Mūsų kapelionas kun. Juozas Šereiva tuos vadovėlius (lietuviškus – A. V. pastaba) surinko ir, nebaigęs pamokos, juos nunešė į mokytojo butą ir sviedė žemėn, o pats, užtrenkęs duris, nuėjo pasiguosti kun. Katelei. Mokytojas po to įvykio grąžino vaikams surinktus pusrublius, bet po dviejų ar trijų mėnesių iškėlė iš mokyklos kun. Šereivą ir uždarė Kretingos vienuolynė.“

Visų trijų minėtų klebonų rūpestis buvo įsteigti parapiją, kartu su tikinčiaisiais sutvarkyti, suremontuoti bažnyčią.

Bazilionų, kurį laiką Padubysių šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia buvo filija (įvardyta Padubysių filija) ir iki 1924 m. priklausė Viekšnių dekanato Kurtuvėnų parapijai. Kurtuvėnų šv. Jokūbo parapijos klebonu 1921 m. buvo Andriejus Rakovskis, vikaras Pranciškus Bajerčius. Kurtuvėnams priklausė dvi

Bazilionai

filijos, jau minėtas Padubysys (kun. J. Šereiva) ir Gardai, bei dvi koplyčios – Kurtuvėnų ir Kybartų⁸.

Nuo 1924 m. Kurtuvėnų parapija buvo priskirta Šiaulių dekanatui.

1999 m. minint Bazilionų parapijos 250 metų jubiliejų, periodikoje pasirodė pora jubiliejinių straipsnių⁹, tačiau detalesnio darbo, skirto parapijos istorijai, iki šiol nėra išleista.

Pasinaudodami Bazilionų bažnytinio archyvo duomenimis (tenka apgailestauti, kad dokumentai su kun. J. Šereivos veikla nesurasti), pateiksime keletą faktų, praplečiančių Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios – filijos ir parapijos – istoriją. Pirmąsyk publikuojamus spaudoje dokumentus pateiksime chronologine tvarka.

Kun. Jonas Kilčiauskas – pastangos įkurti savarankišką parapiją

Bažnyčios dokumentuose yra nurodyta, kad 1924 m. vasario 2 d. bažnyčią perėmęs kun. Jonas Kilčiauskas pardavė 6 ha bažnytinės žemės, o gautus pinigus panaudojo bažnyčios remontui. 1927 m.

gruodžio 7 d. 1 ha ir 10 m² bažnytinės trečios rūšies žemės nupirko Feliksas Stankus, už kurią turėjo sumokėti 2 700 litų (deja, išgalėjo tik 2 350 litų, likusius pinigus turėjo sumokėti vėliau)¹⁰.

Ypač svarbus raštas, liudijantis Bazilionų parapijos kūrimosi pradžią¹¹, yra šis kreipimasis. 1925 m. Bazilionų apylinkės gyventojai kreipėsi į tuometinį Bazilionų bažnyčios kuratą (vikarą) kun. Joną Kilčiauską prašydami imtis žygių, kad prie Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios būtų įsteigta savarankiška parapija. Kuratas 1926 m. lapkričio 17 d. raportu šį dalyką išdėstė vietos ordinarui ir kartu pateikė žinių apie bažnyčią, esamąją prie bažnyčios beneficiją ir atsiuntė sąrašus gyvenamųjų vietų, kurios galėtų prisidėti prie kuriamo Bazilionų cirkuliario. Tačiau šis klausimas buvo išspręstas tik po 9 metų – 1934 m., Bazilionuose dirbant kun. Juozui Gilvydžiui.

Iš 1928 m. inventoriaus matyti, kad, dirbant kun. J. Kilčiauskui, nebuvo jokių brolių ir draugijų. Veikė bažnyčios komitetas, kurį sudarė 13 asmenų: Jonas Petraitis, Aleksandras Šynika, Ignacas Dombrauskas, Konstantinas Abramovičius, Mykolas Kabaila, Kazimieras Januškevičius, Petras Hurčyna, Antanas

⁸ Elenchus, 1921, p. 56–57.

⁹ Vasiliauskienė A., Bazilionų parapijai – 250 metų, *Voruta*, 1999 11 06, Nr. 39, p. 2; 11 13, Nr. 40, p. 2; 11 20, Nr. 41–42, p. 2; Vasiliauskienė A., Prasmingas renginys Bazilionuose, *Draugas*, 1999 09 29, Nr. 189, p. 4; Vasiliauskienė A., Bazilijonų vienuoliai ir Bazilionų miestelis, *Šiaulių kraštas*, 2001 11 06, Nr. 259, p. 2.

¹⁰ Raštas Nr. 351. 1937 m. liepos 10 d., *Bazilijonų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

¹¹ Kauno metropolijos kurijos raštas Nr. 1181. 1934 m. balandžio 17 d., *Bazilijonų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

Goris, Florijonas Tamulis, Pranciškus Pekys, Viktoras Bagarauskis, Juozas Petkus ir Tadas Giržoda. Taip pat veikė ir Bažnyčios palaikymo taryba, susidedanti iš pirmininko kun. J. Kilčiausko ir narių Mykolo Kabailos, Petro Hurčynos ir Tado Giržodo¹². Bažnyčios dokumentuose rašoma, kad „Bažnyčia ypatingų palikimų, stebuklingų statulų ar paveikslų neturi“.

Šventoriuje palaidoti rusų popai – tą liudija paminklai bažnyčios gale: „Vienas didis akmuo ant kapo užguldytas, ant antro kapo akmens kryžius ir geležinės grotos ir dar du špižiniai kryžiai.“ Palaidota ir grafo Zubovo duktė, ant jos kapo „geležiniai grotai ir kryžius“.

Bažnyčioje tik nuo 1920 m. buvo vedamos Krikšto bei Mirusiųjų metrikų registracijos knygos (rašytos lietuvių kalba), taip pat bažnyčios pajamų ir išlaidų knyga.

1928 m. inventoriuje nurodyta, kad „trijose atskirose vietose žemės prie Padubysio bažnyčios yra per 50 ha (prie klebonijos – 30 ha) ir susiduria su miestelio gyventojų ribomis“.

Kun. Juozas Gilvydis – savarankiškos parapijos sukūrimas

1928 m. balandžio 26 d. Padubysio bažnyčios inventorių kun. Jonas Kilčiauskas perdavė kun. Juozui Gilvydžiui¹³.

1931 m. spaudoje („Šaltinis“) apie Bazilionus taip rašė: „Bazilionai (Šiaulių aps.) seniau buvo žinomi visoj Lietuvoj su vienuolyno savo keturklase mokykla. Bet rusai... Prieš karą buvo griūnanti cerkvė, o dabar pataisyta bažnyčia, paštas, telefonas, vaistinė, gydytojas...“

Viskas būtų gerai, tik nėra provizoriaus. Jo vietoj – gydytojas. Dėl to ar dėl kitko čia ir kainos už vaistus „geros“, beveik dvigubos.“¹⁴

1932 m. sausio 22 d. naujas Bazilionų kuratas kun. Juozapas Gilvydis, dėl įvykusių pakeitimų porceliuojant Bazilionų apylinkės dvarus, pateikė naujus norinčių priklausyti Bazilionų parapijai gyventojų sąrašus. Tai buvo 28 kaimai, 13 vienkiamų, Noreišiukų polivarkas, Mirskiškės (137 ha ir 32 gyventojai) bei Pašventupio (88 ha ir 18 gy-

Kelias iš Bazilionų

ventojų) dvarai ir Bazilionų miestelis (147 ha su 156 gyventojais).

Iš Kurtuvėnų parapijos 46 vietovių (iš viso 3 783 ha plotas su 1 415 gyventojų).

Iš Pakapės parapijos 35 vietovių: 7 palivarkai, 11 vienkiamų, 16 kaimų ir Dzidų dvaras (147 ha ir 35 gyventojai, iš viso 3 213 ha plotas su 896 gyventojais).

Kurtuvėnų bažnyčios administratorius kun. Konstantinas Daukantas (1896 10 10–1925 06 14 –1941 ar 1942, nužudytas Osvencimo koncentracijos stovykloje), atsakydamas į Ordinariato užklausimą, pasiūlė palikti Bubių dvarą, nes jį išėmus susidarytų sala Kurtuvėnų parapijoje. Pakapės klebonas kun. Pranciškus Mirskis (1878 01 29–1908 05 10–po 1940) pareiškė, kad atsiskyrimas nuo Pakapės parapijos 35 Bazilionų kurato nurodytų gyvenamųjų vietų reikštų Pakapės parapijos panaikinimą. Kilus neaiškumų dalyką ištirti pavesta Šiaulių dekanui kanauninkui Stanislovui Sarapui (1872 02 01–1895 10 05–1953 08 26).

Dekanas, ištyręs padėtį, nurodė, kad prie kuriamo Bazilionų cirkulo reikia priskirti visas anksčiau išvardytas Kurtuvėnų ir Pakapės parapijų gyvenamąsias vietas, nes to nori patys gyventojai, kuriems į Bazilionus keliauti daug arčiau negu į Kurtuvėnus ar į Pakapę, išskyrus Pabijočių, Užpelkių ir Pamatlindžių kaimus.

¹² Kauno arkivyskupijos Šiaulių dekanato Padubysio filijos inventorius, *Bazilionų bažnyčios archyvas*.

¹³ *Ten pat*.

¹⁴ [Autorius nenurodytas]. Bazilionai (Šiaulių aps.), *Šaltinis*, 1931 02 28, Nr. 9, p. 119.

Altorius

Kauno metropolijos kurijos Bažnytinių turtų valdymo taryba 1934 m. apsvarsčiusi prašymą nutarė, kad jau pribrendo būtinybė Bazilionuose, prie Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios, įsteigti savarankišką cirkulą (cirkuliara), priežastys: prie jo nori prisijungti nemažai apylinkės gyventojų; bažnyčia Bazilionuose yra pakankamai erdvi – galinti sutalpinti apie 1 200 žmonių (Bazilionų kurato 1926 m. lapkričio 17 d. raštas); kunigo aprūpinimas gana didelis – apie 65 ha beneficija. Svarstyme pateikti faktai tapo pagrindu 1934 m. balandžio 17 d. įsakyму įsteigti savarankišką – nuo aplinkinių parapijų nepriklausantį – cirkuliara.

Jau kitą mėnesį kun. J. Gilvydis kreipėsi į kuriją prašydamas leisti Bazilionų kuratui įgyti kaip Bazilionų bažnyčios nuosavybę Pagervinės ūkį, esantį Padubysio valsčiuje, Šiaulių apskrityje (20 ha), kurį Bazilionų bažnyčia valdo jau nuo 1918 m.¹⁵

1928 m. inventoriniame sąraše Bažnyčiai priklausė per 50 ha žemės. Tais pačiais metais Bazilionus vizitavo arkivyskupas Juozapas Skvireckas (1873 09 18–1899 06 24–1919 07 13–1959 12 03) ir 62 vaikams suteikė Sutvirtinimo sakramentą. 1933 m. birželio 14 d. arkivyskupas J. Skvireckas vėl vizitavo Bazilionus, tada buvo konfirmuoti net 192.

1932 m. gegužės 8 d. įvykęs apylinkės gyventojų susirinkimas, dalyvaujant vietos dekanui, nutarė aprūpinti bažnyčios tarnus: vargonininkui ir zakristijonui duoti kalėdinės pyliavos grūdais po 1/2 kg nuo hektaro ir 200 litų algos per metus; bažnytinių rūbų skalbėjai, užsakinėjant kunigo atsilankymą, atlyginti tuo, kas kaip galės, – pinigais ar grūdais.

Byloje „Įvairūs raštai“ saugomas Kauno arkivyskupijos Angelaičių sąjungos regulaminas – ceremonialas, susidedantis iš 4 punktų: narių priėmimas, sveikinimasis, uniformos nešiojimas ir susirinkimai (priimtas Kauno arkivyskupijos Angelaičių sąjungos centrinio komiteto 1935 m. gruodžio 2 d.)¹⁶. Galima manyti, kad Bazilionuose, kaip ir kitose Lietuvos parapijose, veikė ši vaikų organizacija – Angelaičiai.

1937 m. buvo įkurtas Šaulių būrys, o tų pačių metų rugpjūčio 31 d. buvo pašventinta Šaulių būrio vėliava¹⁷.

Yra dokumentas, liudijantis, kad Bazilionuose buvo įkurtas KVC (Katalikų veikimo centras), kuris Vidaus reikalų ministerijoje buvo įregistruotas (registracijos numeris 7928) 1938 m. vasario 21 d.

¹⁵ Kauno metropolijos kurijos raštas Nr. 811. 1934 m. kovo 10 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

¹⁶ Kauno arkivyskupijos Angelaičių sąjungos regulaminas – ceremonialas, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla.

¹⁷ Kauno arkivyskupijos kurijos raštas Nr. 2192. 1939 m. rugpjūčio 31 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

Svarbus ir 1938 m. gegužės 31 d. Padubysio valsčiaus kaimo statybos komisijos posėdžio nutarimas: „Leisti kun. J. Gilvydžiui statyti tvartą su dviem daržinėm iš galų po vienu stogu.“ Yra ir visų bažnyčiai priklausiusių pastatų planas.

1938 m. spalio 23 d. rašte vidaus reikalų ministrui kunigas J. Gilvydis prašė panaikinti Padubysio–Bazilionų vardo dvilypumą:

„Sprendžiant klausimą apie Padubysio valsčiaus buveinę šiuo prašyme Tamstą, pone Ministre, panaikinti ir tą pavadinimo Padubysio–Bazilionų valsčiaus dvilypumą, kuris ligi šiol egzistuoja mūsų valsčiuje dėl tos priežasties, kad, sujungus Pašiaušės ir Kurtuvėnų valsčius į vieną valsčių ir perkėlus jo buveinę į Bazilionus, kai kurie užinteresuoti asmenys bijojo duoti mūsų valsčiui Bazilionų vardą, nes būtų nepatogu tuomet Bazilionų valsčių iš Bazilionų miestelio kelti į Baibius. Dabar susidaro tiesiog nenormali padėtis: policijos nuovada vadinasi Bazilionų, paštas Bazilionų, parapija taip pat Bazilionų, kadangi ir tos visos įstaigos randasi Bazilionų miestelyje, tuo tarpu gi tuose pačiuose Bazilionuose esantis valsčius vadinasi ne Bazilionų, bet Padubysio, o iš to pavadinimo dvilypumo išeina dideli nesusipratimai ir visokios painiavos. Tiesa, kad Bazilionai stovi už vieno kilometro nuo Dubysos, tačiau Padubysio sąvoka yra daug platesnė, nes Dubysos upės baseinas yra didelis: prasideda Šiaulių valsčiumi ir baigiasi Seredžiumi prie Nemuno (Raseinių apskr.) ir nėra jokio rimto pamato mūsų miestelį būtinai vadinti Padubysiu, nes nuo pat Reizgių ežero, iš kur išteka Dubysa, iki pat Seredžiaus miestelio prie Nemuno yra daugybė tokio pat pavadinimo (Padubysio) kaimų, dvarų, vienkiemių.

Nuo senų laikų mūsų bažnytkaimis dėl to vadinosi Bazilionais, kad bažnyčia priklausė bazilijonams vienuoliams, prie kurios jie laikė ir savo gimnaziją. Net pati vietinė bažnyčia turi titulą Šv. Bazilijaus. Laike unitų persekiojimų (carienei Kotrynai II viešpataujant) ir po „miateižų“ numalšinimo rusai išvarė bazilijonus vienuolius iš to miestelio, bažnyčią ir vienuolyną pavertė provoslavų cerkve, progimnaziją uždarė, o kad nė pėdsako nepaliktų neapkenčiamųjų katalikų bazilijonų vienuolių vardo, patį miestelį ir valsčių pavadino Padubysiu.

Dabar Nepriklausomoje Lietuvoje nėra jokio rimto pamato palaikyti tą rusų žygį ir keisti seną

Stogo konstrukcija

nusistovėjusį Bazilionų miestelio vardą Padubysio vardu ir faktinę Bazilionų valsčių vadinti rusų nustatytu Padubysio valsčium. Juk aplinkiniai gyventojai ir ligšiol (kaip ir rusų laikais) ir žinote nežino mūsų miestelio kito vardo, kaip Bazilionai. Remiantis visa tuo prašome Tamstą, pone Ministre, duoti įsakymą atitinkamoms įstaigoms nuo šio laiko Padubysio valsčių vadinti Bazilionų valsčiumi.“¹⁸

Tačiau tuo metu valsčiaus taryba nepritarė Bazilionų valsčiaus pavadinimui. Primenama, kad Kurtuvėnų ir Pašiaušės valsčiai buvo sujungti 1930 m.

Reikia pasakyti, kad klebono J. Gilvydžio iniciatyva 1933 m. buvo pastatyta (atstatyta senuoju pavidalu) medinė bažnyčia. Bazilionų bažnyčioje ir šiuo metu centriniam altoriuje yra XVIII a. drobėje aliejumi tapytas Jėzaus Nukryžiuotojo paveikslas. Tebėra išlikę du 1732 m. Karaliaučiuje ir Vilniuje lieti varpai: vienas didelis, kitas mažas. Deja, mažasis varpas, daug metų tyli...

1935 m. kovo 28 d. į Bazilionų bažnyčios komitetą (10 narių) buvo išrinkti: Simonas Mockevičius, Pranciškus Mejeris, Antanas Marcinkevičius, Pranciškus Porvenekis, Kazimieras Bagarauskis, Alfonsas Bobrauskis, Adolfas Leščinskis, Kazimieras Vaidyla, Liudvikas Puščius ir Antanas Zaleckis. Iš jų tarpo į Bažnyčios palaikymo tarybą 1935 m.

¹⁸ Kun. J. Gilvydžio raštas (nuorašas). 1938 m. spalio 23 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, įvairūs raštai.

Varpinė

Didysis varpas

lapkričio 3 d. išrinkti Simonas Mockevičius, Pranciškus Mejeris, o kandidatu tapo Antanas Marcinkevičius. Šią išrinktąją tarybą patvirtino Kauno metropolijos kurijos Bažnytinių turtų valdymo taryba, pavesdama klebonui priimti priesaiką iš Bažnyčios palaikymo tarybos narių¹⁹.

1935 m. Bazilionų bažnyčios klebonui priklausė 31,15 ha žemės: 21 ha ariamosios (5 ha II rūšies, 13 ha III rūšies ir 3 ha 4 rūšies), 3,15 ha pievų (2 ha III rūšies ir 1,15 ha IV rūšies) ir 7 ha ganyklų (4 ha III rūšies ir 3 ha IV rūšies)²⁰.

1936 m. rengiant Šiaušės upelio ir šoninių kanalų reguliavimo (žemės nusausinimo) projektą, buvo matuojama per Bazilionų–Padubysio parapijos žemę, šoninį kanalą į Michailovkos kaimą²¹.

1937 m. Šiaulių apskrities taryba Bazilionų bažnytkaimiui taikė miestų statybos reikalavimus. Padubysio valsčiaus, Bazilionų bažnytkaimio gyventojai rašė skundą Šiaulių apskrities viršininkui ir vidaus reikalų ministrui, prašydami panaikinti piniginius ir kitokius formalius sunkumus²²:

„Bazilionų bažnytkaimis savo didumu nepriylgsta ir geram kaimui, nėra jokių gatvių, tik iš abiejų pusių barais taisomo II rūšies vieškelio randasi ūkininkų, mažžemių ir plecininkų trobesiai. Yra tik keletas krautuvių. Esamos įstaigos į šį bažnytkaimį yra susimetusios kaip į valsčiaus geografinį centrą, tad manytumėme, kad dėl to mes ūkininkai ir kiti gyventojai taip sunkiai piniginiai ir formalumais nukentėti neturėtumėme, trobesių statybos atžvilgiu.

Ūkininkams yra skirti nemokamai prie Apskrieties Agronomų statybos technikai. Jei kam pavelija kišenė pasistatyti gražesnę trobą, gali tų technikų pagamintais trobesių statybai planais pasinaudoti ir gauti patarimų bei nurodymų. Be to, jeigu kas, pagal technikų nurodymus, pastato ūkiškus trobesius einant Žemės ūkio rūmų reikalavimu, tas dar gauna atitinkamą pašalpą. Dar gauna gontais dengtų stogų dažymą „Falų“ dažais veltui.

Išskyrus Bazilionų ūkininkus iš Agronomų priežiūros, jie ne tik praranda teises pasinaudoti veltui Žemės ūkio rūmų technikais, gauti statyboms skirtas pašalpas, bet dar apkraunami naujais mokesčiais (t. y. už trobesių planų ir situacijos planų padarymą, inžinieriams bei technikams, kubatūros, žyminio mokesčio ir kt.)...

Šiandien esant taip sunkiems ekonominiams laikams ūkininkai ir prie geriausių norų, darbštumų,

¹⁹ Kauno metropolijos kurijos raštas Nr. 1076. 1935 m. balandžio 4 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

²⁰ Pranešimas Nr. 22794. 1935 m. balandžio 2 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

²¹ Raštas Nr. 61. 1936 m. spalio 19 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

²² Skundas 1937 m. rugpjūčio 29 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

Laiptai į Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios varpinę

taupumų, turint čia taip blogą žemę – smiltingus laukus, džiaugiasi, kad metų pabaigoje gali galą su galu suvesti.

Dabar esant tokiems statybos reikalavimams, Bazilionų bažnytkaimio gyventojas, turįs keliolika metrų plečių, menką bakužę bei kitą pastatą ir norėdamas prie jo pristatyti malkinę ar kitą kokį pastatą, turi savo sunkiai sutaupytus kelis litus pirmiausia išleisti trobesių bei situacijos planų pagaminimui ir jų patvirtinimui bei kitoms rinkliavoms apmokėti. Šiuos (planus) pasidaręs vėl turi laukti iki susitaupys lėšų pačiam pastatui pasistatyti. Atsitikime, esant vėtrai, nuvertus trobesio stogą bei jį suardžius pastatą, ūkininkas, gelbėdamas savo pašarą bei kitą turtą, nespėjęs išsirūpinti leidimo (praktikoje pasirodė, kad tokie leidimai ne taip jau greit gaunami), atremontuoja bei apdengia stogą. Tai tada jis baudžiamas administratyviai, lyg kad koks kriminalinis nusikaltėlis.

Apskrities taryba išleisdama tokį privalomą įsakymą gal turėjo omeny Bazilionų bažnytkaimį padaryti miesteliu ir kad jis toliau augtų, bet kaip dabar pasirodo – augti negalės, nes Bazilionų bažnytkaimio gyventojai yra padavę Šiaulių apygardos žemės tvarkytojui prašymą išsiskirstyti viensėdžiais ir išsiskirstymo viensėdžiais projektas jau šiais metais sudarytas.

Taikinant miestų statybos reikalavimus, su kuriais yra surištos didelės piniginės išlaidos, kiekvienas žemės savininkas kiek galėdamas stengsis prasišalinti iš Bazilionų bažnytkaimio ir išsikelti į lauko žemę, tokiu būdu Bazilionų bažnytkaimio vietoje, kad jis augtų į miestelį ir didėtų, jis sumažės. Tas pats bažnytkaimis pradės irti ir nebeturės dabar turimo vaizdo.

Todėliai, remdamiesi kas čia pasakyta, maloniai prašome atsižvelgti į mūsų Bazilionų bažnytkaimio gyventojų aukščiau išdėstytus motyvus ir dabar Bazilionų bažnytkaimiui taikomus trobesių miestų statybos reikalavimus panaikinti...”

Šiaulių apskrities viršininkas, argumentuodamas, kad skundas parašytas nekompetentingai, jis nesvarstytas, nes apskrities tarybos priimti nutarimai nustatytu laiku ir tvarka skundžiami Vidaus reikalų ministerijai²³.

²³ Raštas Nr. 9785. 1937 m. rugsėjo 18 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

Yra dokumentas, liudijantis, kad nuo 1939 m. balandžio 23 d. Bazilionų parapija kapų reikalams gali valdyti Padubysio valsčiaus Mončių polivarko 0,19 ha žemės sklypą²⁴.

1939 m. birželio 9 d. Padubysio valsčiaus Statybos komisija leido klebonui J. Gilvydžiui prisistatyti prie gyvenamojo namo antrąjį gyvenamojo namo galą²⁵. Bazilionų bažnytkaimio žemė ribojosi su Bazilionų bažnyčios žeme, tad 1939 m. klebonas dalyvavo nustatant ribą²⁶.

1940 m. balandžio 30 d. Padubysio valsčiaus Statybos komisijai nutarus patenkintas kun. J. Gilvydžio prašymas: Bazilionų kaime jam leista statyti kluoną²⁷.

1939 m. balandžio mėnesio 27 d. Kauno arkivyskupijos kurijos ordinaras kreipėsi į kun. J. Gilvydį, tikėdamasis, kad jis sutiks aukoti šv. Mišias Gardų koplyčioje ir taip bus patenkintas Gardų koplyčios Bažnytinio komiteto prašymas²⁸.

1939 m. gruodžio 16 d. Janina Dauginienė buvo paskirta tikybos mokslo dėstytoja Jonkaičių pradinėje mokykloje. Dokumente rašoma, kad „tikybos mokslo dėstymas yra vedamas, prižiūrint ir vadovaujant Bazilionų bažnyčios kuratoriui“²⁹.

Iki pirmosios sovietinės okupacijos Bazilionų parapija vienijo 2 224 katalikus ir priklausė Šiaulių dekanatui. Nuo 1930 m. iki 1950 m. Bazilionai buvo valsčiaus centras.

Būtina pastebėti, kad 1921–1940 m. elenchuose (taip buvo vadinami katalikų žinynai) Kurtuvėnų parapijai priklausiusių tikinčiųjų skaičius iki 1939 m. įrašytas tas pats – 8 608, nepaisant, kad jau nuo 1938 m. atskirai įrašyti Bazilionams priklausę tikintieji – 2 224, kurių nei pagrausėjo, nei sumažėjo 1939 ir 1940 m. Tad, logiškai galvojant, Kurtuvėnams priklausiusių tikinčiųjų turėjo būti sumažėję Bazilionų sąskaita, deja, tik 1940 m. Kurtuvėnuose tikinčiųjų skaičius nurodytas 4 265.

²⁴ Šiaulių apygardos žemės tvarkytojo raštas Nr. 4575. 1939 m. kovo 30 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

²⁵ Planas, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

²⁶ Kauno metropolijos kurijos raštas Nr. 3432. 1939 m. balandžio 29 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

²⁷ *Bazilionų bažnyčios archyvas*.

²⁸ Kauno arkivyskupijos kurijos raštas Nr. 1020. 1939 m. balandžio 27 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

²⁹ Kauno arkivyskupijos kurijos raštas Nr. 3620. 1939 m. spalio 16 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, kurijos raštai.

Viešnių dekanate, kuriam, kaip žinome, priklausė ir Kurtuvėnai, 1921 m. elenčiuose įrašyti 73 703 tikintieji. 1924 m. įkurtame Šiaulių dekanate – 44 973. Šis skaičius pakartotas be pakeitimų trejus metus iš eilės. 1927 m. jau užfiksuota 53 855, tas pats skaičius ir 1928 m. 1932 ir 1933 m. – 55 721; 1934–1937 m. – 55 730; 1938 m. – 57 028; 1939 m. – 59 565; 1940 m. – 57 962. Pateikti skaičiai rodo Šiaulių dekanatui priklausiusius tikinčiuosius – lotynų apeigų katalikus.

Pateikti skaičiai leidžia daryti prielaidą, kad parapijose asmenys, atsakingi už duomenų pateikimą, atsainiai žiūrėjo į savo pareigas: duomenys apie tikinčiųjų skaičių nebuvo tikslinami ir automatiškai kiekvienais metais perkeliama...

Sovietinės okupacijos pradžia

Vienas svarbių sovietinės okupacijos veiksmus liudijančių dokumentų – 1940 m. spalio 15 d. aktas: „Dalyvaujant Padubysio milicijos skyriaus vadovui paėmėme iš Bazilionų bažnyčios sekantį turtą: Jungtinių viena knygą; Gimimų tris knygas; Mirimų dvi knygas; Du sąsiuvinius alfabeto: gimimų–mirimų. Iš kleb. J. Gilvydžio.“ Priėmėjo parašas neįskaitomas...³⁰

1940 m. lapkričio 3 d. Žemės perdavimo pažymėjime nurodyta, kad Padubysio valsčiaus Žemės ūkio komisijos nutarimu Bazilionų parapijos klebonui iš Bazilionų–Padubysio valsčiaus skirtas 3 ha žemės sklypas jam naudotis³¹.

Akcentuotina, kad...

1918–1934 m. Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia buvo Kurtuvėnų parapijos filija, priklausiusi Viešnių dekanatui, o nuo 1924 m. – Šiaulių dekanatui.

Įkurti savarankišką Bazilionų parapiją rūpinosi parapijiečiai (1925 m.) ir kun. Jonas Kilčiauskas (1926 m.)

Kun. Juozas Gilvydis užbaigė spręsti Bazilionų parapijos įkūrimo klausimą – 1934 m. parapija įkurta.

Nuo 1934 m. veikia savarankiška Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia ir parapija.

Paminklas bazilionų vienuoliams prie Bazilionų mokyklos.
Laimos Perminienės nuotrauka

³⁰ Aktas, *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai

³¹ Žemės perdavimo pažymėjimas. 1940 m. lapkričio 3 d., *Bazilionų bažnyčios archyvas*, byla, įvairūs raštai.

Padubysio kraštas ginkluoto pasipriešinimo sovietams 1944–1953 m. kontekste

Šiame straipsnyje trumpai apžvelgsiu dalyje dabartinių Šiaulių, Kelmės, Raseinių rajonų teritorijų veikusių partizanų organizacinę struktūrą, sovietinio saugumo naudotas priemones ginkluotam pasipriešinimui slopinti, pagrindinius veiksnius, turėjusius įtakos vienokiai ar kitokiai partizanų organizacinei struktūrai.

1944 m. vasarą į Lietuvos teritoriją įžengė Raudonoji armija, kuri sutiko aršų nacistinės Vokietijos kariuomenės pasipriešinimą. Tų pačių metų liepos–rugpjūčio mėn. fronto linija nusistovėjo ties Dubysos upe, tarsi padalindama Lietuvą į dvi dalis: dalį Žemaitijos, kontroliuojamos nacių, ir likusios Lietuvos teritorijos, reokupuotos sovietų. Lietuvoje kilo stichiškas pasipriešinimas okupantams: kūrėsi partizanų daliniai, kurie nevengdavo net atvirų kautynių su Raudonąja armija. Ginkluotas pasipriešinimas sovietams 1944–ųjų m. vasarą ir rudenį turėjo savo specifiką: sovietų reokupuotoje Lietuvos dalyje partizanai jau kovėsi su priešu, o nacių kontroliuojamoje Žemaitijoje ginkluoto pasipriešinimo sovietams dalyviai aktyviai ruošėsi kovai su sovietais. Kadangi nebuvo jokių iliuzijų, kad sovietai nenugalės hitlerinės Vokietijos ir tokia situacija yra tik laikina. Būtent į Žemaitiją ir pasitraukė nemaža dalis Lietuvos laisvės armijos (toliau – LLA, tai lietuvių pogrindžio

tautinė, politinė ir karinė organizacija, įkurta 1941 m. gruodžio mėn. Vilniuje) narių ir vadų. Jau 1944 m. liepos 1 d. ši organizacija paskelbė karo padėtį, kurios tikslas – ginklu priešintis sovietams. Būtent su šia organizacija ir siejamas pirmasis ginkluoto pasipriešinimo sovietams etapas Žemaitijoje.

1944 m. vasarą dabartinių Šiaulių, Kelmės, Raseinių rajonų partizanai buvo priversti veikti pafrontės sąlygomis, o tai reiškė, kad aktyvūs kovos veiksmai prieš sovietus dar nebuvo pradėti. Tačiau situacija iš esmės pradėjo keistis, kai sovietai 1944 m. rudenį – 1945 m. žiemą išstūmė vokiečius iš Lietuvos teritorijos.

Savo straipsnyje dėmesį skirsiu dabartiniuose Šiaulių, Kelmės ir Raseinių rajonuose veikusiai ginkluoto pasipriešinimo sovietams struktūrai ir veiklai bei prieš juos kovojusioms sovietų represinėms žinyboms ir jų kovos metodams. Šių rajonų teritorijoje veikę partizanų būriai kūrėsi, kaip ir visoje Lietuvoje, dažniausiai stichiškai, tačiau nuo pat pradžių buvo stengiamasi šiuos būrius įtraukti į centralizuotą LLA struktūrą, kurios dauguma narių ir vadų buvo pasitraukę į Žemaitiją. Dar 1943 m. LLA buvo įkurtos 4 apygardos: Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio. Į Šiaulių apygardą turėjo įeiti Šiaulių, Telšių, Mažeikių, Kretingos apskrityse veikę LLA vanagai, arba taip vadinamasis VS

*Prieš Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą, 1949 m.
Šaltinis: www.bernardinai.lt*

(veikiantysis sektorius), t. y. aktyvusis pasipriešinimas okupantams, nes organizacija dar turėjo ir OS (organizacinis sektorius), kurio nariai buvo veikiančiojo sektoriaus rezervas.

Taigi Šiaulių LLA (Saturno) apygarda ėmėsi organizacinio vaidmens, norėdama stichiškai besikuriantiems partizanų būriams suteikti centralizuotumo. 1944 m. Kelmės valsčiuje pradėjo veikti Vėgėlės štabas, priklausantis Šiaulių LLA (Saturno) apygardai, kuriam vadovavo A. Eidimtas-Žybartas. Raseinių rajone 1944–1945 m. susikūrė Žebenkštės rinktinė, Nemakščių valsčiuje veikė Lydžio rinktinės kovotojai (įkurta 1945 m.), Kuršėnų apylinkėse – S. Jarmalos-Briedžio pagrindinė organizacija, Vytauto Didžiojo sąjunga, taip pat brolių V. ir H. Chaleckų partizanų grupės, S. Norkaus, A. Šimkaus-Tigro, A. Spirgio-Lakštingalos ir kt. būriai. 1944 m. dabartiniame Radviliškio rajono Dūkšto miške pradėjo formotis Vytauto Didžiojo rinktinė, kuriai vadovavo J. Beloglovas-Algis, Žydrūnas (žuvo 1947 m. vasario 16 d. Šiaulių r. Dukto miške). Šios rinktinės veikimo ribos iš dalies apėmė dabartinių Šiaulių, Radviliškio, Kelmės rajonų ribas. Šiai rinktinei priklausė ir A. Navicko-Vilko būrio partizanai, aktyviai veikę Bubių ir Kurtuvėnų apylinkėse, taip pat D. Kraujalio-Nemuno būrys, veikęs Padubysio, Tytuvėnų, Kelmės valsčiuose. Šie išvardyti būriai priklausė LLA Šiaulių (Saturno)

apygardai ir bent jau formaliai buvo pavaldūs šiam organizaciniam vienetui.

K. Kasparas savo monografijoje teigia, kad Šiaulių LLA apygarda net ėmė vykdyti centrinio LLA štabo funkcijas: „Liepos 3 d. Vilniaus apygardos vado pavaduotojas kpt. A. Karalius-Varėnis su policijos mokyklos kursantais išžygiavo į Kauną, pakeliui Širvintose paleido juos namo, o pats LLA vado nurodymu pasitraukė į Matkaičius (Radviliškio vls.), kur susitelkė Šiaulių, Vilniaus apygardų bei centrinio štabo darbuotojų dauguma <...> Tokiu būdu Šiaulių apygardos štabas pradėjo vykdyti ir centrinio štabo funkcijas <...>“¹ Toks LLA Šiaulių (Saturno) štabo aktyvumas negalėjo likti nepastebėtas sovietų represinių žinybų, kurios pradėjo aktyviai veikti ir šis aktyvumas buvo rezultatyvus. „1945 m. balandžio mėn. buvo suimta LLA Šiaulių apygardos vadovybė, tačiau netrukus štabas buvo atkurtas ir tų pačių metų birželio mėn. vėl saugumo sunaikintas.“²

Reiktų paminėti, kad dar 1944 m. gruodį prie Seredžiaus žuvo K. Veverskis-Senis, LLA įkūrėjas ir vadas. Praktiškai nuo LLA Šiaulių (Saturno)

¹ Kasparas K., *Lietuvos karas*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1999, p. 114–117.

² Malinauskaitė A., *LLA Vyties (Vytenio) rinktinė*, <http://www.partizanai.org/index.php/laisves-kovu-archyvas-35-t-2003/3890-lla-vyties-vytenio-rinktinė>.

Prisikėlimo apygardos Vytauto Didžiojo rinktinės partizanų užkasimo vieta prie Bazilionų. Laimos Perminienės nuotrauka

Jonas Žemaitis-Vytautas
Šaltinis: www.bernardinai.lt

apygardos štabo sunaikinimo LLA įtaka partizaniniam judėjimui gerokai sumažėjo. Nors dar iki pat 1946 m. kai kurios partizanų apygardos savo pavadinime naudojo LLA santrumpą (LLA Žemaičių legionas). Tačiau žlugus LLA Šiaulių (Saturno) apygardai Žemaitijos partizanų organizaciniais vienetams buvo būdingi kai kurie LLA nuostatai, struktūra ir tam tikrų tradicijų tęstinumas. Tradicijų tęstinumui įtakos turėjo tai, kad didelė dalis partizanų vadų, veikusių Žemaitijoje, buvo LLA nariai, iš kurių reikėtų paminėti J. Žemaitį-Vytautą (1954 m. lapkričio 26 d. sušaudytas Maskvos Butyrkų kalėjime), J. Čeponą-Tauragį (žuvo 1948 m. sausio 16 d. Raseinių r. Ariogalos apylinkėse), P. Bartkų-Žadgailą (žuvo 1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio r. Užpelkių miške), J. Kasperavičių-Visvydą (žuvo 1947 m. balandžio 9 d. Tauragės r. Batakių apylinkėse), V. Montvydą-Žemaitį (žuvo 1953 m. rugpjūčio 23 d. Telšių r. Varnių apylinkėse). Būtent su šiomis pavardėmis ir susijęs tolesnis ginkluoto pasipriešinimo sovietams etapas – naujų organizacinių vienetų (apygardų) kūrimas ir centralizacija Lietuvos mastu.

1946 m. visoje Lietuvoje jau veikė partizanų apygardos, turinčios aiškią struktūrą ir gana aiškias veiklos ribas, kurios tarpusavyje bandė palaikyti ryšį ir koordinuoti veiksmus prieš okupantą. Dabartiniuose Šiaulių, Kelmės ir Raseinių rajonuose

veikė net kelių apygardų partizanų koviniai vienetai: Kelmės rajone – Jungtinės Kęstučio ir Žemaičių apygardos (nuo 1948 m. ir Prisikėlimo apygardos kovotojai), Raseinių rajone – Jungtinės Kęstučio apygardos (nuo 1948 m. ir Prisikėlimo apygardos kovotojai), Šiaulių rajone – Žemaičių ir Jungtinės Kęstučio apygardos partizanai (nuo 1948 m. ir Prisikėlimo apygardos kovotojai).

1948 m. Jungtinės Kęstučio apygardos vadovybės sprendimu įkuriama nauja apygarda – Prisikėlimo (1948 m. balandžio 1 d.). Tokiam sprendimui įtakos turėjo tai, kad Jungtinės Kęstučio apygardos veiklos ribos apėmė didžiulę teritoriją, kurioje apygardos štabui buvo sunku sukontroliuoti veikiančius partizanų dalinius. Naujos apygardos veiklos ribos apėmė ir dalį dabartinių Raseinių, Kelmės, Šiaulių rajonų. Pirmuoju apygardos vadu tapo jau minėtas P. Bartkus-Žadgaila. Į naujai sukurtos apygardos veiklos ribas įėjo ir jau minėta Vytauto Didžiojo rinktinė (Atžalyno, Šiaulių). Būtent šios rinktinės vienas iš būrių aktyviai veikė Kurtuvėnų, Bubių apylinkėse (A. Navicko-Vilko). Prisikėlimo apygardos štabas buvo dislokuotas Šiaulių rinktinės (buvusi Vytauto Didžiojo, Atžalyno) veiklos teritorijoje, Dukto miške (dabartinis Šiaulių r.). Tačiau jau tų pačių metų rugsėjį rinktinė buvo išformuota, nes neteko daug kovotojų: buvo sutriuškinti D. Kraujalio-Nemuno, Navicko-Vilko

Juozas Paliūnas-Rytas
Šaltinis: www.bernardinai.lt

Pirmasis Kėstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius-Visvydas
Šaltinis: lzinios.lt

būriai, kurie sudarė rinktinės pagrindą. Likę partizanai išitraukė į kitas rinktines. Vytauto Didžiojo (Atžalyno, Šiaulių) rinktinė atliko ryšių kanalo vaidmenį tarp Jungtinės Kėstučio apygardos štabo ir atokesnių apygardai priklausiusių organizacinių vienetų, pvz., kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės, veikusios dabartinio Joniškio rajone, taip pat su Lietuvos žaliaja rinktine, per kurią buvo palaikomi ryšiai su Aukštaitijos partizanais. 1948 m. balandžio 1 d. įkurtą Prisikėlimo apygardą sudarė trys rinktinės: Maironio, Lietuvos žalioji ir Kunigaikščio Žvelgaičio. Ši apygarda dėl savo geografinės padėties tapo (kartu su Kėstučio apygardos vadovybe) visos Lietuvos partizanų organizacinių vienetų centralizacijos iniciatore. Todėl jau 1948 m. gegužę trys Žemaitijoje veikusios apygardos (Žemaičių, Prisikėlimo ir Kėstučio) įkūrė Vakarų Lietuvos (Jūros) sritį. „Dėl geografinės Prisikėlimo apygardos padėties (užėmė centrinę Lietuvos dalį) ir dėl to, kad apygardos vadovybėje dirbo J. Žemaičiui iš bendros veiklos Kėstučio apygardoje artimi, veiklūs pareigūnai, apygardai teko vykdyti išskirtines, labai atsakingas funkcijas: dalyvauti formuojant vyriausiąją partizanų vadovybę, užtikrinti jos apsaugą ir ryšius su visais Lietuvos regionais.“³

³ Malinauskaitė A., *Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje*, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Šiaulių Aušros muziejus, 1999, p. 23.

Viena iš Prisikėlimo apygardos rinktinių – Maironio (veikė ir tuometiniame Tytuvėnų valsčiuje) – „<...> pasižymėjo tuo, kad jos teritorijoje dažnai bazavosi Prisikėlimo apygardos štabas, o daugelis pareigūnų, tėvūnijų štabuose įgiję patirties, užėmė aukštesnes pareigas rinktinės ir apygardos štabe. 1949–1951 m. rinktinės teritorijoje buvo LLKS* Visuomeninės dalies vadovybės būstinė, o 1950–1951 m. žiemą Ariogalos ir Pernaravos valsčiuose žiemojo LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis-Vytautas <...>. Būtent per Maironio rinktinę ėjo vyriausiosios vadovybės ryšiai su Vyčio, Kėstučio apygardomis bei Pietų Lietuvos partizanų vadovybe“⁴. Tad Prisikėlimo apygardai teko pajusti ypatingą „dėmesį“ iš sovietinių represinių žinybų. Viena iš pirmųjų į NKVD–MGB** taikiklį pateko Lietuvos žalioji rinktinė (šios rinktinės būriai veikė

* 1949 m. vasario 2–22 d. buvo sušauktas Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, kuriame dalyvavo atstovai iš visos Lietuvos. Vasario 2–10 d. vyko pasitarimai. Vasario 10 d. Šiaulių apskr. (dabar – Radviliškio r.), Minaičių k., Stanislovo Mikniaus sodyboje įrengtame Prisikėlimo apygardos vado Leonardo Grigonio-Užpalio bunkeryje, prasidėjo darbas. Jau pirmajame posėdyje buvo nutarta Lietuvos ginkluotojo pasipriešinimo organizaciją pavadinti Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiu.

⁴ *Ten pat*, p. 25.

** НКВД – Народный комиссариат внутренних дел (Vidaus reikalų liaudies komisariatas). МГБ – Министерство государственной безопасности (Valstybės saugumo ministerija).

Kėstučio apygardos partizanai
Šaltinis: www.lzinios.lt

ir Gruzdžių, Kužių apylinkėse). 1948 m. vasarą šioje rinktinėje aktyviai pradėjo veikti NKVD–MGB vidaus agentas J. Rudžionis-Čemberlenas (agentūrinis slapyvardis Obelinskas). Iš pradžių J. Rudžionis-Čemberlenas perduodavo reikiamą informaciją sovietų represinėms žinyboms, kurios „realizavo“ iš agento gautą informaciją, t. y. nukaudavo partizanus arba paimdavo juos gyvus. Vėliau pats J. Rudžionis-Čemberlenas kartu su SG (specialioji NKVD–MGB grupė) smogikais susidorodavo su partizanais. Per 1948–1949 m. šios NKVD–MGB operacijos metu buvo sunaikinti rinktinės vadai ir net ištisi būriai. Iš Lietuvos žaliosios rinktinės praktiškai liko tik neskaitlingos pavienių kovotojų grupės.

Tais pačiais 1948 m. sovietų saugumui pavyko perimti ryšių kanalą tarp Prisikėlimo ir Žemaičių apygardų. Šis ryšių kanalas ėjo per Žemaičių apygardos Vytenio rinktinę, kurios partizanai veikė Kuršėnų, Užvenčio, Šaukėnų, Vaiguvos, Luokės ir Papilės apylinkėse. Per dvejus metus padedant agentams saugumas praktiškai sunaikino Vytenio rinktinę. 1950 m. pradžioje patekęs į pasalą Kuršėnų valsčiuje žuvo potencialus kandidatas į Žemaičių apygardos vadovybės pastangomis bandytos atkurti Vytenio rinktinės vadus K. Matijošaitis-Vitalijus. Likę gyvi Vytenio rinktinės Ventos rajono partizanai buvo įtraukti į Žemaičių apygardos

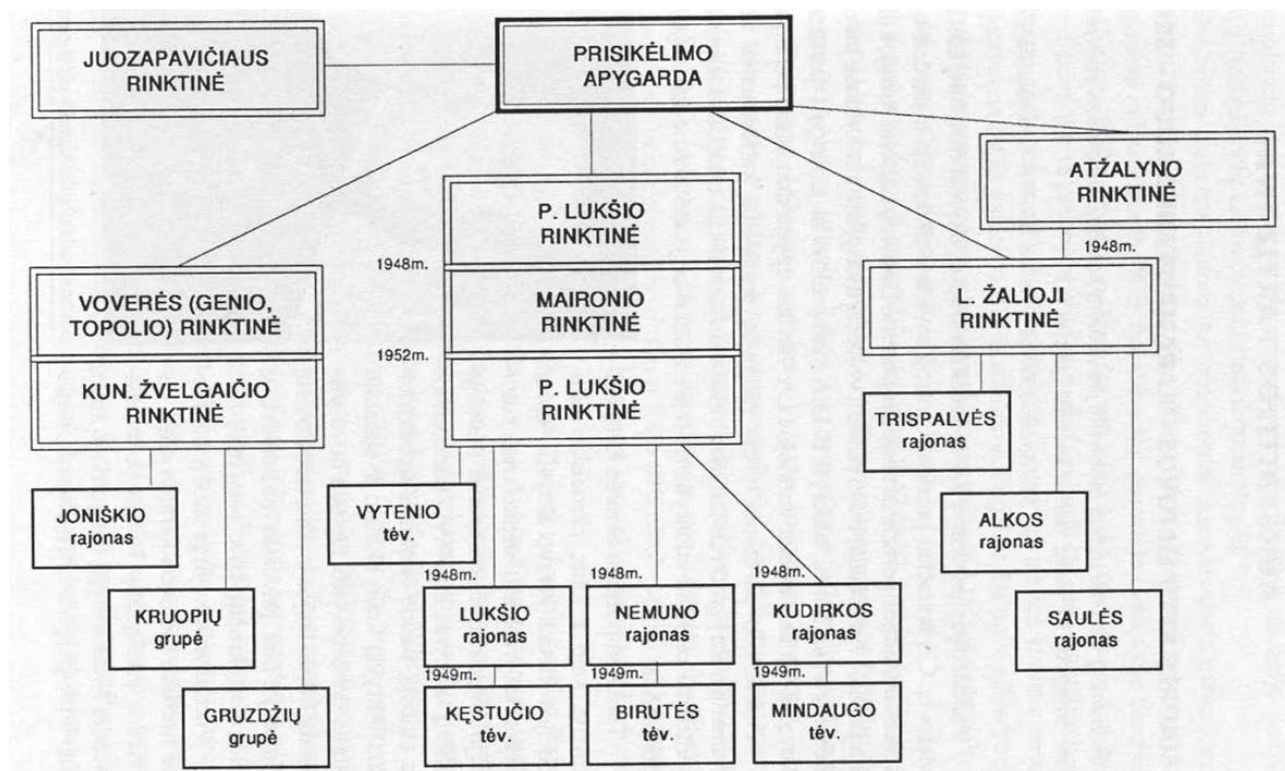
dos Šatrijos rinktinės Dubysos tėvoniją. 1952 m. likusius Dubysos tėvonijos partizanus sunaikino agentai – smogikai.

Ypač aktyvius sovietų saugumo veiksmus (agentūra, karinės operacijos, čekistinės karinės operacijos) prieš Prisikėlimo apygardą lėmė ir tas faktas, kad apygardos veiklos ribose savo štabus dislokavo LLKS aukščiausioji vadovybė: LLKS tarybos prezidiumo narys J. Šibaila-Merainis (žuvo 1953 m. vasario 11 d. Ramygalos apylinkėse) 1950–1951 m. žiemą praleido bunkeryje, buvusiam Tytuvėnų rajono Rinkšelių kaime, o Ariogalos rajono Daugėliškių miške buvo įrengta Prisikėlimo apygardos štabavietė, kurioje 1950 m. liepos 22 d. žuvo L. Grigonis-Užpalis, buvęs Vytauto Didžiojo rinktinės vadas bei LLKS prezidiumo narys. Kartu su juo žuvo dar 4 Maironio rinktinės kovotojai.

1951 m. Prisikėlimo apygardoje dar veikė apie 60 partizanų. 1952 m. gegužės 20 d. Prisikėlimo apygarda buvo panaikinta, o likę Maironio (nuo 1952 m. vasario rinktinėi sugrąžintas senasis Povilo Lukšio pavadinimas) rinktinės partizanai buvo įtraukti į Kėstučio apygardos sudėtį. 1952 m. spalio 1 d. netoli Dotnuvos (Kėdainių r.) išduotas saugumo agento žuvo buvęs Prisikėlimo apygardos vadas J. Paliūnas-Rytas, tuo metu ėjęs Povilo Lukšio rinktinės vado pareigas. 1953 m. sausio 17 d. Kelmės rajone žuvo Vakarų Lietuvos (Jūros) srities

Prisikėlimo apygardos kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai. Nuotrauka iš Genocido aukų muziejaus archyvo

Prisikėlimo apygardos veiklos struktūros schema
Šaltinis: www.bernardinai.lt

Partizanų apygardos
Šaltinis: www.bernardinai.lt

vadas A. Bakšys-Germantas. Jis ir dar du partizanai srities vadavietėje, apsupus priešui, nusišovė. 1953 m. gegužės 30 d. Jurbarko rajono Šimkaičių miške sovietų saugumas paėmė gyvą LLKS tarybos prezidiumo pirmininką J. Žemaitį-Vytautą. Tų pačių metų birželio 19 d. Ragaičiuose (Kelmės apskr.) per susitikimą su agentais smogikais, apsimitusiais partizanais, žuvo buvęs Maironio rinktinės ir Prisikėlimo apygardos vadas P. Morkūnas-Rimantas, žūties metu ėjęs Kėstučio apygardos vado pareigas.

Centralizuotas ginkluotas pasipriešinimas sovietams buvo palaužtas ir sunaikintas, tačiau pavieniai kovotojai ir kovotojų grupės dar veikė iki 7-ojo dešimt. pradžios. Buvusioje Prisikėlimo apygardos teritorijoje dar veikė šie partizanai: P. Prūsaitis-Lapė (suimtas Kėdainių r. ir 1963 m. liepos 3 d. sušaudytas), J. Bartušas-Ukrainietis (nukautas 1960 m. liepos 13 d. Ariogalos r.), Z. Lenartavičius-Audra (žuvo 1960 m. rugpjūčio 11 d. Ariogalos r.), S. Erstikis-Patašonas ir K. Liuberskis-Žvainys (buvę Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai, kurie 1958 m. dingo iš sovietų saugumo akiračio ir jų likimas nežinomas).

Išvados

1. Partizanų būriai, kaip ir daugelyje kitų Lietuvos vietovių, kūrėsi stichiškai, tačiau Šiaulių, Kelmės, Raseinių rajonuose (dalyje dabartinės jų teritorijos) kovojusiems partizanamams įtakos turėjo LLA organizacijos nuostatos, kadangi pirmajame ginkluoto pasipriešinimo etape sovietams (1944–1945 m.) į Žemaitiją pasitraukė šios organizacijos nariai ir vadai, taip pat tai, kad dauguma šiuose rajonuose veikusių apygardų ir rinktinių vadovybės narių buvo LLA nariai.

2. Dalis dabartinių Šiaulių, Raseinių, Kelmės rajonų priklausė Prisikėlimo apygardai, kurios veikimo ribose bazavosi vyriausioji visos Lietuvos partizanų vadovybė. Prisikėlimo apygarda dėl savo geografinės padėties (Vidurio Lietuva) puikiai tiko ryšiams tarp visoje Lietuvos teritorijoje veikiančių partizanų organizacinių vienetų palaikyti.

3. Sovietų represinių žinybų taikyti metodai prieš partizanus nesiskyrė nuo metodų, taikomų prieš kitų regionų partizanus. Iš dalies galima teigti, kad sovietų saugumo dėmesys visada buvo padidintas Prisikėlimo apygardai, kadangi joje bazavosi nemaža dalis LLKS tarybos prezidiumo narių ir pats pirmininkas J. Žemaitis-Vytautas.

Tarpukario Šiaulių jūrų skautai (1925–1940)

Lietuvoje skautų judėjimo pradžia laikoma 1918 m. lapkričio 1 d., kai Vilniaus Vytauto gimnazijoje įvyko pirmoji Petro Jurgelavičiaus (Jurgėlos) įkurtos skautų draugovės sueiga. 1919 m. vasario mėn. mišrią skiltį Kaune įkūrė ir jai vadovavo Kostas Vaitkus. Tų pačių metų pavasarį buvo įkurta Lietuvos skautų paspirties draugija, kurios vadovu tapo J. Alekna. 1920 m. pirmieji skautų vienetai įkurti Panevėžyje, Šiauliuose, Vilkaviškyje ir kt.¹ 1920 m. pavasarį Šiauliuose pirmą skautų draugovę įkūrė ir jai vadovavo Ildefonsas Stanevičius. 1921 m. lapkričio 26 d. Šiauliuose Vacys Baniulis įkūrė Vytauto Didžiojo vardo draugovę, 1922 m. vasario 24 d. – Mirgos draugovę ir abiem joms vadovavo. 1922 m. sausio 17 d. Vytauto draugovė išleido laikraštuką „Skautas“, kuris 1923 m. kovo 15 d. bendradarbiaujant su mergaičių Mirgos draugove Šiauliuose pradėtas leisti „Skautų aidas“ vardu (red. Vacys Baniulis). Pirmieji bendradarbiai: kun. V. Mažonas, K. Dineika, mokytojas J. Rimkus, P. Barzdžius ir kt. Nuo 1923 m. rugsėjo mėn. „Skautų aidas“ (Nr. 5) tapo Lietuvos skautų asociacijos organu².

1924 m. kovo 15 d. buvo įsteigtas Šiaulių rajono tuntas, kuriam iki 1925 m. rudens vadovavo ka-

pitonas, vyr. skautininkas Mikas Kalmantas, nuo 1925 m. rudens iki 1935 m. – skautininkas K. Ubeika, 1935–1938 m. – E. Vaivadas ir kt. 1929 m. Šiaulių tuntas buvo gausiausias (53 vienetai) Lietuvoje. Į jį, be Šiaulių, įėjo Joniškio, Kuršėnų, Linkuvos, Radviliškio, Žagarės, Žeimelio skautų vienetai ir draugovės³.

Jūrų skautai prieškarinio Lietuvoje

Lietuvos jūrų skautai – jūrinės pakraipos Lietuvos skautų atšaka. Pirmieji jūrų skautai įsikūrė Kaune. 1922 m. kovo 12 d. Kauno *Aušros* gimnazijoje buvo suorganizuota pirmoji Lietuvoje jūrų skautų skiltis. 1922 m. balandžio 19 d. iš dviejų *Ūdrų* ir *Vėbrų* vandens (jūrų) skautų skilčių susikūrė *Algimanto* draugovė, kurią globojo Kaune įsteigtas vadinamasis Lietuvos jachtų klubas. Jūrų skautai mokėsi plaukti, irkluoti, buriuoti ir kitų laivybos dalykų. Buvo priimami nuo 12 iki 20 metų jaunuoliai. 1924 m. pavasarį buvo įsteigtas jūrų skautų dalinys Klaipėdoje (vadovas Martynas Brakas, 1942–1944 m. vadovavęs Šiaulių buriuotojams) – *Budžių* draugovė.

1925 m. gegužės 28 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas Aleksandras Stulginskis, tvirtindamas Lietuvos jūrų skautų statutą, linkėjo: „Skelbkite

¹ Liutikas D., *Skautai. Dievui, Tėvynei, Artimui!*, Vilnius: Lietuvos piligrimų bendrija, 2011, p. 70–71.

² Jurgėla P., *Lietuviškoji skautija*, New York, 1975, p. 85.

³ *Ten pat*, p. 150–152.

Jūros skautų logotipas. Nuotrauka iš Jono Nekrašiaus archyvo

jūrinę idėją, išmokite valdyti laivus, išveskite juos su mūsų trispalve į jūras ir budėkite Tėvynės kranuose. Ir būkite ištikimi skautų idealams.⁴

Jūrų skautai veikė ne tik Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Biržuose, Kėdainiuose, Mažeikiuose, Tauragėje, Telšiuose, Viekšniuose, jų skiltys (laivai) buvo kuriamos ir kitose vietovėse, kur buvo upės, ežerai ar jūra, ten, kur jie galėjo užsiiminti vandens sportu, mokytis jūrininkystės⁵.

1926 m. spalio 1 d. į pirmąją kelionę iš Klaipėdos į Liepoją išplaukė jūrų skautų jachta *Budys*. Ši data laikoma Lietuvos jūrinio buriavimo pradžia.

Nuo 1925 m. Lietuvos jūrų skautai veikė kaip atskira savarankiška organizacija, vadovaujama Petro Jurgėlos, tačiau 1927 m. ji susiliejo su vieninga Lietuvos skautų sąjunga.

1927 m. kovo 28 d. Lietuvos jūrų skautija buvo įtraukta į Lietuvos skautų broliją ir jūrų skautai tapo jos dalimi, bet su savo programa, įstatais, uniforma ir atributika. Jūrų skautai veikė kaip draugovės ir skiltys, kurios atitinkamai buvo vadinamos „laivais“ ir „valtimis“. Kaune ir Klaipėdoje susiformavo stambesni junginiai – jūrų skautų tuntai.

1931 m. Lietuvoje veikė ir atskiros jūrų skautų valtys, kurios buvo prisišliejusios prie kurios nors

skautų draugovės. Valtys (skiltys) turėjo bent vieną šešiakampę valtį arba bent tris dvivietes baidares, geriausiu atveju burinį laivelį ar jolę. Jūrų skautus instruodavo Lietuvos vyriausiojo skautų štabo Jūrų skautų skyrius (1935 m.).

Beveik visi Lietuvos jūrų skautų vienetai naudojo vėliavą (mėlynas kryžius baltame fone ir nacionalinė trispalvė, viršutiniame prie koto ketvirtyje) su jūrų skautų ženklu – lelija su inkaru ir vyčiu skydo viduryje.

1939 m. Lietuvoje buvo 24 jūrų skautų vienetai su 545 jūrų skautais. Pasak Lietuvos jūrų skautijos pradininko P. Jurgėlos (1901–1992), „per visą nepriklausomybės Lietuvoje laikotarpį jūrų skautų sąjūdis buvo vienintelė Lietuvoje jūrinė mokykla, kurią pilnai ar nepilnai išėjo 2–3 tūkst. lietuvių“.

Iki šiol spaudoje palyginti mažai nušviesta prieškario Šiaulių jūrų skautų veikla. Užpildant šią spragą ir buvo parengtas šis straipsnis apie tarpukario Šiaulių jūrų skautų istoriją.

Jūrų skautai Šiauliuose (1925–1940)

Nepriklausomos Lietuvos jūrų skautų judėjime nemažą vagą yra išvagoję ir šiauliečiai jūrų skautai. Apie 1925 m. Šiauliuose pradėta organizuoti jūrų skautus.

1926 m. spalio 19 d. Šiauliuose susikūrė pirmasis jūrų skautų vienetas – atskira skiltis (valtis), kuriai vadovavo Vladas Orlauskas, vėliau – J. Kairys.

1931 m. sausio 18 d. Šiaulių rajono skautų tunto tuntininkui leidus, Mokytojų seminarijoje įsikūrė jūrų skautų valtis (skiltis). Pirmajai jūrų skautų valčiai Mokytojų seminarijoje vadovavo Kazimieras Vėževičius⁶. Valties vadas ir jūrų skautai aktyviai įsitraukė į veiklą. Iš pradžių buvo tik viena jūrų skautų valtis, kurią sudarė 12 narių.

1931 m. pavasarį Mokytojų seminarijos jūrų skautai nuomojo valtį ir plaukiojo Talkšos ežere. Tų pačių metų birželio mėn. Šiaulių skautų vyčių būrelis surengė ilgą kelionę baidarėmis: iš Kelmės plaukė Kražante, toliau – Dubysa, Nemunu ir kanalais iki Klaipėdos. Keliautojai aplankė daug gražių ir istorinių Lietuvos vietų⁷.

Šiaulių skautų Gedimino–Basanavičiaus vyčių būrelis taip pat užsiiminėjo vandens sportu. Buvo

⁴ Ten pat, p. 192.

⁵ Kraujalis K., Skautiškai jūrišku keliu, *Skautų aidas*, 1937, Nr. 10, p. 218–219.

⁶ Pasirašo: St. G., Iš Šiaulių r. tunto, *Skautų aidas*, 1931, Nr. 2.

⁷ Pasirašo: Pilypas, Įdomi šiauliškių kelionė, *Skautų aidas*, 1931, Nr. 14–15.

*Šiaulių jūrų skautų susitikimas su 8-ojo pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko karininkais, 1937 m.
Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo*

įsigiję baidarių, kuriomis 1931 m. vasarą įrstėsi Lietuvos upėmis.

1932 m. vasario 6 d. jūros skautai Šiaulių mokytojų seminarijoje surengė vakarą, surinko 60 litų, kuriuos paskyrė vandens sporto įrangai įsigyti. Jūrų skautų didžiausias uždavinys buvo įsigyti nuosavą valtį, kad galėtų tobulinti plaukiojimo įgūdžius.

1932 m. Šiaulių mokytojų seminarijoje veikiantieji jūrų skautų valčiai toliau vadovavo vairininkas K. Vėževičius. Joje buvo 28 nariai, kurie sudarė tris valtis (skiltis)⁸. Iš šios valtys išaugo Vaidoto laivas; jam vadovavo leitenantai P. Bandzinas, Gelumauskas ir A. Rudzys. Jūrų skautai kiekvieną mėnesį rengė laivo sueigas, neskaitant atskirų valčių sueigų, mokėsi jūrininkystės įgūdžių.

1932 m. birželio 5 d. Šiaulių jūros skautai nuleido į Talkšos ežerą 10 metrų ilgio, 8 irklų vienstiebį laivą, kuriuo mokėsi plaukioti⁹. 1932 m. K. K. Vaidoto draugovė įsigijo trijų porų irklų valtį.

1933 m. birželio 21 d., populiarindami vandens sportą, Šiaulių jūrų skautai kartu su Mokytojų seminarijos abiturientais įrstėsi laiveliais Talkšos ežere.

1936 m. steigėsi naujos jūrų skautų valtyys (skiltys) Šiaulių draugovėse.

1936 m. balandžio 17–21 d. Klaipėdoje įvyko Lietuvos jūrų skautų vadų sąskrydis ir praktiški jūrininkystės kursai, kuriuose dalyvavo ir jūrų skautų atstovai iš Šiaulių. Sąskrydžiui vadovavo Lietuvos skautų sąjungos Jūrų skyriaus vadas skautininkas karo laivyno leitenantas P. Labanauskas, jam padėjo *Budžio* laivo vadas vyr. valtininkas K. Pauža.

1936 m. jūrų skautų K. K. Vaidoto laivas ir jo vaivadija vietoj nežinomų piktadarių sulaužyto laivo nutarė įsigyti du burinius laivus.

1936 m. lapkričio mėn. Šiauliuose prie jūrų skautų K. K. Vaidoto laivo įsisteigė dvi jūrų skaučių valtyys. Vienai vadovavo skiltininkė jūrų skautė Irena Staškevičiūtė (Laurinavičienė), kitai – jūrų skautė Olė Dapšytė. 1937 m. abi jūrų skaučių valtyys prisijungė prie *Kastyčio* laivo.

1937 m. įsikūrė *Kastyčio* laivas, kuriam vadovavo vyr. valtininkas B. Laurinavičius, leitenantas Obuchovičius, Stasys Bulota.

1937 m. spalio 10 d. Šiaulių jūrų skautai savo prieplaukoje (Rygos g. 42c, prie Talkšos ežero) surengė vandens sezono uždarymo šventę, į kurią atvyko Šiaulių rajono tunto tuntininkas, vyr. skautininkas K. Ubeika, Butkevičienė, *Kęstučio* ir jaunesniųjų skautų draugovių draugininkai ir per 50 svečių. K. Ubeika susirinkusiems jūrų skautams

⁸ Pasirašo: Skautas, Šiaulių jūros skautai, *Skautų aidas*, 1932, Nr. 6.

⁹ Pasirašo: V. A., Šiaulių skautai, *Karys*, 1932, Nr. 24, p. 482.

(jų buvo 20) pabrėžė, kad jie ir toliau puoselėtų jūrininkystę ir lavintųsi. Po to įgulos nariai išplaukė į Talkšos ežerą ir atliko laiveliais keletą parodomųjų plaukiojimų. Ypač didelį įspūdį padarė kandidatų į jūrų skautus išvežimas į Talkšos ežerą ir jų palikimas ežero viduryje valtyje be irklų. Pastarieji sėkmingai grįžo į krantą irkluodami rankomis. Jūrų skautų vandens sezono uždarymo šventę vedė *Kastyčio* laivo vadas, valtininkas, jaunesnysis leitenantas Obuchovičius ir jo pavaduotojas jūrų skautas B. Laurinavičius¹⁰.

Jūrų skautai rengė keliones burinėmis-irklinėmis valtimis ir baidarėmis po įvairias Lietuvos upes, ežerus. Vis dėlto svarbiausias jų tikslas buvo nuplaukti iki Klaipėdos uosto ir susipažinti su jūriniu gyvenimu.

1938 m. kovo mėn. Šiaulių *K. K. Vaidoto* laive intensyviai ruošiasi vasaros plaukiojimams. Buvo susipažinta su įvairių upių navigacija, kliūtimis, apylinkėmis ir kt.

1938 m. *K. K. Vaidoto* laivo *Žuvėdros* valtios nariai vasarą atliko kelionę: iš Šiaulių iki Kauno vyko traukiniu, iš Kauno iki Alytaus keliavo pėsčiomis, o iš čia baidarėmis plaukė Nemunu maršrutu Alytus–Kaunas–Klaipėda. Klaipėdoje keletas jūrų skautų pasiliko buriavimo mokykloje ir po savaitės vėl baidarėmis plaukė maršrutu Klaipėda–Kaunas. Kiti *K. K. Vaidoto* laivo valtios jūrų skautai plaukė baidarėmis įvairiomis Lietuvos upėmis, kad geriau pažintų kraštą. Vaidoto laivui vadovavo energingas ir darbštus vadas, jaunesnysis leitenantas, paskautininkas Gelumbauskas.

1938 m. *Kastyčio* laive buvo 16 jūrų skautų, iš jų 3 kandidatai. Visi jūrų skautai turėjo uniformas¹¹. 1938 m. Šiaulių valstybinę berniukų gimnaziją pirmasis baigė *Kastyčio* laivo vyr. valtininkas Pranas Mažeika.

1939 m. gegužės 7 d. jūrų skautų *Kastyčio* laivas minėjo Motinos dieną ir savo 2-ųjų metų įkūrimo sukaktį. Ta proga atvyko ir Lietuvos skautų brolijos vadas pulkininkas Juozas Šarauskas. Dalyvavo pamaldose, kunigas Kudirka pasakė pritaikytą jūros skautams pamokslą. 8-ojo pėstininkų *K. K. Vaidoto* pulko orkestrui lydinti, jūros skautai nužygiavo į kapines ir pagerbė žuvusiuosius už Tėvynę. Tos

pačios dienos 12 val. Talkšos ežere, kur buvo *Kastyčio* laivas, pakrikštytos dvi naujos jūrų skautų skiltys-valtys. Valčių krikšto tėvais buvo: *Žuvėdros* valtios – Pimpienė su V. Bulota, *Albatroso* – Janavičienė su V. Šutu. Šiame renginyje dalyvavo brolijos vadas pulkininkas Šarauskas, Šiaulių skautų vyr. globėjas divizijos generolas M. Rėklaitis, skautų rėmėjas pulkininkas Andrius Butkevičius-Butkūnas (1890–1975), Klaipėdos jūrų skautų tuntininkas prokuroras V. Bulota ir kt. Sukilėlių kalnelyje Lietuvos skautų brolijos vadas Šarauskas įteikė Šiaulių vyr. skautų globėjui divizijos generolui M. Rėklaičiui vėliavą, kad perduotų Šiaulių tunto *Kastyčio* laivui. Jūrų skautai davė priesaiką¹².

1939 m. liepos 16–26 d. ir tų pačių metų rugpjūčio 5–15 d. Šventojoje buvo surengti buriavimo kursai. Kursuose dalyvavo ir Šiaulių jūrų skautai iš *Kastyčio* laivo: vairininkas Rumča, A. Strižinas, Barkauskas, Jurkėnas, Vytautas Venckevičius ir kt.

Pagal Lietuvos skautų brolijos registraciją 1939 m. Šiauliuose, dviejuose jūrų skautų laivuose, buvo 53 jūrų skautai. Iki 1940 m. Šiauliuose buriavo apie 30 jūros skautų.

1940 m. Šiauliuose veikė du jūrų skautų vienetai: *Kastyčio* jūrų skautų laivas (36 jūrų skautai, vyr. valtininkas Stasys Bulota) ir *K. K. Vaidoto* jūrų skautų laivas (17 jūrų skautų, valtininkas Adolfas Rudzys)¹³. Viktoras Gabecas savo prisiminimuose rašė, kad 1940 m. Šiaulių valstybinėje berniukų gimnazijoje veikė Olego Truchano suburtas šešių jūrų skautų buriuotojų klubas. Jūrų skautai patys ėmėsi modelių, burinių laivelių ir ledrogių statybos. Jie buriavo Talkšos, o nuo 1940 m. – ir Rėkyvos ežeruose.

1940 m. kovo 16 d. Šiaulių valstybinėje berniukų gimnazijoje įvyko *Kastyčio* laivo iškilminga sueiga, kurioje dalyvavo visi jūrų skautai. Ją vedė *Kastyčio* laivo vadas vyr. valtininkas Stasys Bulota. Šioje sueigoje dalyvavęs laivo *Prezidentas Smetona* jūrų kapitonas skautininkas P. Labanauskas pasidžiaugė drausmingais ir tvarkingais šiauliečiais jūrų skautais ir pareiškė: „Matau, kad jūs, broliai, esate kaip vienas, apie tai sprendžiu iš jūsų tvarkingos išvaizdos ir uniformų. Turiu gerą viltį, kad tapsite

¹⁰ Pasirašo: G., Jūros skautų vandens sezono uždarymas, *Skautų aidas*, 1937, Nr. 18, p. 414.

¹¹ Skautų kampelis, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-02-06, p. 5.

¹² Pasirašo: Vair. Vigelis, Šiaulių skautų tuntas, *Skautų aidas*, 1939, Nr. 10.

¹³ Mūsų vienetai, narių skaičius ir vadai. Šiaulių skautų tuntas, *Skautų aidas*, 1940, Nr. 3, p. 58.

Kelionėje. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

gerais jūrininkais ir nemažai iš jūsų papildysite mūsų gretas...“¹⁴

1940 m. balandžio mėn. *Kastyčio* laivas savo vieneto valčių vadams ir pavaduotojams surengė kursus. Jachtų statytojas ir buriuotojas V. Skvirblys jūros skautus supažindino su įvairiomis jachtomis ir jolėmis, dėstė buriavimo taktiką, vedė praktikos darbus.

1940 m. gegužės 12 ir 13 d. *Kastyčio* laivo vadovybė surengė jūrų skautų darbų parodą. Tai buvo pirmoji Lietuvoje tokio pobūdžio jūrų skautų darbų paroda. Joje buvo eksponuojami įvairūs laivų, valčių, jachtų modeliai, be to, savadarbiu būdu pagamintos „ančikės“ regatoms. Šiems darbams vadovavo prityręs buriuotojas, mokytojas V. Skvirblys. Taip pat šios parodos metu buvo išplatinti Šiauliuose pagaminti ženklukai, skirti pirmajai jūrų skautų parodai prisiminti¹⁵.

Prasidėjus pirmajai sovietų okupacijai (1940 m.) jūrų skautų veikla Šiauliuose nutrūko, nes Lietuvos skautų sąjunga su visais jos padaliniais nuo 1940 m. liepos 18 d. buvo likviduota.

Daugelis šiauliečių jūrų skautų – Aleksandras Gabecas, Viktoras Gabecas, A. Strižinas, Petras Šutas, Vytautas Venckevičius, Romualdas Veitas, Olegas Truchanas ir kt. – tapo 1942 m. vasario mėn. įkurto Šiaulių buriavimo sporto klubo nariais, aktyviai dalyvavo buriuotojų veikloje, Rėkyvos ežere rengiamose regatose¹⁶.

Po antrosios Lietuvos okupacijos (1944 m.) Šiaulių jūrų skautai veiklą tęsė užsienyje (Vokietijoje, Kanadoje, JAV, Australijoje ir kt.), keletas jų pradėjo tarnybą jūrinuose laivuose, dalyvavo buriuotojų varžybose ir kt.

¹⁴ Jūrų skautai, *Skautų aidas*, 1940, Nr. 9, p. 181; Pasirašo: Vair. V. Vigelis, Šiaulių skautų tuntas. „Kastyčio“ laivo sueiga, *Mūsų jūra*, 1940, Nr. 4, p. 125.

¹⁵ V. Vigelis, Rengiama paroda, *Mūsų jūra*, 1940, Nr. 4, p. 125.

¹⁶ Žr. plačiau: Nekrašius J., Buriavimo pradžia Rėkyvos ežere, *Šiaulių kraštas. Saulės miestas*, 2003-08-22, p. 2.

Vytenis RIMKUS, Virginija ŠIUKŠČIENĖ

Padubysio apylinkės dailininko Gerardo Bagdonavičiaus kūryboje

Gerardas Bagdonavičius (1901–1986) įvardijamas kaip žymiausias XX a. Šiaulių dailininkas. Stebina įvairialypė dailininko kūryba ir interesų platumas – jis buvo grafikas, tapytojas, scenografas, knygų ir žurnalų iliustruotojas, ekslibrisų kūrėjas, pedagogas, fotografas, dizaineris, net architektas, tikriausiai pirmasis lietuvių kino aktorius, spaudos darbuotojas, kolekcininkas, pianistas mėgėjas, etnografas, kraštotyrininkas. Apie G. Bagdonavičių rašoma daugelyje enciklopedijų¹, jo kūryba įtraukta į svarbiausius Lietuvos meno istorijos veikalus, menotyrininkas Jonas Sidaravičius apie jį parašė monografiją².

G. Bagdonavičius gimė 1901 m. Radviliškyje. Tėvas Edvardas – geležinkelio tarnautojas, mėgdavęs piešti, motina Rūta taip pat turėjo meninių gabumų, išlavintą skonį. 1902 m. šeima persikėlė į Šiaulius. Čia Gerardas mokėsi Vyrų gimnazijoje, kur pradėjo ryškėti jo gabumai dailei. Pirmojo pasaulinio karo banga nubloškė šeimą į Rusijos gilumą – Vitebską, Jaroslavlį, kur praleido šešerius metus. Visą tą laiką

jaunasis Gerardas siekė dailės mokslo. Į Lietuvą su šeima grįžo 1921 m., apsigyveno Šiauliuose, pradėjo dirbti mokyklose piešimo mokytoju. Savarankiškai mokėsi, 1932 m. eksternu baigė Kauno meno mokyklą ir tapo diplomuotu mokytoju.

G. Bagdonavičius didžiulėmis pastangomis, darbu ir talentu įsitvirtino tarp pirmųjų lietuvių dailininkų, dėjusių pamatus jaunai nacionalinei dailei, tokioms jos šakoms kaip scenografija, ekslibrisas, pramoninė grafika, taikomoji dailė, meninė fotografija.

G. Bagdonavičiaus kūrybinis braižas ir principai susiformavo veikiami įvairių stilių ir menininkų grupių – secesijos, moderno, vokiečių Bauhauzo, rusų „meno pasaulio“. Kartu jis išliko savitas, originalus, nepakartojamas. Dailininkas parodė nemaža išradingumo – naudojo įvairią tapybos ir grafikos techniką, originaliais būdais ją derino. Scenografijos darbus kūrė remdamasis epochos studijomis, jausdamas vaizduojamojo laikotarpio dvasią, kruopščiai apdorodamas detales, daug dėmesio skirdamas butaforijai. Jis vienas iš pirmųjų Lietuvos teatre pradėjo naudoti šviesos efektus.

G. Bagdonavičiui kaip asmenybei susiformuoti nemažai reikšmės turėjo lenkų, rusų ir lietuvių kultūrų įtaka, jis išsiskyrė plačiu akiračiu ir įvairiapusiškais interesais. Jį domino ne tik visos dailės šakos, bet ir teatras, muzika, ypač lengvieji

¹ Bagdonavičius, *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1934, t. 2, p. 667–668; Bagdonavičius, *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1954, t. 2, p. 42; Bagdonavičius Gerardas, *Lietuva: enciklopedija*, Vilnius, 2010, t. 2, p. 124; Bagdonavičius Gerardas, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1976, t. 1, p. 565; Bagdonavičius Gerardas, *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1985, t. 37, p. 55; Bagdonavičius Gerardas, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1966, t. 1, p. 142.

² Sidaravičius J., *Gerardas Bagdonavičius*, Vilnius, 1977, [79] p.

Pašiaušės dvaras. ŠAM D-T 2092

jos žanrai, taip pat literatūra, istorija. G. Bagdonavičius artimai bendravo su dailininkais Mstislavu Dobužinskiu, Antanu Žmuidzinavičiumi, Justinu Vienožinskiu, menotyrininku Pauliumi Galaune, kunigu ir meno istoriku Kazimieru Jasėnu. Tai turėjo įtakos dailininko estetinėms pažiūroms ir jų kryptingumui susiformuoti. Pavydėtinas G. Bagdonavičiaus asmenybės bruožas buvo negęstantis entuziazmas domėtis įvairiomis kultūros apraiškomis, mokėjimas džiaugtis kolegų kūrybine sėkme.

Gausioje dailininko kūryboje itin reikšmingi urbanistiniai peizažai. 1920–1940 m. jis daug keliavo po Lietuvą ir piešė miestus, miestelius, gatves, namus, jų fragmentus, detales. Daugelyje piešinių užfiksuoti, atrodytų, nereikšmingi nameliai, kiemai, lūšnos. Ypač daug Šiaulių urbanistinių vaizdų, šiandien tapusių vienais pagrindinių miesto ikonografijos šaltinių. Apie svarbiausią Šiaulių statinį – tuometinę Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, dabar – Šv. Petro ir Pauliaus katedrą – G. Bagdonavičius parengė ir 1925 m. išleido autolitografijų albumą³. Per karą sudegus bažnyčiai, šis albumas tapo vienu iš svarbiausių dokumentų ją atstatant.

Svarbią vietą G. Bagdonavičiaus kūrybiniame palikime užima Lietuvos žydų tema. Tai daugelio Šiaurės ir Vidurio Lietuvos sinagogų – daugumos

jų seniai nebėra – piešiniai, žydų portretai. Ir šiandien šie kūriniai svariai prisideda prie žydų kultūros sklaidos ir supratimo, kad žydų paveldas yra sudėtinė bendrojo Lietuvos kultūros paveldo dalis, formavimo.

G. Bagdonavičius sėkmingai dalyvavo konkurse, skirtame sukurti baldus Kauno karo muziejui ir Karininkų ramovei. Laimėjus pirmąją premiją, buvo pagaminti G. Bagdonavičiaus suprojektuoti baldai, dalis jų išliko ir naudojami iki šiol. Tai charakteringi XX a. 3-ojo deš. stiliaus baldai, atspindintys modernio ir konstruktyvizmo tendencijas, juose jaučiama ir lietuvių liaudies meno įtaka. Ir dabarties požiūriu baldai nėra pasenę, atrodo šiuolaikiškai. 1929 m. G. Bagdonavičius suprojektavo paminklą, skirtą Vytauto Didžiojo jubiliejui. Tai grynų architektūrinių formų statinys, išlikęs Pakruojo r., Lygumose, per visą sovietmetį, neseniai restauruotas. Jau pokario metais Šiaulių miesto sode, vaikų žaidimų aikštelėje, ilgai stovėjo dailininko sukurtas Pasakų namelis, džiuginęs jaunuosius šiauliečius.

G. Bagdonavičius daug dirbo įvairiose grafikos srityse. Jis yra vienas iš ekslibriso pradininkų Lietuvoje. Jų sukūrė daugiau nei šimtą. Prie kiekvieno ekslibriso dailininkas ilgai dirbo, ieškojo kuo išraiškingesnės detalės, knygos savininko profesijos ar pomėgių simbolių. G. Bagdonavičiaus ekslibrisai – tai lyg išbaigtos istorijos, apybraižos, kuriose

³ Bagdonavičius G., *Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vaizdų albumas*, Šiauliai, 1925, [27] p., iliustr.

Vandens malūnas Pašiaušėje, 1923 m. ŠAM D-T 2193

pateikiama daug įvairios informacijos. Tarptautinėje ekslibrisų parodoje Los Andžele 1931 m. už autoekslibrisą G. Bagdonavičius buvo apdovanotas garbės raštu. Dailininkas iliustravo knygas, žurnalus, laikraščius, sukūrė daug reklaminių plakatų, pramonės gaminių etikečių ir pakuočių, blankų, pagal jo projektus išleista proginių atvirukų. Šio pobūdžio darbuose svarbiausia raiškos priemone dailininkui buvo puošnus šriftas. Net paprastas dailininko laiškas, užrašų lapeliai, pastabos ant eskizų šiandien yra šrifto, rankraščio-dailyraščio meno pavyzdžiai. Aptartą meninę veiklą šiandien vertiname kaip grafinį ir pramoninį dizainą, todėl G. Bagdonavičių galime laikyti ir dizaino pradininku Lietuvoje⁴.

G. Bagdonavičių visą gyvenimą lydėjo fotoaparatas. Jo fotografijos liudija ne tik pastabią dailininko akį, bet ir pastangas surasti kuo geresnę vaizdo išraišką. Dailininko dėmesį traukė pastatai, gamtos detalės, priemiesčių fragmentai, praeiviai, transporto priemonės. Mėgo autofotografavimą, kūrė fotokompozicijas. Fotografijos tiesiog susilieja su visa G. Bagdonavičiaus kūryba ir svariai ją papildo.

Visą gyvenimą G. Bagdonavičius aktyviai dirbo pedagoginį darbą. Šiaulių mokytojų seminarijoje, Amatų mokykloje, vidurinėse mokyklose ir dai-

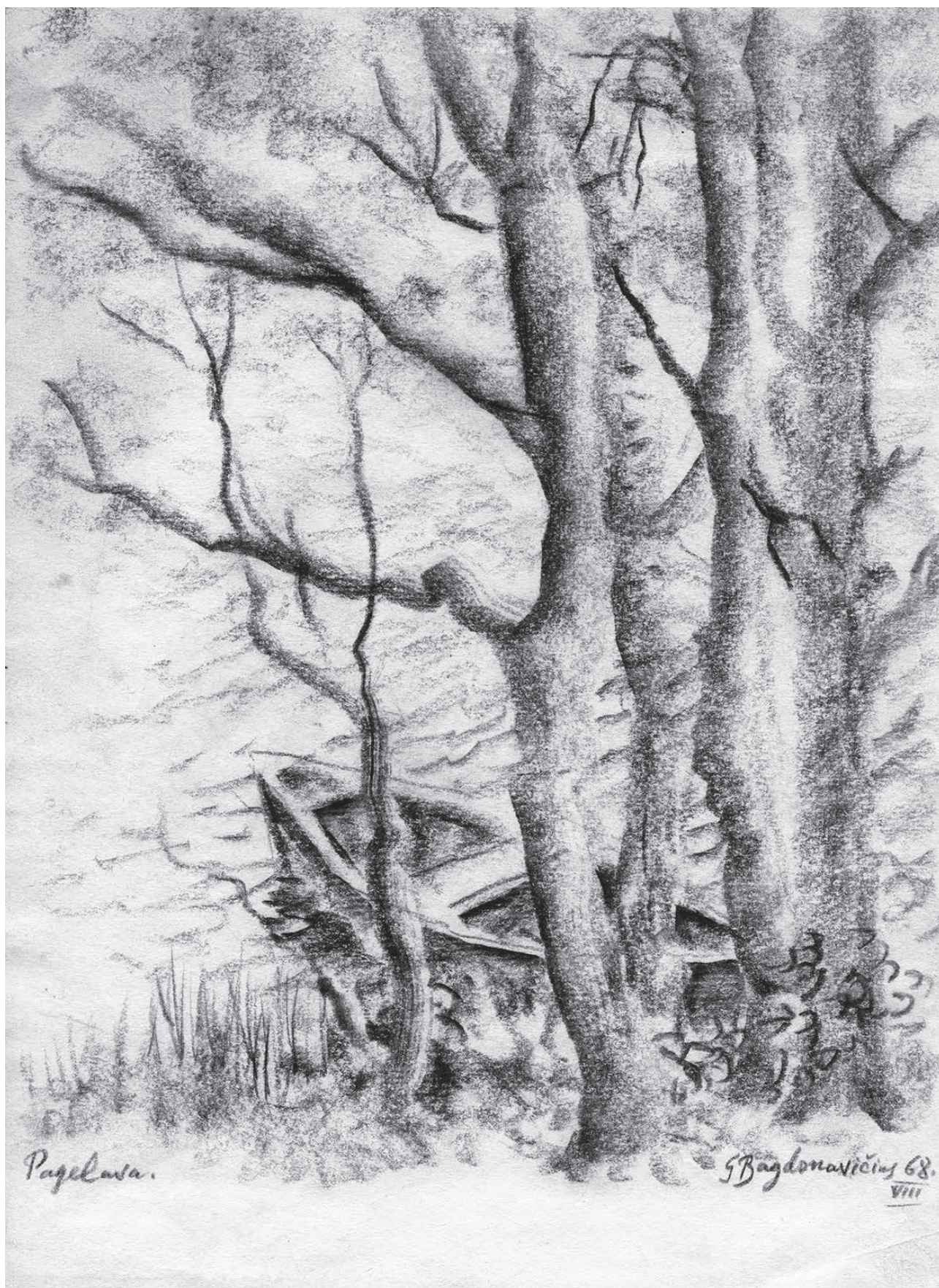
lės studijose dailininkas nuosekliai ir išradingai dėstė, išauklėjo nemažai būsimųjų dailininkų, kurie pripažįsta mokytojo įtaką jų pasirinkimui ir už tai yra labai dėkingi. Daugelis mokinių, viešėdami Šiauliuose, garbės reikalu laikė aplankyti savo mokytoją. „Bet ir šiandien man tebėra labai svarbus mano pirmasis mokytojas Gerardas Bagdonavičius. Puikus dailininkas, teatro dekoratorius. Jo suprojektuotas namas su dideliu sodu tebestovi Šiauliuose, Aušros alėjoje. Prisimenu jį deklamuojantį Tiutčevą, Binkį, skambinantį fortepijonu ir dainuojantį romansus. Būdami mokiniai, jo bibliotekoje žiūrėjom Rembrandtą, van Goghą, Dali...“⁵ – su nostalgija prisimena garsus grafikas vilnietis Petras Repšys.

Kūrybinis G. Bagdonavičiaus palikimas – didžiulis. Lietuvos muziejuose saugoma daugiau kaip 4 000 jo kūrinių, daugiausia – Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Nemažai kūrinių turi ir privatūs asmenys. „Aušros“ muziejuje saugoma 3 831 įvairaus pobūdžio dailininko kūrinys, 386 dailininko bibliotekos knygos, gausus archyvas (2 593 vnt.), asmeniniai daiktai ir baldai (98 vnt.).

2011 m., minint dailininko 110-ąsias gimimo metines, „Aušros“ muziejus išleido didelį leidinį – „Gerardas Bagdonavičius. Tapyba / Grafika /

⁴ Šiukščius G., *Dizainas: menas, mokslas, technika*, Vilnius, 2015, p. 33–34.

⁵ Petras Repšys, sud. L. Kanopkienė, E. Karpavičius, Vilnius, 2006, p. 307.

Pageluis, 1968 m. ŠAM D-T 3505

Pašiaušės kapeliai, 1923 m. ŠAM D-T 3786

Dizainas / Fotografija“⁶. Tai albumas-katalogas ir kompaktinis diskas, kuriuose suregistuoti dailininko kūriniai, saugomi Lietuvos muziejuose. Katalogą išsamiai papildė vieno iš šio straipsnio autorių, prof. V. Rimkaus straipsnis, nušviečiantis dailininko gyvenimo kelią, pristatantis jo kūrybą⁷. Dailininką G. Bagdonavičių ir menotyrininką V. Rimkų ne tik siejo profesiniai ryšiai, bet ir bičiulystė, leidusi menotyrininkui puikiai pajauti dailininko kūrybą, suprasti jo nuotaikas, kūrybai įtakos turėjusias aplinkybes. V. Rimkus parengė apie G. Bagdonavičių ir jo kūrybą daugiau nei keturias dešimtis įvairių straipsnių⁸, tarp jų ir ši.

„Aušros“ muziejaus išleistame kataloge pristatomoje gausioje G. Bagdonavičiaus kūryboje užfiksuotos ir Padubysio apylinkės.

G. Bagdonavičius buvo aktyvus Šiaulių kraštorys draugijos narys, tarpukariu dalyvavo „Aušros“ muziejaus etnografinėse ekspedicijose. Jau 1923 m. jis lankėsi Pašiaušėje, nupiešė pastatų, kapinaičių paminklų. Akvarele nulietą Pašiaušės vandens

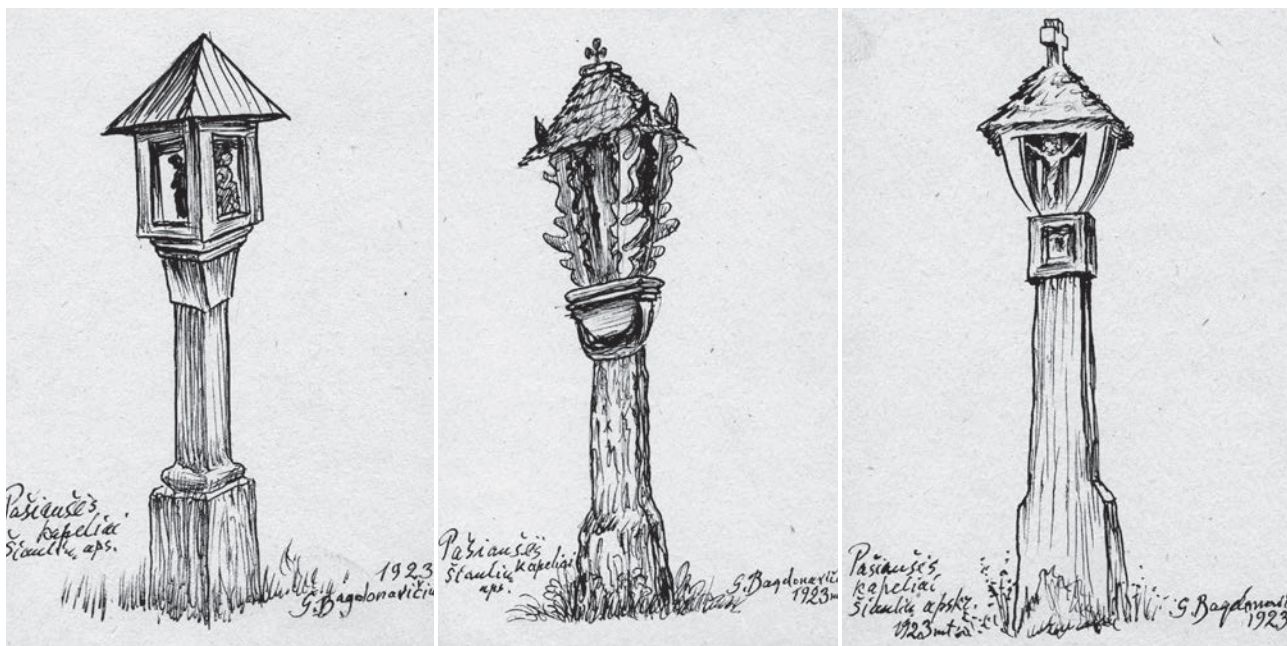
malūną („Vandens malūnas Pašiaušėje“, ŠAM D-T 2193) tik senieji vietos gyventojai prisimena kaip buvusią vokiečio Zavergageno įmonę. Kūrinyje pavaizduotas nedidelis medinis pastatas, akmeninė užtvanka ir atramos, ant kurių įrengtas tiltas. Nupieštas medinis sukamasis ratas, jau tuo metu nykstantis energijos mechanizmas, keičiamas vandens turbinomis, kaip, pavyzdžiui, netoliese esančiame Dengtilčio malūne ant Dubysos. Dar vienas nespaltotas malūno piešinys („Vandens malūnas prie Dubysos“, ŠAM D-T 3732) su priedu: „Vandens malūnas apie Kelmę–Pašiaušį. Prie Dubysos 1923 m.“ Kitame piešinyje – vienaaukštis Pašiaušės dvaro pastatas (ŠAM D-T 2092). Šie darbai vaizdingai atskleidžia prieš šimtmetį buvusį idilišką Pašiaušės miestelio vaizdą.

Dar iškalbingiau šią būseną liudija tos pačios kecionės metu nupieštas Pašiaušės kapinaičių vaizdas ir paminklų piešiniai. Panoraminiam kapinaičių piešinyje („Pašiaušės kapeliai“, ŠAM D-T 3786) vaizduojami penki koplytstulpiai, pora paprastų kryžių ir keli akmenys, tikriausiai ženklinantys kapavietes. Kapinaitės atrodo gerokai apleistos. Antroje piešinio pusėje yra paties G. Bagdonavičiaus įrašas: „Pašiaušės miestelio kapeliuose (Šiaulių apskr. Bazilionų–Padubysio valsč.) 1923 metais piešta paišeliu vietoje. Tai patys būdingiausi ir savotiškiausi ir aplamai neskaitingų aptuštėjusių

⁶ Gerardas Bagdonavičius. Tapyba / Grafika / Dizainas / Fotografija, sud. A. Jovaišaitė, O. Stripinienė, V. Šiukščienė, Šiauliai, 2011, 312 p.

⁷ Rimkus V., Gerardas Bagdonavičius – menininkas ir pilietis, nepavaldus laikui, Gerardas Bagdonavičius. Tapyba / Grafika / Dizainas / Fotografija, Šiauliai, 2011, p. 12–22.

⁸ Bibliografija, Gerardas Bagdonavičius. Tapyba / Grafika / Dizainas / Fotografija, Šiauliai, 2011, p. 308–309.

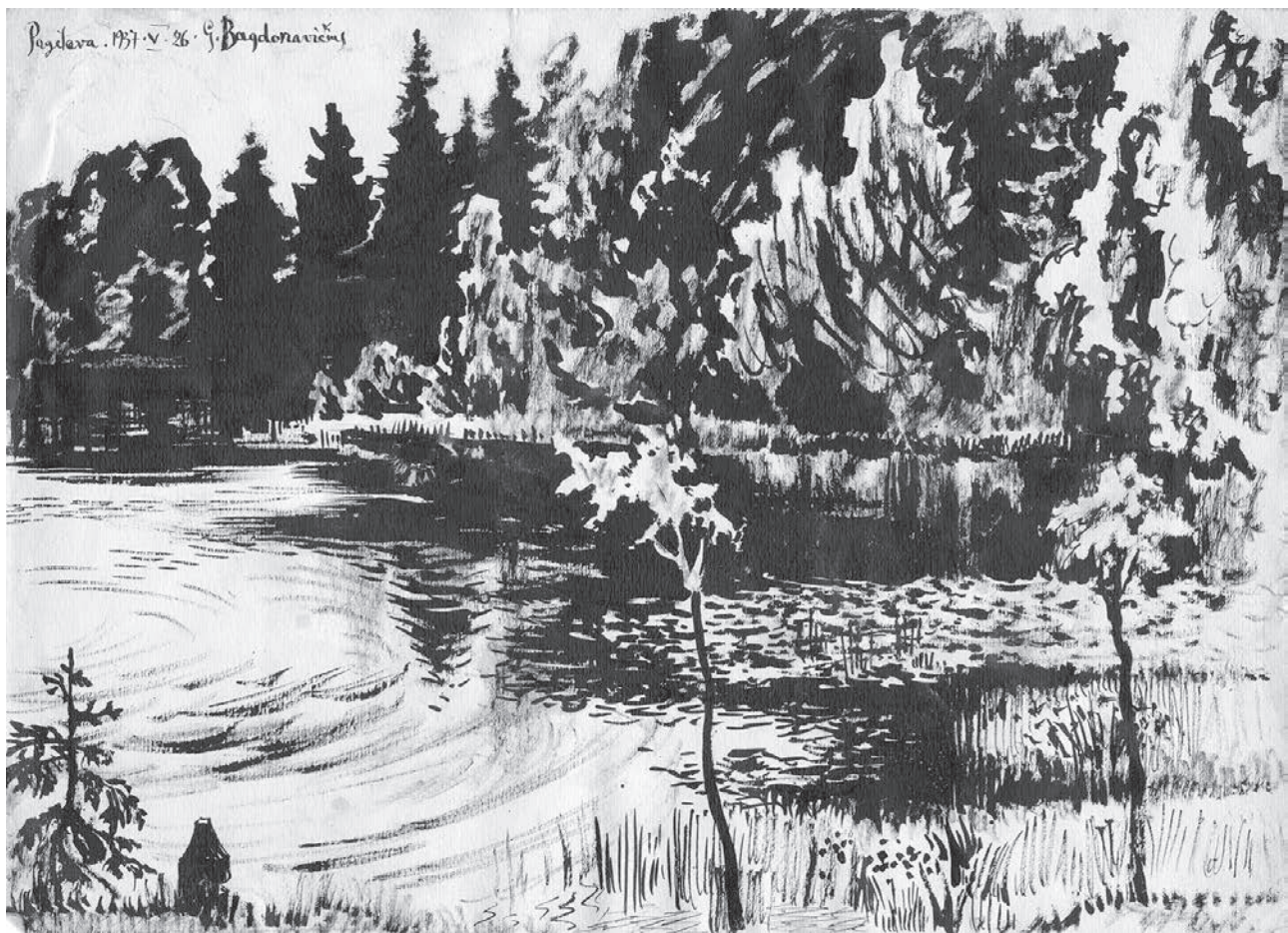
Koplytstulpiai Pašiaušės kapinėse, 1923 m. ŠAM D-T 5047, ŠAM D-T 5048, ŠAM D-T 5049

anuo metu kapų koplytstulpių, kryžių. Jau šiuo metu Lietuvoje tokio tipo kryžių kitur kapuose rečiau pasitaikydavo. Koplytstulpiai labai aptrūnijusio medžio, suskylę ir smarkiai pilkom samanom polipais apaugę. Smulkmenos (drožynėjimai) oro vėjo nuolatinės įtakos apdylintos aplygintos. G. Bagdonavičius Šiauliai“ (kalba netaisyta – aut. pastaba). Trijuose piešiniuose bendru pavadinimu „Koplytstulpis Pašiaušės kapinėse“ (ŠAM D-T 5047, 5048, 5049) atskiri koplytstulpiai nupiešti detaliau. Tikslus aptartų piešinių datavimas, piešinio detalizavimas ir išsamesnis aprašymas patvirtina tai, kad dar jaunystėje dailininkas suvokė liaudies meno vertę, fiksavo daugelio nepastebimus objektus, svariai prisidėdamas prie jų meninio, istorinio išliekamumo. Šių piešinių kategorijai galima priskirti ir 1930 m., matyt, etnografinės ekspedicijos metu, nupieštą Jono Baltramaičio iš Monkiškių kaimo spintą (ŠAM, D-T 5565). Spintos piešinys detalus, nespaltotas, spalvos nurodytos žodžiais: mumija, ochra.

Visą gyvenimą G. Bagdonavičius žavėjosi gamta, iš natūros eskizavo, piešė panoramas, medžius, ežerus, upelius, namuose darė eskizų kopijas, naudojo juos komponuodamas paveikslus. Ypač daug tokių eskizų daryta Pageluvyje, beje, dailininko įvardijamame „Pagelava“. Šitaip vietovę ir dabar tebevadina vietos gyventojai. Eskizai ir piešiniai

datuojami 1924, 1928, 1940 m., keturi piešiniai sukurti 1937 m., keletas yra nedatuotų. Tarp jų piešiniai pieštuku „Keturių pušys Padubysyje“ (ŠAM D-T 3763), „Medžiai Bubiuose“ (ŠAM D-T 2067). Išsiskiria 19 piešinių pieštuku ir eskizų tušinuku, kurie sukurti 1968 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. Tai ežero pakrantės, atskiri dideli medžiai ir jų grupės, ežere atitverta maudyklė vaikams, kiti elementai, dar gyvi daugelio žmonių atminyje ir šiandien atpažįstami. Šie piešiniai atspindi savitą šiauliečių sovietmečio gyvenimo etapą, tą laikotarpį, kai pagrindinė miestiečių poilsio vieta buvo Pageluvis – Geluvos ežeras, puikūs kalvotų apylinkių miškai, o kelionė autobusu iš Šiaulių – netolima ir pigi. Nuolatinio tokių kelionių dalyviu buvo ir G. Bagdonavičius, beje, mėgęs ilsėtis ne tik Šiaulių apylinkėse, bet ir prie Baltijos jūros. Apie tai liudija daugybė pajūrio piešinių ir fotografijų. G. Bagdonavičiui, puoselėjusiam aristokratiškas manieras, poilsis gamtoje buvo savaime suprantamas ir būtinas buities ir būties atributas. G. Bagdonavičius savo kūryba ir gyvenimo būdu neatitiko to meto sunivelizuoto ir paklusnaus „homo sovieticus“ įvaizdžio. Buvo laikomas keistuoliu, ne šios žemės ir ne tų – sovietinių – laikų žmogumi.

Straipsnyje aptarti G. Bagdonavičiaus kūriniai, saugomi „Aušros“ muziejuje, vaizduoja nedidelę Dubysos aukštupio teritoriją. Ypač gausus dailinin-

Pagelvis, 1937 m. ŠAM D-T 3512

Pagelvis, 1937 m. ŠAM D-T 3511

ko kūrybinis palikimas skirtas Tytuvėnams, Kražiams, Kelmei, šių apylinkių dvareliams, kaimams, jų tuometiniam buvimui atminti ir įprasminti.

G. Bagdonavičius įrėžė neišdildomą žymę Šiaulių miesto ir visos Lietuvos meno ir kultūros gyvenime, visa savo veikla jis buvo ir yra menininkas ir pilietis, nepavaldus laikui.

Keturiasdešimt metų su vaikais

Nuotraukos iš Algimanto Puklevičiaus archyvo

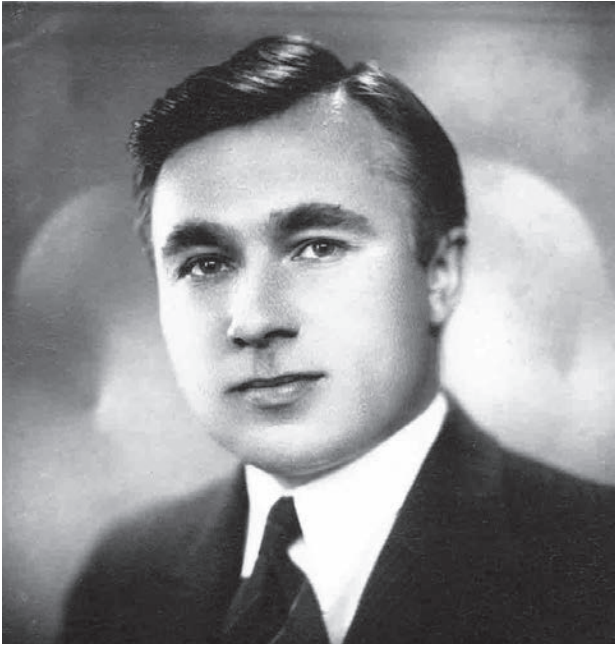
1948 m. mūsų šeimai buvo įsimintini: tėvai iš Meškuičių progimnazijos buvo perkelti į Jankaičių pradinę mokyklą; tėvas paskirtas mokyklos vedėju, mama – mokytoja. Pamenu, kad tėvai kalbėjo, jog jiems buvo leista pasirinkti arba Linkuvos, arba Jankaičių mokyklą. Pasirinko Jankaičių, nes ten gyveno tėvo tėvai ir seserys, ir tikėjosi, kad tai padės lengviau susitvarkyti buitį. Tačiau prireikė ne tik tvarkyti buitį, bet ir darbo sąlygas. Kai atvykome į tėvų paskyrimo vietą, mokykla (sunku buvo pavadinti mokyklą) buvo įsikūrusi Jankaičių kaimo viename sovietų deportuoto gyventojų name, kuriame gyveno kelios šeimos ir buvo viena mokyklos klasė. Mokytoju tuo metu dirbo Teodoras Jagminas. Vėliau likimas mane su juo suvedė televizorių gamykloje, kur jis dirbo vyr. konstruktoriumi.

Tuometinės patalpos visiškai netiko naujai kuriamai dviejų komplektų mokyklai, todėl buvo neaišku, kaip reikės pradėti dirbti. Tačiau netrukus vietinė valdžia patalpas mokyklai surado į Sibirą išvežto ūkininko Steponavičiaus sodyboje. Sodybos namo patalpos nebuvo pritaikytas mokyklai, tad teko gerokai paplušėti, kad būtų galima paversti jas mokykla. Ir vis dėlto 1948 m. rugsėjo 1 d. mokykla atvėrė duris ir mano tėvai, jau kaip mokytojai, pasitiko pirmuosius mokinius. Taip atsirado mokykla Skurvių kaime, oficialiai pavadinta Jankaičių pradinė mokykla. Ši tėvų darbovietė buvo bene šeštoji.

Mano tėvai – mama Stefanija ir tėvas Vladas – susipažino Bagaslaviškyje ir 1935 m. susituokė. Mama, baigusi Kauno mergaičių mokytojų seminarą, iš pradžių dirbo Švenčionėliuose ir tik paskui buvo perkelta į Bagaslaviškį. Tėvas 1927 m. baigė Kražių gimnaziją, įstojo į Kauno universitetą, bet po kurio laiko dėl lėšų trūkumo buvo priverstas nutraukti studijas ir, išlaikęs prie Švietimo ministerijos mokytojų rengimo pedagoginių dalykų egzaminus, įgijo pradinį mokyklų mokytojo cenzą ir vardą. 1928 m. pradėjo eiti mokytojo pareigas Bagaslaviškio pradinėje mokykloje. Vėliau dirbo Kėdainių apskr. Kupsčių pradinės mokyklos vedėju, 1936 m. buvo perkeltas į Meškuičių pradinę mokyklą, kur dirbo vedėju, o mama – mokytoja.

Meškuičių prieškarinis laikotarpis, matyt, buvo pats sėkmingiausias tėvų, ypač tėvo, darbinėje veikloje.

Atvykę į Meškuičius tėvai pamatė, kad daug Meškuičių ir aplinkinių kaimų gyventojų vaikų nelanko mokyklos. Ir tėvas, ir mama vaikščiojo po kaimus, rinko vaikus lyg grybus ir skatino tėvus leisti vaikus į mokyklą. Pastangos nenuėjo veltui – vaikai pradėjo plūsti į mokyklą. Tėvas daug stengėsi, kad būtų įsteigti dar trys mokyklos komplektai. Jie buvo įsteigti, bet susidūrė dar su viena problema – senoji mokykla nebeatitiko naujos mokyklos poreikių, nes patalpos buvo mažos ir visi vaikai nebesutil-

Vladas Puklevičius

po. Tėvas ėmėsi dar vienos iniciatyvos – pastatyti naują mokyklą. Ir 1937–1938 m. jam vadovaujant buvo pastatyta nauja moderni mūrinė dviejų aukštų mokykla, vėliau peraugusi į progimnaziją. Naujoji mokykla išskilmingai buvo atidaryta 1938 m. spalio mėn. Į atidarymą atvyko daug svečių iš apskrities, dalyvavo švietimo departamento atstovas iš laikinosios sostinės Kauno.

Tačiau tėvas neapsiribojo vien mokyklos reikalais ir tiesioginiu mokytojo darbu. Būdamas iš prigimties visuomeniškas žmogus, jis kibo į jaunųjų ūkininkų veiklą. Prieškario Lietuvoje kūrėsi jaunųjų ūkininkų rateliai, kurie paprastai buvo prie pradinių mokyklų ir jiems daugiausia vadovavo mokytojai. Ne išimtis buvo ir mano tėvas, kuris Meškuičiuose atgaivino baigiantį sunykti jaunųjų ūkininkų ratelį ir ėmėsi jam energingai vadovauti.

Jaunųjų ūkininkų sąjūdis gimė XX a. pradžioje JAV ir jau 1918–1919 m. ten jau buvo įsteigti pirmieji jaunųjų ūkininkų rateliai (JŪR), vėliau išplitę ir Europoje. Pirmieji JŪR Lietuvoje pradėti organizuoti apie 1930 m. Šiaulių apskrityje pirmieji rateliai 1930 m. buvo suburti Klevuose ir Ginkūnuose. Šiek tiek vėliau, 1932 m., jaunųjų ūkininkų ratelis susibūrė prie Pakapės pradinės mokyklos, kuriam vadovauti ėmėsi mokyklos vedėjas Pranas Gageckas.

1936 m. krašto vyriausybė paskelbė JŪR įstatymą, kuris sujungė ratelius į sąjungą ir jau 1938 m.

Su mokiniiais mokyklos sode Skurvių kaime

krašte buvo priskaičiuota 1 089 jaunųjų ūkininkų rateliai. Jaunųjų ūkininkų sąjungos vyriausiuoju globėju tapo Lietuvos Respublikos Prezidentas. Įstatymas numatė gaires jaunųjų ūkininkų veiklai, jis taip pat skelbė, kad JŪR sąjunga yra ne paprasta organizacija, bet kaimo jaunimo praktiškoji mokykla, nes ji, kaip ir kiekviena mokykla, prisiima auklėjimo funkcijas. Įstatymas pabrėžė, kad kiekvienas jaunas ūkininkas turi būti auklėjamas savo tėvynės ir tautos meilės šviesoje, jam turi būti įdiegti pareigos, laisvės, kovos už Nepriklausomybę siekliai. Jaunas ūkininkas turėjo išaugti kaimo reikalų gynėju, skleisti jame kultūros daigus. Todėl jie ir buvo prasmingi ne tik dėl pažangaus ūkininkavimo, bet ir kultūros plačiąja prasme organizavimo, taip pat dėl patriotizmo ugdymo. Nuo 1932 m. liepos 1 d. pradėjo eiti krašto laikraštis „Jaunas ūkininkas“, kuriame buvo galima rasti daug praktiškų patarimų ūkininkavimo klausimais, laikraštis skleidė naujų kultūrų veisimo ūkiuose idėjas bei rašė įvairiais gyvenimo klausimais, spausdino lietuvių rašytojų prozos ir poezijos kūrinius, supažindino su konkursų, kitų varžybų rezultatais, rašė apie bendradarbiavimą su kitų valstybių jaunaisiais ūkininkais, apie jų pasiekimus, dalyvaudavo vieni kitų šventėse. Už pavyzdinę ir turiningą veiklą nemažai JŪR vadovų buvo apdovanoti 5-ojo laipsnio Gedimino ordinais. Toks ordinas 1939 m. gegužės mėn.,

Mokytojas Vladas Puklevičius su auklėtiniais

per Sekmines įvykusią šventę, Meškuičiuose buvo įteiktas ir mano tėvui Vladui Puklevičiui. Ordiną įteikė krašto JŪR vadovas Vladas Tiškus. Iš viso 5-ojo laipsnio Gedimino ordinu buvo apdovanoti septyni Šiaulių apskrities JŪR vadovai.

Jie, ratelių vadovai, kūrė jaunųjų ūkininkų bibliotekas, dalyvaudavo įvairių referatų konkursuose, rengdavo sodybų ir ūkių pavyzdingo tvarkymo konkursus, organizuodavo medelių sodinimo šventes, taip pat pažintines po kraštą ekskursijas. 1939 m. Meškuičių jaunųjų ūkininkų bibliotekėlė jau turėjo daugiau kaip tūkstantį knygų, buvo didžiausia krašte ir pelnė pirmąją premiją. Meškuitiečiai taip pat buvo pelnę pirmąją premiją už tai, kad buvo daugiausia tautinių vėliavų įsigiję jaunieji ūkininkai. Ratelis taip pat buvo apdovanotas už geriausią referatą. Be to, ratelis turėjo dramos ratelį, nedidelį chorą, už laimėtas pinigines premijas rengdavo ekskursijas po įžymias krašto vietas ir į kaimyninę Latviją.

Bet grįžkime į Skurvius, į visai kitus laikus, galima sakyti, gūdžius laikus, nes prieškario metai atrodė lyg graži susapnuota pasaka.

Kaip jau minėjau anksčiau, Jankaičių pradinė mokykla įsikūrė į Sibirą deportuoto Skurvių kaimo ūkininko Steponavičiaus namuose ir tai nemaloniai trikdė mūsų tėvus, kurie taip pat nebuvo garantuoti, kad kada nors ir jų neišbildins į Sibirą. Nemažai

jų kolegų, pažįstamų mokytojų dar 1941 m. buvo išvežti. Dėl kažkokių susiklosčiusių aplinkybių ir atsitiktinimų jie išvengė deportacijos. Taigi, Steponavičiaus namuose buvo įkurta mokykla ir šie namai taip pat tapo mūsų laikinaisiais namais. Mokyklai buvo skirti du kambariai, mūsų šeimai – vienas kambarys, virtuvė ir darbo kambarėlis, bet jame dar buvo įsteigtas pionierių kampelis, nors jame ten nieko pionieriško nebuvo, išskyrus tėvų bibliotekėlę ir mano lovą. Tuo metu mūsų šeimoje buvo šeši žmonės: tėvas, mama, mamos sesuo Uršulė ir mes trys vaikai: aš, sesuo Vida, sesuo Dalia. Visa šeima glaudėsi (aš miegojau pionierių kambaryje) viename kambaryje, tiksliau pasakius, tas kambarys buvo paverstas miegamuoju, o aktyvus gyvenimas vyko virtuvėje ir tame vadinamajame pionierių kambaryje, nors dažniausiai jame laiką leisdavo mokiniai. Mokinių iš pradžių buvo nedaug, todėl tėvai ragino artimiausių kaimų gyventojus leisti vaikus į mokyklą. Tiesa, vėliau buvo įvestas privalomas pradinis mokymas ir tai palengvino jų darbą. Niekam tada nebuvo saldu, nes ne per seniausios buvo pasibaigęs karas; vaikai ateidavo į mokyklą vilkėdami prastus drabužėlius, jų apavas taip pat buvo skurdus, dažniausiai naginės. Tėvas dirbo su antrąja ir ketvirtąja, o mama – su pirmąja ir trečiąja klasėmis, tada jie dar vadinosi skyriais. Mokyklą lankė Skurvių, Jusaicių, Juškaičių, Jankaičių, Michailovkos,

Bandymų sklype

Prie Jankaičių pradinės mokyklos Skurvių kaime

Trotiškės kaimų vaikai, vienas kitas ateidavo ir iš tolimesnių kaimų. Be įprastinių pamokų, nuo antros klasės reikėjo vaikams mokytis rusų kalbos. Tėvai, kaip ir kiti tos kartos mokytojai, šios kalbos gerai arba visai nemokėjo, todėl mokėsi kartu su mokiniais. Darbą mokykloje sunkino ūkio darbai: mokytojo atlyginimas, palyginus su smetoniniais laikais, buvo gana menkas, o dar nemažą dalį tekdavo atiduoti už obligacijas, kaip tada sakydavo, liaudies ūkiui atstatyti. Tačiau reikėjo kažkaip verstis ne tik dėl to, kad galėtų prasimaitinti, bet ir apsirengti, įsigyti būtinų buičiai daiktų, nes per karą viskas buvo pražuvę. Tėvai vokiečių okupacijos metais mokytojavo Martyniškių pradinėje mokykloje netoli Žagarės. Martyniškių pradinė mokykla buvo įkurta nacionalizuotame diplomato Kazio Graužinio dvare. Vokiečiams traukiantis šiose vietose (Martyniškiečiai buvo už pusę kilometro nuo Latvijos) užvirė aršūs mūšiai ir tėvus paprasčiausiai išvarė iš jų tuometinių namų, o kai grįžo, tai viskas buvo išgrobstyta.

Skurviuose tėvai šalia mokyklos pasistatė nedidelį ūkinį pastatą, kuriame laikė gyvulius, prie mokyklos dar buvo nedidelis žemės sklypas, jame augindavo įvairias daržoves, javus ir taip prisidurdavo prie gaunamo atlyginimo. Keldavosi anksti ryte, apie penktą valandą, pašerdavo gyvulius, iškūrendavo klases, pasiruošdavo pamokoms, pamaitindavo mus, vaikus, ir išleisdavo mane ir

seserį Vidą į mokyklą Bazilionuose. Sesuo Dalia, sukakus šešeriems metams, pradėjo mokytis tėvų mokykloje. Keturis skyrius aš ir Vida buvome baigę Meškuičiuose, o Bazilionų mokykloje pradėjome mokytis nuo penktos klasės. Nors Vida buvo pusantros metų jaunesnė už mane, bet mes mokėmės vienoje klasėje. Kai pradėjome mokytis Bazilionuose, mokykla buvo septynmetė, išsibarsčiusi per kelis pastatus. Mokyklos direktoriaus pareigas ėjo J. Morkūnas, jis taip pat mokė anglų kalbos, jo žmona dėstė lietuvių kalbą. Kai Morkūnai išsikėlė iš Bazilionų, nebebuvo kam mokytis anglų kalbos. Pradėjo mokytis viena mokytoja, kuri ne ką geriau mokėjo nei mokiniai. Aš ir Vida kažkurį laiką pasimokyti anglų kalbos eidavome į Žalpelius pas B. Mejerytę, kuri buvo klasiokų Rūtos ir Antano Vaidilų teta, be to, tėvas pasakojo, kad ji buvo viena iš jo mokytojų, kai jis mokėsi Kražių gimnazijoje. Tačiau po kurio laiko šių pamokų pas B. Mejerytę teko atsisakyti – buvo per daug sudėtinga grįžus iš pamokų Bazilionuose dar žingsniuoti į Žalpelius kaimą. Ir taip mes nuo penktos klasės iki vienuoliktos (kiekvienais metais mokyklą nuo septintos klasės papildydavo viena klasė, kol ji tapo vidurine mokykla, o mes, besimokantieji, – pirmąją abiturientų laidą) mynėme keturis kilometrus ten ir atgal. Nebuvo jokių autobusiukų, jokių kitų transporto priemonių, net dviračio neturėjome, išskyrus savo

Pamokos metu

kojas. Vėliau tėvas iš Juškaičių kaimo gyventojų Gorio gavo man vokiškas slides, bet jos nepasitar-
navo kaip transporto priemonė – negalėjau sesers
vienos palikti... Kelias buvo sudėtingas ir sunkus:
kalnai, pakalnės, pažliugę rudens ir pavasario ke-
liai, priversti ir užpustyti sniegu žiemos keliai. Ir
mes, maži pipirai, riedėjome šiais keliais šešerius
metus. Žinoma, su metais mes augome ir buvo vis
lengviau. Šiandien, kai prisimenu, Skurviai, beje, ir
Bazilionai, ir jų apylinkės, buvo visiškai užkampis
visomis prasmėmis: susisiekimo, kultūros, sporto
ir t. t. Tačiau viską atpirko gamtos grožis, vaizdin-
gos Padubysio apylinkės, kalnai kalneliai, netoli
mokyklos, pakalnėje, čiurlenantis Šetupio upelis,
pavasari suputodavęs lyg galinga upė, toliau prie
Jusaičių kaimo telkšojo Tilžės upelis.

Šalia mokyklos buvo Steponavičiaus pastatyti
dideli ūkiniai pastatai, kuriuose kolūkis laikė tai
galvijus, tai įvairius pašarus. Tėvas, kad atribotų
mokyklą nuo šių pastatų, kartu su mokiniais pa-
sodino medžių gyvatvorę, įrengė sporto aikštelę,
orų stebėjimo stotelę. Apskritai tėvas daug laiko
skirdavo gamtai ir mokiniams, kartais užsimiršda-
mas, kad turi ir kitų reikalų. Dabar, kai pagalvoju,
mokytojo profesija buvo tikras tėvo pašaukimas,
todėl jis tiek daug dėmesio skyrė vaikams, jų moks-
lui, mokyklai, kuri visada buvo tvarkinga, švari,
laiku suremontuota. Prisimenu, kiek reikėjo valios

ir pastangų, kad gautų lėšų mokyklos remontui.
Tėvai palaikė glaudžius ryšius su mokinių tėvais ir
kitais gyventojais. Skolindavo skaityti savo knygas,
nes biblioteka buvo tik Bazilionuose ir tai nelabai
gausi. Tiesa, turėta tėvų asmeninė biblioteka žuvo
per karą, todėl vėl iš naujo reikėjo įsigyti knygų.

Nemaloniausios prisiminimai išliko iš taip vadi-
namųjų rinkimų į sovietinius valdžios organus.
Šie rinkimai, balsavimo apylinkė buvo rengiami
mokykloje. Tėvo niekas neklausdavo ir tik vėliau,
praėjus keleriems metams, pavyko išsikovoti ir įro-
dyti, kad mokykla rinkimams rengti yra netinkama
vieta. Pamenu, iš vakaro atveždavo bufetą, kuriame
būdavo šiokių tokių deficitų, bet daugiausia alkoholio.
Prasidėdavo šokiai, kurie tęsdavosi ir rinkimų
dieną, ir, žinoma, nesibaigiantis gėrimas. Po kiemą
šlitiniuodavo girti vyrai, pasitaikydavo ir moterų,
kildavo barnių, peraugdavusių į susistumdymus.
Rinkimai pasibaigdavo vėlų sekmadienį; viskas
būdavo apšnerkšta, klasės prižiūklintos, kiemas
taip pat, o pirmadienį turėdavo prasidėti pamokos.
Taigi, atsiraitojus rankoves, tekdavo kibti į darbą
ir kartu su mokiniais tvarkyti sujauktas patalpas,
sunešti suolus, kurie per rinkimus būdavo išnešti
į ūkines patalpas.

Pamenu, kai atsikėlėme į Skurvių, tėvai reng-
davo gegužines, jose vykdavo šokiai, skambėdavo
dainos ir apskritai tuo laiku vakarais tai viename,

Kelias iš Juškaičių į Bazilionus. Laimos Perminienės nuotrauka

tai kitame kaimo kampe po darbų pasigirsdavo dainos. Praėjo gal metai, žmonės varu buvo varomi į kolchozus, žmonės stengdavosi ištrūkti į miestą, dainos pamažu tilo. Ne dainos tada rūpėjo, reikėjo galvoti, kaip pramisti.

Metams bėgant mažėjo vaikų, iš dviejų kompleksų mokyklos liko tik vieno komplekto mokykla. Su metais didėjo ir tėvų amžius, artėjo pensija. Pirmiausia 1961 m. į pensiją išėjo mama ir tėvas dirbo su visomis keturiomis klasėmis vienas. Vaikų jau buvo nedaug ir visos keturios klasės tilpo į vieną patalpą. Pagaliau pensinio amžiaus sulaukė ir tėvas. Reikėjo palikti mokyklos patalpas ir ieškoti būsto kitur. Į Jankaičių mokyklą buvo paskirtas naujas

mokytojas. Dabar neprisimenu jo pavardės, kiek atmenu, tai buvo pusamžis vyras.

Tėvai 1968 m. išsikėlė į Šiaulius. Prasidėjo naujas jų gyvenimo etapas, bet jis nebebuvo susietas su mokykla. Tėvas įsidarbino vienoje statybos įmonėje ūkvedžiu, bet taip pat tvarkė gamyklos biblioteką, diegė pomėgį knygai. Praėjusį laikotarpį primindavo tik buvę mokiniai, kurie neužmiršdavo tėvų pasveikinti mokytojo dienos progą. Matydavau, kad tai buvo didžiausias jiems džiaugsmas. Ir kokie prasmingi, pasirodo, buvo Bazilionų mokyklos mokytojų tėvus išlydintys žodžiai: „Neliūdėkit, kad jaunystė negrižta, mokinius pasiliks ji gyva.“

Ažuolų giraitė

Neliesdamas Romualdo Ozolo valstybinės ir visuomeninės bei literatūrinės veiklos, bandysiu atkurti prisiminimus apie signataro vaikystę, aplinką, kurioje formavosi jo asmenybė, apie tėvus, sunkiu šeimai laikotarpiu gyvu pavyzdžiu aiškinusius vaikams gyvenimo prasmę.

Pokario metas, kaip visi žinome, buvo labai neramus: iškilioji tautos dalis bei labiau pasiturintys, kuriems grėsė represijos, jei turėjo galimybę, pasitraukė į Vakarus. Kurie liko, buvo vežami į Sibirą arba rinkosi rizikingą būdą išlikti tėvynėje, joje migravo – keitė gyvenamąją vietą. Šį būdą pasirinko Tautgailių palivarko Karolio Ozolo vienturtis sūnus Alfredas, dar kiek pagyvenęs ūkyje, 1945 m. vasaros pradžioje su vežime sukrautais reikalingiausiais apyvokos daiktais įvažiavo į mano tėvų sodybos kiemą, esantį Mekų kaime.

Šermukšniais, gluosniais ir beržais bei nemažu sodu apsodinta sodyba, esanti šalia kelio į Bazilionus, netoli plento, prieš dešimtmetį pastatyta gabaus medžio meistro ir baldžiaus Antano Žilinsko, atrodė tvarkinga ir patraukli. Sodybos šeimininkai, turėję tik 6 ha nuosavos žemės, taip pat neatrodė skurdžiai. Mat 1935 m. žemės reformos metu naikinant rėžus, ketvirtį hektaro buvo palikę Pageluvio pamiškėje.

Turėję gerą ūkinę nuovoką, daug ir sunkiai bei sumaniai dirbdami tame sklypelyje, per 3 metus

pasistatė du vasarnamius su devyniais erdviais kambariais. Prieškariu juos nuomojo pasiturintiems šiauliečiams, daugiausia žydams. Vasarotojams parduodami ūkyje išaugintus ir pagamintus maisto produktus – duoną, pyragą, pieną, sviestą, sūrį, gyvus paukščius ir daržoves – pradėjo labai sėkmingą verslą, kuris, deja, truko tik trejus metus – iki 1940-ųjų. Už pusantrų metų pajamas pasistatė beveik visą sodybą, o gyvenamąjį namą meistras pastatė taip, kad jo dalį taip pat būtų galima nuomotuoti, beje, vos vedęs joje ir apsigyveno. Paauginę dukras Zinaidą ir Lidą Žilinskai 1941 m. išsikėlė.

Karo metu sodyba beveik nenukentėjo, o vasarnamiai karo pradžioje tapo rusų, pabaigoje – vokiečių belaisvių lageriu. Vėliau, juose įkūrus Pageluvio pionierių stovyklą, pradėta ieškoti savininkų. Šeimininkai sukluso. Netrukus sodyboje pakvipo džiūvėsiais.

Naujų tokių nuomininkų, kurie sustojo kieme, priėmimas reiškė dvigubą riziką. Vis dėlto ūkininko logika, kai tvartas pilnas gyvulių, o veterinaras troboje, baimę nugalėjo:

– Samdinių neturėjom, gal neveš, – lyg sau eidamas prie vežimo, tarė šeimininkas.

– Prašom į vidų.

Pažintis su Romualdu prasidėjo tuo metu, kai dar jauna Ozolų šeima – Alfredas, jo žmona Marija, vaikai – Romualdas, Laima ir guvi mergaičiukė

*Alma Stugienė. Žolynų harmonija, 2015 m.
Nuotrauka iš Almos Stugienės archyvo*

Virginija ant mamos rankų – įėjo į jiems išnuomotą namo dalį. Tai buvo jų sėslaus gyvenimo Bazilionų žemėje pradžia, o vyriausiesiems tapo amžinojo poilsio vieta.

Romualdo tėvas buvo aukštokas, kiek aristokratiškos išvaizdos ir manierų, lėto būdo ir ramaus charakterio. Sekė Respublikos ir pasaulio įvykius, ilgų pokalbių nemėgo, o lengvo humoro nevengė. Jau patirties įgijęs veterinaras dirbdavo neskubėdamas, susikaupęs, kruopščiai ir atidžiai, gyvulių lankytojams, savo pacientams, kantriai aiškino vaistų ar procedūrų naudojimo tvarką, kartu primindamas gyvulių šėrimo ir priežiūros principus.

Pokariu ūkininkai savaeigės moderniosios mechanizacijos neturėjo, visi jėgos reikalaujantys darbai būdavo atliekami tik arkliais. Dėl traumotų šių ir dažnai sergančių kitų gyvulių gausos veterinaras darbo ir poilsio valandų nežinojo. Dažnai pavasarį, vos prašvitus, kieme prie aptvaro stovėdavo 3–4 arkliai, vežimuose – smulkesni gyvuliai, prie kitų pririštos karvės ir dar vežimaitis, ketinantis daktarą vežtis į namus. Tokia grūstis susidarydavo dėl to, kad telefono kaimo žmogus nebuvo net matęs, o veterinaras jo taip pat neturėjo. Gana dažnai, vakare išvežtas į Gordus, Pašiaušę ar Dzidus, ilgiau dirbęs prie gyvulio, grįždavo paryčiais ir rasdavo jau laukiantį kitą bėdos ištiktą žmogų. Atsiprašęs, valandą pailsėjęs, užsigobęs didžiulius, aukšta

apykakle kailinius, imdavo lagaminą į rankas ir vėl į roges.

Apylinkės žmonės jausdami Alfredo Ozolo nuoširdžias pastangas išgelbėti dažnai vienintelį turimą gyvulį, gausios šeimos maitintoją, jį nepaprastai vertino ir gerbė. Neabejoju, tai matydamas Romualdas anksti suprato duonos ir pagarbos kainą, nuo ankstyvos jaunystės darbe savęs netaupė, o tėvus labai gerbė. Vėliau apie darbą jis rašys:

– Ne darbe, bet darbu gyvenk savo gyvenimą.

Arba:

– Šventė yra ne tada, kada nedirbi, o tada, kai gali dirbti.

Mama Marija, kiek jaunesnė už vyrą, visada visur tvarkinga ir pasitempusi, ūkiniuose ir buitiniuose darbuose sukosi sparčiai, lengvesnius darbus pavesdama vaikams. Padėdavo vyrui ruošti vaistus, tirpalus, tepalus, tvarkė chirurginius įrankius, pakonsultuodavo atvykusiuosius susirgus paprastesnėmis ligomis. Buvo sumani šeiminkė. Mūsų kaime pomidorai pirmiausia pasirodydavo jos darže, vėliau – kitų sodybų sklypuose. Ruošdama valgį naudojo daug savo užaugintų daržovių, žalumynų, prieskonių. Lengvai toleravo ir bendravo su kaimynais. Mėgo ruošti sueigas su tuometine miestelio inteligentija, kuriose ir klebonas nebuvo retas svečias. Turėjo malonų balsą, dalyvavo miestelio kultūriniuose renginiuose.

Tikriausiai tėvų būdo ir charakterio skirtumai lėmė idealią darną šeimoje, kas vėliau neabejotinai turėjo įtakos Romualdo charakteriui – visada išlaidų, neskubantį, atsakingai priimančią sprendimus.

Pamokas Romualdas neilgai ruošdavo, nebent tekdavo parengti konkursinį darbą. Buvo dažnas bibliotekos lankytojas, todėl šalia vadovėlių visada gulėdavo kelios Lietuvos klasikų ar kitų tautų rašytojų knygos.

Vaikystėje buvo draugiškas visiems, o į artimesnę draugystę nesileisdavo. Kartais atrodydavo kiek drovus, kadangi ne visai derėjo prie kitų vaikų – jo pomėgiai buvo kitokie. Jis norėjo žinoti, per kiek laiko sudygsta sėklos, kaip formuojasi augalo stiebas, žiedas, stebėjo, kaip darže keičiasi miško augalai. Visa tai aprašinėjo. Pradėjo kurti rašinius į rajoninę laikraštį. O mus, jo bendraamžius, vienijo dvi traukos vietos: mokyklos sporto aikštelė ir Geluvos ežero pakrantė – čia mes bendravome, čia klostėsi draugiški ar priešiški mūsų santykiai. Romualdas

sportinių žaidimų nemėgo, vaiktis kamuolį laikė tuščiu laiko leidimu. Neblogai plaukė, o lankė tik šaudymo treniruotes: motyvas – būti taiklesniam medžioklėje. Iš tiesų taiklumo vos neprireikė – jei sausio 13 d. būtų užpulta Aukščiausioji Taryba, jis būtų vienas iš nedaugelio, kuris nebūtų prašovęs. Manau, sportinį azartą ir pergalės džiaugsmą jis patirdavo literatū, fizikų ar chemikų olimpiadose, kuriose pelnė ne vieną apdovanojimą.

Galbūt dėsninga, kad tik toks jau III laidos abiturientas mokyklai pelnė pirmąjį medalį, o sau atvėrė duris į Vilniaus valstybinį universitetą.

Su didele pagarba visada prisimenu Romualdo tėvus, sugebėjusius sunkiais pokario metais išauginti, išauklėti gausią šeimą ir gyvenimui vaikus paruošti taip, kad Romualdas tapo vienu pagrindiniu, gal ir svarbiausiu Lietuvos valstybės atkūrėju, a. a. Laima – medicinos gydytoja oftalmologė, gerai žinoma ir gerbiama Šiaurės Lietuvoje, Virginija – ped. mokslų daktare, docente Šiaulių universitete. O Paulius padeda saugoti tėvų atminimą ir tvarkyti jų sodybą.

Po daugelio metų, kai dėl mano tėvų silpnos sveikatos sodyba buvo parduota, giminėje su įsitikiniu kalbėjome, kad Žilinskų ir po jų gyvenusių Ozolų šeimos toje namo dalyje paliko gerąją savo auros dalį, kadangi čia gyventi tiesiog varžėsi į Bazilionus dirbti atvykę:

- veterinarijos felčeris Dzenkelis Vladas su savo tėvais, jis čia slėpėsi nuo tremties, vėliau vedė pradinių klasių mokytoją Juliją Šukytę;
- gyvulininkystės konsultantė Jadvyga Jackonytė;
- anglų kalbos mokytoja Stasė Elijošiūtė;
- chemijos mokytoja Liuda Gužauskaitė, vėliau Šimkevičienė;
- ambulatorijos vedėjas J. Margenis su šeima, vaikais Regina, Jokūbu ir Jonu;
- fizinio lavinimo mokytojai Irena ir Bronius Varkalos.

Beveik visa ši buvusi ir dabar esanti miestelio inteligentijos dalis, įsigijusi ar pasistačiusi savo būstus, kaip ir Ozolai, tapę nuolatiniais Bazilionų bendrijoje gerbiamaus gyventojais, toliau bendravo su senėjančiais mano tėvais.

* * *

Prisimenant Romualdą Ozolą po metų, būtina pasakyti – labai ir labai gaila Džiugo, jo sūnaus, šios garbingos giminės prosenelio Karolio šakos tęsėjo, kurio netektis tapo bene svarbiausia Romualdo aštrių ligų priežastimi.

Romualdo Ozolo, minties galiūno ir žodžio virtuozo, negali nei įveikti, nei paneigti. Jo asmenyje, kalboje, literatūroje, kaip ir politinėje veikloje, ryškiai akcentuotas tvirtas, nepalenkiamas, tiesus lyg durklas įsitikinimas tuo, ką teigia. Gal čia ir slypi dalis atsakymo į jo paties „Pradžių knygoje“ „Vietoj įžangos“ sau užduotą klausimą: „Ar supranti, kodėl tu pats visą gyvenimą pradėdavai nuo nulio, tuščioj vietoj? Nežinai.“

Savo tiesą Romualdas Ozolas visada pateikia gerai išmąstyta, argumentuota, labai koncentruota, dažnai dėl minties gilumo ir platumo eiliniam klausytojui ar skaitytojui sunkokai suvokiama, kartais šiurkštoka. Tačiau kai kurios gerokai anksčiau išsakytos jo vizijos mus tiesiog stebina aiškumu ir šurpina šiandienos aktualumu („SUPRATIMAI“ (metafizinio dienraščio mintys), p. 239).

„1981-10-18. Šovė į Reiganą. Kėsinosi į Popiežių. Nušovė Sadatą. Susprogdino kažkokį didelį anglų kariūną. O kiek nužudoma, apie kuriuos nepranešama pasaulio radijo ir televizijos laidose! Ar ne prieš galą visa tai? Ištisos šalys tapusios kareivinėmis. Kitos pamažu tampa. Mušasi ten ir dar ten. Ryt mušis čia. Poryt dar kitur. Atrodo, kad žudymas tapo svarbiausiu amžiaus užsiėmimu, amžiaus pabaigos gyvenimo būdu. Ir nėra eigos, galinčios terorą sustabdyti! Vyriausybės su armijom bejėgės, nes ir pačios užsiima teroru. Kartais taip ir norisi sakyti: ne, nieko nebus – karas yra neišvengiamas, karas yra reikalingas.“

Mes, vienmečiai Romualdo Ozolo gerbėjai, esantys ir buvę bazilioniečiai, labai dėkingi visiems, tvarkantiems ir skelbiantiems turtingą jo literatūrinį palikimą, žinantiesiems, kad kol kas valstybė dėl visiems suprantamų priežasčių šito nedarys.

Mano tėviškė – Juškaičiai

Nuotraukos iš Jurenos Žakevičienės archyvo

1933 m. sausio 5 d. Adomas Paliulionis ir Vaclovas Jocas atvyko pas notarą ir pasirašė žemės pirmo bei pardavimo aktą. Žemės plotas – 19,24 ha.

Tuo metu V. Jocas dirbo Bubių kooperatyve, kuris buvo įsteigtas p. Vlodo Kurkausko rūpesčiu. Kartą, vežant prekes iš Šiaulių, atsitiko nelaimingas įvykis – tėvelis pateko į avariją. Jį partrenkė beveik begarsis švedų ar danų automobilis. Pusmetį praleido ligoninėje, nes buvo sunkiai sužalotas. Atsilyginta nemaža pinigų suma, už kurią įsigyta žemė. Mūsų šeima ten negyveno. Žemę dirbo tėvelio brolis Kazimieras, vėliau gyveno Kantauskiai, Laurynai. 1944 m., artėjant frontui, persikėlėme iš Šiaulių į Juškaičius. Taip Juškaičiai tapo nuolatiniais namais, tėviške.

Mama (mirusi prieš 30 metų)

Kuo toliau tolstu nuo išsiskyrimo dienos, tuo labiau jos ilgiuosi. Kartais, kai pažvelgiu į save veidrodyje, pamatau atvaizdą, panašų į Ją, mano Mamą.

Mano mama, Bronislava Šukytė-Jocienė, gimė 1899 m. vasario 12 d. Pavėkių kaime, Kurtuvėnų parapijoje. Jos tėvai – mano seneliai Uršulė Sungailaitė ir Jonas Šukys – turėjo 12 ha žemės, ūkininkavo, augino 2 dukras Teklę ir Bronislavą. Jaunesnysis brolukas Jonas mirė mažas.

Mama buvo savo tėvelio pagalbininkė, jai sekėsi ūkio darbai. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam ka-

rui gyvenimas labai pasunkėjo. Žuvo mano senelis J. Šukys – jį, einantį į ganyklą pasirūpinti gyvuliais, nušovė vokiečiai. Šeima ilgai nesulaukė grįžtančio tėvo, o rytą rado gulintį ant vieškelio. Vokiečiai esą galvojo, kad eina rusų šnipas, nes laukė mūšio pradžios, kada prasidės puolimas. Palaidojo kaimo kapeliuose, prie namų. Šeima slėpėsi išsikastame griovyje, žeminėje.

Sunku buvo močiutei našlei su dviem dukromis. Mano mama dirbo vyriškus ūkio darbus: arė, sėjo, pjovė. Kai sesuo Teklė išteko už muzikanto Latanausko Povilo, mėgstančio stiklę ir vaidus, mano mamai teko apleisti namus ir išeiti tarnauti pas ūkininkus.

Ji buvo vidutinio ūgio, tvirto sudėjimo, tamsių plaukų, rudų akių. Nepaprastai stipri, darbšti, mėgstanti švarą ir tvarką. Mokėjo verpti ir austi. Iš savo augintų avių vilnos suverpdavo siūlus taip plonai ir lygiai tartum fabriko mašina, o man, šešiolikmetei, išaudė tautinį kostiumą (audėja p. Mejerienė).

Prisimenu jos tvirtas rankas, kai su ryšuliais iš Šiaulių ateidavo pėsčia nuo Bubių (7 km) stotelės pas mus į Juškaičius (vaikystėje ten atostogaudavau). Namai kvepėdavo švara. O kokia palaima būdavo nugrimzti į baltą lyg pusnis kvepiantį patalą, kaip kvepėdavo iš spintos paduotas švarus rankšluostis. Nebuvo papročio dalytis dovanomis,

Bubiai. Parduotuvė, butas. Dešinėje – Namų ruošos mokykla, 1933 m.

tai būdavo retai, tačiau švenčių džiaugsmą jusdavau sklindant iš kiekvienos namų kertės. Laiminga buvau, turėdama tokią mamą, jaučiau jos meilę ir reiklumą.

Mano mama turėjo gražų balsą – buvo puiki dainininkė ir giedotoja. Dažnai dainuodavome visi namuose, o kai sulaukdavome dėdės Kazimiero, tetų Antaninos ir Elenos, tada skambėdavo visi namai. Tėvai tarpusavyje gražiai sutarė, užjautė, dalijosi gyvenimo džiaugsmais ir vargais.

Kadangi tėvelis per savo gyvenimą patyrė fizinį traumų (per avariją Šiaulių–Bubių plente, per Antrąją pasaulinį karą bombarduojant Šiaulius), neteko daug jėgų, tai stiprybės ažuolas buvo mama.

Ko negalėjo padaryti tėvelis – padarė mama. Abu buvo tvirtos dvasios žmonės, o fizine jėga vienas kitą papildė.

Dėkinga esu abiem už tvirtas gyvenimiškas nuostatas, už tą moralinį pagrindą, kurį jie padėjo mano gyvenime, kad kelias į ateitį turėtų teisingą kryptį.

Tėvelis

Šiais metais, birželio 6-ąją dieną, būtų sukakę 116 metų.

Pabandysiu žodžiais nutapyti jo portretą. Albume yra nemažai nuotraukų, bet juk svarbiausia tai, kokią prisimenu, koks liko mano širdyje. Yra

likę laiškų, rašytų man į Vilnių studijų metais. Jų pabaigoje parašas – V. Jocas. Taigi mano tėtė Vaclovas Jocas, kilęs iš Kurtuvėnų parapijos, Gošteliškių kaimo. Jo tėvai – mano seneliai Ona Laurinavičiūtė ir Mykolas Jocas – turėjo gausią šeimą. Beveik kasmet atsirasdavo nauja gyvybė, bet daugelis jų mirė dar mažutėliai. Augo Antanina, Vaclovas, Elena, Kazimieras, Morta (pastaroji mirė maža, vos dvejų metų).

Prieš Pirmąją pasaulinę karą šeima gyveno Riškiškės dvare, netoli Kužių. Tėvai dirbo dvare, buvo kumečiai. Mano senelis Mykolas veždavo dvare pagamintus maisto produktus į Rygos turgų. Keliaudavo arkliais, kelionė būdavo ilga ir tolima. Vienos kelionės metu, grįžtant iš Rygos, juos užpuolė plėšikai – senelį Mykolą subadė peiliais. Po šio įvykio jis sirgo ir, neatgavęs sveikatos, netrukus mirė. Šeima liko be tėvo. Vaikai buvo nedideli. Netrukus susirgo mama. Ji mirė dar jauna (45 m.), palikdama vaikus našlaičiais. Antanina buvo 14, o mano tėvelis – 12 metų.

Panaikinus baudžiavą, šeima gavo 6 ha Gošteliškių kaime. Ten vaikai bandė ūkininkauti, nors gyventi nebuvo kur. Nebuvo nei namo, nei daržinės ar tvarto. Glaudėsi pas svetimus žmones. Reikėjo išeiti tarnauti pas ūkininkus. Taip visi išsisklaidė kas kur. Tėvelis tarnavo pas ūkininkus net keliose vietose, kol 1920 m. išėjo tarnauti į Lietuvos ka-

Mūsų šeima, 1939 m., Šiauliai

riuomenę. Tarnavo ties Misninkais. Tai buvo jau po Nepriklausomybės kovų, bet konfliktų su lenkais neišvengė.

Grįžus iš tarnybos kariuomenėje, vėl teko dirbti pas ūkininkus. Šeimininkai buvo įvairaus charakterio ir nusistatymo žmonės. Su daugeliu jų jis gražiai sutarė. Tėvelis buvo darbštus ir sąžiningas. Kartą apie 1924 m. Kurtuvėnų kooperatyvui reikėjo pardavėjo. Kažkas rekomendavo mano tėvelį. Jis nebuvo lankęs mokyklos, net nebaigęs nė vieno skyriaus, bet savo pastangomis buvo išmokęs rašyti ir skaičiuoti. Taip ir tapo pardavėju. Jau anksčiau buvo pažįstamas su Bronislava Šukyte, su kuria 1927 m. susituokė. Tai buvo jo vienintelė moteris visam gyvenimui.

Susituokę mano tėveliai gyveno ir dirbo Kurtuvėnų kooperatyvo parduotuvėje. Apie 1929 m. jie persikėlė gyventi į Bubius. Buvo naujai įsteigtas kooperatyvas, ir tėveliai dirbo pardavėjais.

Kai man suėjo pusantrų metų, 1936 rugsėjo mėn., mūsų šeima persikraustė į Šiaulius, atidarė parduotuvę Varpo gatvėje. Darbas vyko sėkmingai, reikėjo didesnių patalpų. Patalpos buvo išsinuomos Vaineriams priklausančiame name, Aušros alėjos gatvėje, priešais dabar ten esantį skverą. Toje gatvės atkarpoje buvo daugybė parduotuvių, kuriose buvo labai įvairių prekių. Prisimenu šias prekybininkų pavardes: Kisarauskas, Gurvičius, Čižauskas. Šalia jų buvo ir „Joco Vaclovo kolonialinės prekės“ – tokia buvo iškaba. Vietoj dabartinio skvero prie dramos teatro buvo turgaus aikštė. Į turgų atvažiavusiems ūkininkams buvo patogų apsipirkti gausybėje parduotuvių. Kitoje parduotuvių pusėje buvo vieta nedideliame turgeliui. Ten pardavinėjo silkes iš statinių ir kt.

Taip gyventa iki sovietinės okupacijos, 1940 m. birželio 15 d. Po okupacijos viską konfiskavo ir tėvai privalėjo pasitraukti iš darbo. Laimingai išvengė 1941 m. birželio 14 d. tremties, patyrėme kitą, hitlerinę, okupaciją.

Tėvelis buvo sumanus ir paslaugus. Daug padėjo sunkiau gyvenantiems, nelaimės ar ligos ištiktiems svetimiams žmonėms ir giminaičiams, ypač pokario metu 1940–1950 m.

Tarp manęs ir tėvelio buvo stiprus ryšys. Dažnai apie daug ką kalbėdavomės. Aš gimiau po 7 jų bendro gyvenimo metų, 1934 m.

Tėvelis buvo nepaprastai kantrus – dėl patirtų sunkių sužalojimų, žengdamas kiekvieną žingsnį, jautė skausmą, bet niekada nedejavo, saugojo savo šeimą, kad nereikėtų kitiems blogai jaustis turint ligonį. Tėvelis niekada nekalbėjo apie savo bėdas, bet matė kitų nelaimės, gailėjo žmonių, kurie kentė tiek fizinį, tiek dvasinį skausmą. Mokėjo paguosti kitus, o sau paguodos neieškojo. Visa jo paguoda buvo darbas ir malda.

Visapusiškai mane saugojo nuo gyvenimo pavojų. Kai man buvo sunku, jautė mano bėdas ir tyliai savyje išgyveno. Jis nieko neklausinėjo, bet viską suprato.

Tėvelis turėjo gražų balsą, dalyvaudavo Kurtuvėnų, Šiaulių Šv. Petro ir Povilo, Bazilionų

Bazilionuose su draugėmis, 1947 m. Autorė – antra iš dešinės

bažnyčių choruose. Dainavo ir Bazilionų kultūros namų chore.

Kai studijavau Vilniuje, tėveliai stengėsi atsiųsti maisto, nes pinigų tais laikais buvo maža. Veždavo siuntinukus į geležinkelio stotį, o iki geležinkelio stoties dar reikėdavo įveikti atstumą nuo namų iki Pageluvio, o juk kojas skaudėjo.

Taip ir neteko atsidėkoti už visą rūpestį, gerumą, kuriuos iš jo patyriau. Išėjo staiga, nelaukta, netikėtai. Išnyko, sutirpo lyg žvakė, palikęs šviesuliu ir kelrodžiu gyvenimo kely. Tai atsitiko 1971 m. birželio 25 d., 13:30 val. Tuo laiku sustojo tikslėjęs ir laikrodinis, skaičiavęs jo gyvenimo laiką, o jis išėjo Amžinybėn, kur laiko ribų nėra. Toks buvo mano tėvelis.

Daina gimtinei

Tenai, kur išvydome saulę,
Pajutome meilę tėvų,
Tą kraštą visi mes vadinam
Mieluoju gimtinės vardu.
Gyvenimo rytą sutinkant
Prie lopšio budėjo mama.
O žengiant mums pirmąjį žingsnį
Mus laimino tėvo ranka.
Išskridom lyg paukščiai iš lizdo
Gyvenimo kelio ieškot.
Jei laimę kas savąją radom,
Likimui mes turim dėkot.
Bet laikas toks negailestingas –
Pabalo jau mūs smilkiniai.
Gražiausias viltis ir svajones
Pratęs mūs anūkai, vaikai.
Gimtinės pamiršti negalim.
Čia liepos pakvėpę medum.
Sugrįšim, širdim mes sugrįšim
Ir niekur nebeisim daugiau.

Vytenis RIMKUS

Almos Stugienės vaizdų pasaulis

Nuotraukos iš Almos Stugienės archyvo

Mokytoja ir tautodailininkė Alma Jaugelytė-Stugienė kasdieniu dailės pedagogo darbu ir menine kūryba pasiekė brandos ir pripažinimo. Ji gimė ir augo Bazilionuose, jos tėvas – senas bazilioniškis, čia gimęs ir mokėsis, įgijęs agronomo specialybę, grįžo ir dirbo kolūkyje, motina 40 metų buvo bibliotekininkė. Dukra Alma mokėsi Šiaulių pedagoginiame institute, kur įgijo piešimo, darbų ir braižybos pedagogo specialybę, ji visam laikui apsistojo Kuršėnuose. Tas ypatingas Bazilionų–Kuršėnų kelias, Dubysos–Ventos takoskyra, Bubių, Kurtuvėnų miškai ir piliakalniai formavo menininkės gamtos pajautą, ugdė gimtinės, tėvynės meilę. Ji tvirtino: „Aš – gamtos vaikas. Myliu mišką, upę, ežerą, ramunių ir kitų lauko gėlių pilnus laukus. Myliu laisvą vėją, saulę. Miškas – mano šventykla. Pievoje besidžiaugdama žydinčiomis gėlėmis negaliu to neišreikšti savo karpiniuose.“¹

Dar besimokydama Institute, A. Stugienė (tada – Jaugelytė) susidūrė su senąja lietuvių kultūra, vasarą atlikusi praktiką – archeologinius kasinėjimus. Kartenos apylinkėse kasinėjimams vadovavo prof. M. Michelbertas, Alma braižė ir piešė Kretingos rajono Gintarų kaime rastus I–IV amžių kapinyno senuosius dirbinius. Šis darbas itin sudomino studentę, darbų vadovas buvo

patenkintas jos kruopštumu. Jos piešiniai tapo kasinėjimų ataskaitų dalimi, saugomi archyvuose, panaudojami mokslinėse publikacijose. Šis pats seniausias lietuvių kultūros klotas, archeologinių radinių ornamentika, meninis lygis, drįstu teigti, turėjo ir tebeturi įtakos jos pačios meninei kūrybai.

Diplominiam darbui A. Stugienė pasirinko dekoratyvinius kilimėlius, atliktus batikos technika. Tolesnės kūrybos sritimi ji pasirinko popieriaus karpinius, kurie tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti lengvu moterišku užsiėmimu. Karpyti bando daugelis žmonių, bet reikšmingesnių rezultatų pasiekia nedaug, o tikro meistriškumo ir meninės kokybės – tik vienas kitas. A. Stugienė yra viena iš jų, originaliu ir savitu braižu įsiterpusi tarp tokių žinomų tautodailininkių vilniečių kaip J. Daničiauskienė ir V. Jurėnienė. Beje, karpinius yra karpe ir tokie pasaulinio masto dailininkai kaip Pikaso, Matisas, net rašytojai ir kitų sričių specialistai

A. Stugienės karpiniai pasižymi puikia ir sudėtinga kompozicine sandara, piešinio, linijos tvirtumu, bendro vaizdo užbaigtumu. Temos varijuoja nuo ornamentinių dekoratyvinių iki siužetinių figūrinių lakštų, jie laikytini grafiniais estampais. Karpiniuose vyrauja augalų motyvai, įvairiausios jų stilizacijos. Panaudojami paukščių, žvėrelių vaizdai. Įrėminti ir įstiklinti jie nutolsta nuo taikomosios dailės kategorijos ir tampa nepriklausomais meno

¹ Kirkutis V., Karpinių autorė žavisi avangardiniu menu ir laužo tradicijas, *Šiaulių kraštas*, 1997-03-27, p. 11.

kūriniais. Jos karpiniai yra ne tik puikūs, bet iškelia ir sprendžia daugybę probleminių klausimų. Pirmiausia tai tradicijos ir naujovių santykis šiuolaikiniame liaudies mene, kuris jos kūrinuose deklaruoja įtikinamą darną. Lietuvių liaudies mene karpiniai atsirado kaip praktiniai utilitariniai darbeliai (laikinos langų užuolaidėlės, lentynų patiesalai, švenčių dekoracija), o šiuolaikiniai karpiniai orientuoti į estetinį, kaip paveikslo, egzistavimą. Iškyla ir liaudies bei profesionalaus meno saviveika, ir vėlgi jos kūryboje ta riba lyg ir išnyksta.

Autorė vis ieško naujų raiškos formų, nuolat eksperimentuoja, neretai karpinio galutiniam sprendimui sugaišta valandų valandas, net savaites ir mėnesius. Taip atsiranda teminės serijos („Grafinės metamorfozės“, „Dienoraštis“, sugretinimai su poezija ir kt.). Viena iš naujovių – lango dydžio karpiniai kaip švenčių puošybos elementas. A. Stugienė bando naujas technologijas. Viena iš tokių, anot pačios autorės, esanti metalo sendinimo technika. 2015 m. parodoje Kuršėnuose triptikas „Peizažas kitaip“ sulaukė žiūrovų dėmesio, spėliojimų, iš ko ir kaip visa tai padaryta, jie atrodo kaip metalo reljefai. O jiems panaudota metalo folija, bandymai vykę ir Šiaulių universiteto Menų fakultete. Žinoma, svarbiausia ne technika, o naujas, savotiškas meninis vaizdas.

A. Stugienė – aktyvi parodų organizatorė ir dalyvė, surengė dvylika personalinių parodų, dalyvavo bendrose tautodailės ekspozicijose Kuršėnuose, Šiauliuose, Vilniuje ir kitose Lietuvos vietose bei užsienyje, yra pelniusi įvairių apdovanojimų, 2006 m. yra tapusi respublikinio tautodailės vaizduojamojo meno konkurso „Aukso vainikas“ Šiaulių krašto laureate. 2010 m. išrinkta geriausia Šiaulių rajono tautodailininke.

Autorė aktyviai dalyvauja kūrybinėse stovyklose, pleneruose, seminaruose. Pradėjusi dirbti mokytoja ji dalyvavo seminare jauniems mokytojams. Čia ji, išklausiusi garsios karpytojos Nijolės Jurienienės pranešimą, pamačiusi jos kūrinius, ypač susidomėjo karpiniais. 2015 m. plenere Juodeikiuose ji nupiešė piešinį, kuriuo „siekię perteikti Tėvo Stanislovo skaistybę. Tai – saulutė, įrėminta rūtų šakelėmis. Tai – dalyvių ir svečių ji prašė iškirpti po dalelę ir taip prisidėti prie ypatingo karpinio gimimo“². Tai sa-

Akimirka, 2014 m.

Purpurinė improvizacija, 2012 m.

Su laumžirgiais, 2012 m.

² Valuckytė G., Juodeikiuose kuria karpinių iš popieriaus menininkai, *Sidabrė*, 2015-08-01, p. 5.

Knyga-žmogus, 2015 m.

votiškas kolektyvinės kūrybos pavyzdys, būdingas tradicinėje liaudies kūryboje, egzistuojantis ir įvairiose šiuolaikinės tautodailės formose.

A. Stugienė – viena iš „Kraitės“ klubo steigėjų Kuršėnuose 2003 m. Jame susibūrė apie 40 dalyvių: pedagogų, tautodailininkų, šiaip besidominčių turiningu laisvalaikio praleidimu. Čia mokomasi įvairių amatų, rengiamos parodos, bendraujama. A. Stugienė savo entuziazmu, išradingumu užkrečia visas kuršėniškes.

A. Stugienė susilaukė gero įvertinimo spaudoje, jos kūriniai publikuojami leidiniuose, albumuose. Štai menotyrininkė M. Adomavičienė teigia, kad „dideliuose karpinių lakštuose autorė pasakoja, perteikia savo mintis, jausmus, apdainuoja gimtojo krašto grožį. Meninis brandumas, profesionalumas, išpuoselėta juvelyrinė karpymo technika teikia darbams šventišką nuotaiką. Šiltoje, estetiškai sutvarkytoje plokščioje erdvėje formuojasi pasaulio sandara, gyvybės atsinaujinimas, harmoninga dvasinė atmosfera.“³ A. Sireikienė teigia: „Sukauptą patirtį, vidinę būseną menininkė išreiškia savo darbuose. Kai aplanko liūdesys, menininkė nori tylos, ima popieriaus lapą ir kuria. Nuojautos, praėjusio

laiko randai, svajonės, nerimas – viskas sudėta į jos karpinius.“⁴

Šiuolaikinės dailės gyvenime ir panoramoje iškyla dar viena svarbi problema: tai dailės, o drauge ir darbelių mokytojo problema. Didžiausią jo pastangų ir darbo laiką užima pamokos, o meninei kūrybai to laiko lieka labai mažai. Ir nepaisant to laiko trūkumo, ir iš jų tarpo atsiranda žinomų menininkų, parodų dalyvių, dailės organizatorių. Taigi būtina pripažinti, kad dailės mokytojo pedagoginė veikla yra kūrybinis darbas, jo individualiosios raiškos, kūrybinių rezultatų sudėtinė dalis. Apie tai akivaizdžiai liudija A. Stugienės gyvenimas ir ne tik jos pačios kūryba, bet ir auklėtinių artėjimas prie dailės ir net susiliejęs su ja.

A. Stugienė, būdama kūrybinės brandos zenite, tebėra kupina meninių sumanymų. O gyvenime būta visko: ir džiugių valandų, ir vaikų – sūnaus ir dukters – auginimo, ir nuovargio, ir skaudžių smūgių, ankstyvos vyro mirties... Ir visada ji buvo ir bus bazilioniškė, moteris lietuvė, mokytoja, dailininkė.

³ Adomavičienė M., *Alma Stugienė. Karpinių paroda 2007*, bukletas.

⁴ Sireikienė A., *Almos karpiniai, Šeiminkė, 2003-12-14*, p. 7.

Alma Stugienė. Gyvybės medis, 2010 m.

Alma Stugienė. Laumių juostos, 2015 m.

Alma Stugienė. Šviesulių šventė, 2010 m.

Kurtuvėnų regioninio parko direktoriui Rimvydui Tamulaičiui – Pelikso Bugailiško premija

Nuotraukų autorius – Edvardas Tamošiūnas

Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienos ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus 93-ųjų įkūrimo metinių minėjime, vykusiame 2016 m. kovo 11 d. Chaimo Frenkelio viloje, Kurtuvėnų regioninio parko direktoriui Rimvydui Tamulaičiui įteikta Pelikso Bugailiško premija.

Šiaulių „Aušros“ muziejaus įkūrimo iniciatoriaus ir ilgamečio jo globėjo Pelikso Bugailiško (1883–1965) premija įsteigta 1998 m. „Aušros“ muziejaus tarybos sprendimu, vykdamas P. Bugailiško valią – dalį jo palikimo skirti visuomenės reikmėms. Premijos steigimo iniciatoriai yra tautodailininkė Julija Daniliauskienė (1926–2009), Šiaulių „Aušros“ muziejus ir verslininkas Rimantas Belickas (1958–2003). Premijos tikslas – pagerbti P. Bugailiško atminimą, skatinti visuomenę domėtis Lietuvos istorija, Šiaulių krašto kultūros paveldu. Premija skiriama muziejininkams, mokslininkams, kraštotyrininkams ir kitiems asmenims už muziejininkystės, kraštotyros darbus, kultūrinę ir mokslinę veiklą bei darbus, įprasminančius P. Bugailiško vardą. Kandidatus Premijai gauti siūlo mokslo, švietimo, kultūros įstaigos, visuomeninės organizacijos, muziejaus taryba, gali pasisiūlyti ir patys kandidatai. Premija įteikiama „Aušros“ muziejaus įkūrimo dieną – kovo 11-ąją.

Premiją jau yra gavę 16 Premijos laureatų – žinomų, nusipelnusių asmenų, savo veikla garsinusių ir garsinančių Šiaurės Lietuvą ir Šiaulių

kraštą, nusipelnusių puoselėjant kultūros paveldą ir P. Bugailiško vardą. Tai Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio direktorius Egidijus Prascevičius (1999 m.), Kurtuvėnų regioninio parko ekologas kraštotyrininkas Vidmantas Lopeta (1999 m.), mokytojai kraštotyrininkai Jonas Krivickas (1929–2007, 2000 m.) ir Vaclovas Rimkus (1929–2013, 2002 m.), dailininkas Antanas Krištopaitis (1921–2011, 2001 m.), Šiaulių „Aušros“ muziejaus muziejininkės Virginija Šiukščienė (2003 m.), Birutė Kazimiera Salatkienė (2007 m.), Viktorija Lozaitienė (2011 m.), fotografas kraštotyrininkas Jonas Tamulis (2006 m.), fotografai Antanas Dilys (2004 m.) ir Algirdas Musneckis (2014 m.), paveldosaugininkas Romas Olišauskas (2005 m.), inžinierius kraštotyrininkas Jonas Rimkevičius (2008 m.), archeologas Bronius Dakanis (2009 m.) kraštotyrininkas, žurnalistas Leopoldas Rozga (2010 m.), teisėjas, Lietuvos teismų istorijos tyrinėtojas Alfredas Vilbikas (2012 m.).

2016 m. Pelikso Bugailiško premija Kultūros paveldo departamento prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Šiaulių skyriaus teikimu ir Premijos skyrimo komisijos sprendimu už harmoningą gamtos ir kultūros paveldo puoselėjimą, aktyvų dalyvavimą regiono kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime paskirta Kurtuvėnų regioninio parko direktoriui Rimvydui Tamulaičiui.

*Šiaulių „Aušros“ muziejaus direktorius Raimundas Balza
įteikia Premijos diplomą Kurtuvėnų regioninio parko
direktoriui Rimvydui Tamulaičiui*

R. Tamulaitis gimė 1963 m. liepos 26 d. Jogi-
niškių kaime, Šakių rajone. 1980 m. aukso medaliu
baigė Kriūkų vidurinę mokyklą, 1986 m. Vilniaus
universitete įgijo fizikos dėstytojo kvalifikaciją.
Tais pačiais metais buvo paskirtas dirbti į Šiaulių
Nuklono gamyklą.

Jau studijuodamas universitete, R. Tamulaitis
aktyviai dalyvavo žygeivių, folkloro judėjimų vei-
kloje, 1987 m. įsitraukė į Žaliųjų judėjimą, vėliau – į
Lietuvos persitvarkymo sąjūdį. 1988 m. kartu su
bendraminčiais įsteigė gamtos ir kultūros paveldo
apsaugos klubą „Aukuras“, buvo pirmasis šio klubo
vadovas. 1990 m. šiauliečiai R. Tamulaitį išrinko į
pirmąją Šiaulių miesto tarybą.

1991 m. R. Tamulaitis pradėjo dirbti Šiaulių
miškų urėdo pavaduotoju, atsakingu už saugomą
teritoriją. Buvo vienas iš regioninių parkų steigimo
iniciatorių Lietuvoje. 1992 m. įsteigus Kurtuvėnų
regioninį parką, buvo paskirtas jo direktoriumi,
šias pareigas eina iki šiol.

Kurtuvėnų regioninio parko veiklos tikslas – iš-
saugoti Rytų Žemaitijos kalvyno kraštovaizdį, gam-
tinę ekosistemą, kultūros paveldo vertybes, sudaryti
sąlygas ilsėtis, puoselėti tradicinę gyvenimą. Vado-
vdamas regioninio parko administracijai, R. Ta-
mulaitis visuomet rūpinosi, kad gamtos apsaugos
reikalai šioje Aplinkos ministerijos valdymo sričiai
priklausančioje įstaigoje neužgožtų kultūros paveldo.

Jo iniciatyva 1996 m. Kurtuvėnų regioninio parko
direkcijai atiteko Kurtuvėnų dvaro sodyba, o kantraus
jo ir viso kolektyvo 20 metų darbo dėka bei pasitelkus
Europos Sąjungos fondų finansavimą, Kurtuvėnų
regioninis parkas tapo viso krašto kultūros centru.

XVIII a. pab. – XX a. pr. statyti Kurtuvėnų dvaro
pastatai ne tik atkurti pagal kruopščiai surinktą
istorinę medžiagą, bet ir pritaikyti šiuolaikinėms
reikmėms. 2006 m. po gaisro prikeltame garsia-
jame Kurtuvėnų svirne vyksta koncertai, parodos,
konferencijos, vakaronės, oficinoje dirba Kurtuvėnų
regioninio parko direkcija, ratinėje veikia lankytojų
informavimo centras, ūkiniuose pastatuose – žirgy-
nas, sode ir sodininko namelyje – kempingas. Visus
šiuos paveldo objektus jungia 2008 m. atkurta isto-
rinė Kurtuvėnų dvaro parko struktūra, nepamirštos
ir svarbios istorinio kraštovaizdžio detalės – tvenki-
niai, akmenų mūro tvora, rūmų baliustrada. R. Ta-
mulaičio pastangomis Kurtuvėnų dvaro sodybos
tvarkymo darbai niekada nebuvo sustoję. Tęsimi jie
ir šiandien. Direktoriaus planuose – senosios oficinios
vietos archeologiniai tyrimai, dvaro arklidžių restau-
ravimas, regioninio parko ekspozicijos įrengimas.

R. Tamulaičio rūpesčiu Kurtuvėnų dvaro istorija
tapo gerai žinoma ne tik praeities tyrinėtojams,
bet ir plačiajai visuomenei. 2011 m. regioninio
parko direkcija išleido knygą „Kurtuvėnų dvaras.
Istorijos pasakojimai“, kurios autorė – archeologė
dr. B. K. Salatkienė, tyrinėjanti šią dvarvietę jau du
dešimtmečius. Aštuntasis regioninio parko metraš-
čio „Kurtuva“ numeris „Nagurskiai. Garsios gimi-
nės istorija ir palikimas“ skaitytojus supažindino su
asmenybėmis, kurioms Kurtuvėnai turėtų būti dė-
kingi už savo aukso amžių. Dvaro istorija viešinama
ir muziejinėmis priemonėmis. Atstatytoje ratinėje
įrengta archeologijos ekspozicija, dvaro sodybos
ūkinėje dalyje – ekspozicija, pavadinta Gyvuoju
žirgo muziejumi. Šioje ekspozicijoje išryškintas
dvaro vaidmuo Lietuvos arklininkystės istorijoje,
atskleidžiamos ir šiuolaikiškai interpretuojamos
dvaro žirgininkystės tradicijos. Pagrindiniai eks-
pozicijos eksponatai yra žirgai bei jų priežiūros
priemonės, kurias galima ne tik liesti, bet ir nau-
doti, taip pat arklinio transporto priemonės, su
arkliais susiję istoriniai pastatai. Planuojamos šios
ekspozicijos teminės plėtros kryptys – kavalerijos,
arklių pašto, medžioklės su žirgais istorija. 2015 m.
gruodžio 6-ąją Kurtuvėnų parko direkcija pirmą

Rimvydą Tamulaitį sveikina Kurtuvėnų regioninio parko darbuotojai

kartą organizavo Šv. Mikalojaus ir Arklio dienos minėjimą, kurio tikslas – atgaivinti seną liaudies tradiciją, kai šią dieną būdavo dėkojama arkliams už sunkų triūsą ir pagalbą. Siekiama, kad Arklio dienos minėjimas Kurtuvėnuose vyktų kasmet.

Daug nuveikta, kad Kurtuvėnų dvaro sodyboje būtų atgaivinta sena šios vietovės teatro tradicija. Nuo 1998 m. prie Kurtuvėnų svirno kasmet vyksta Klojimo teatrų festivaliai, naujų atspalvių įgavo senosios Kurtuvėnų Užgavėnių tradicijos. 2008 m. išleistas fotografijų albumas „Užgavėnės Kurtuvėnuose“, kuriam medžiaga buvo renkama kelerius metus.

2003 m. Kurtuvėnų regioninio parko direkcija įsigijo sodybą vaizdingoje vietoje, Jautmalkės kaime. Sodyba buvo restauruota ir įkurtas edukacinis centras – Jautmalkės gamtos mokykla, parengta gamtos interpretavimo per baltų etnokultūrinę paveldą programa, kuri sulaukė jaunimo dėmesio. Čia galima susipažinti su kalvio, staliaus ar puodžiaus darbais, išmokti austi staklėmis, velti veltinius, pinti iš vytelių. Ateityje Jautmalkę planuojama paversti etnografiniu kaimu, kuriame bus galima pagyventi, pažaisiti senovinius žaidimus, išbandyti senovinius buitinius įrankius, amatus.

R. Tamulaitis aktyviai dalyvauja visuomeninėje veikloje. Jis yra Lietuvos regioninių parkų asociacijos, Šiaulių apskrities Turizmo tarybos, Zanavykų

draugijos, Žirginio sporto asociacijos, Šiaulių kolegijos tarybos, Šiaulių LIONS klubo „Alka“ narys.

Pelikso Bugailišio premiją R. Tamulaičiui įteikė „Aušros“ muziejaus direktorius Raimundas Balza, pristatęs auditorijai laureatą kaip regioninių parkų steigimo Lietuvoje iniciatorių. R. Balza pabrėžė, kad pagal Kurtuvėnų regioninio parko modelį buvo įkurti ir kiti regioniniai parkai Lietuvoje. Apie Premijos laureatą, jo darbus ir asmenines savybes, padedančias darbe ir visuomeninėje veikloje, kalbėjo Premijos skyrimo komisijos narė Šiaulių universiteto doc. dr. Birutė Salatkienė, antrąjį dešimtmetį atliekanti archeologinius kasinėjimus Kurtuvėnuose. R. Tamulaičio nuopelnus vardijo ir kitas Premijos skyrimo komisijos narys – prof. Vytenis Rimkus, pabrėžęs, kaip svarbu tinkamai įvertinti, interpretuoti ir išsaugoti kultūros paveldą ateinančioms kartoms. Laureatą sveikino Bazilionų mokyklos-daugiafunkcio centro direktorius Rimantas Gorys, Šiaulių miesto kultūros centro „Laiptų galerija“ direktorė Janina Ališauskienė, Kurtuvėnų regioninio parko bendruomenė ir kt. Pelikso Bugailišio premijos laureatas padėkojo Šiaulių „Aušros“ muziejui, Premijos skyrimo komisijai, Kurtuvėnų regioninio parko bendruomenei, pabrėždamas, kad tokių rezultatų pasiekti galėjo tik subūręs kūrybingą ir darbštų kolektyvą ir jausdamas stiprų šeimos palaikymą.

Romualdas OZOLAS

Ištakos

1955–1957 METŲ DIENORAŠTIS

Nuotraukų autorius – Romualdas Ozolas

„Tai mano mokyklinių metų dienoraštis, rašytas 1955–1957 m., kai mokiausi Bazilionų vidurinės mokyklos devintoje–vienuoliktoje klasėse. Devintoje tik pradėta, didžiama užrašų – iš dešimtos ir vienuoliktos klasių, kai ėjo septynioliktieji.“

1956 m. lapkričio 30 d. Visą laiką oras apsiniaukęs, miglos, miglos, bet puiku, jau žiemiška išvaizda, medžiai apsnigti, rašėm diktantą. Ot ginčijaus! Pirma buvo aiškinamasis, tai tik nesupykdyčiau mokytojos. O po to norėjau pažiūrėti į knygą – atėmė sąsiuvinį. Per fizinį – gerai tik man. <...>

Išplėšti gruodžio 1, 2, 3 dienų puslapiai, kur aprašomas incidentas su pistoletu.

<...> šeštadienio šokius, Kazys, Rimas buvo Bubiuose. <...> Tada jau perdainuojam ir einam namo su Vaičiuliu. Rodau ir jam pistoletą. <...> Mama vėl pyksta, kad tik parėjus krintam į laikraščius, sunku jai vienai ruošti. O ką aš darysiu – reikia žinoti įvykius. Vis tiek padedu tai pasižerti, tai malkų papjauti. <...> Šiandien išėjo kalba, kad aš prirašiau filosofijų ir gavau 4. Pradėjom ginčytis <...>. Aš pasakiau: „Su laiku aš sukursiu filosofiją.“

Paskui erzina mane su karikatūra „filosofu“. O kojos šaltos, šlapios. Tai „filosofo“ gyvenimas.

1956 m. gruodžio 4 d. Apsvarstėm repertuarą. <...> Per vokiečių vėl beveik masiškai atsisakinėjam. Urbelis turi knygą ir sako neišmokęs, nes nebuvo knygos. Per praktiką dirbom lentynas bibliotekai. Labai bjaurias. Bet ir tai keli dirba, kiti stovi, Urbelis net miega. <...>

Vakare nueinam į minėjimą. Juokas! Sturys buvo už prezidiumą, Mickė paskaitė, o mes pasakojom anekdotus. <...>

1956 m. gruodžio 5 d. <...>

1956 m. gruodžio 6 d. Buvo politinformacija. <...> Su Dambrauskiu kalbam apie „Įvykius Naujamiestyje“, Lenino raštus. <...> Bet paskui pasikalbam apie Vengriją, komunistų korimą, jų gyvenimą kareivinėse. <...> Ėdamės su mergiotėm. <...> O Regina tai sako, kad aš organizuoju pogrindį, ten dirbu. Taip mano visi. Sako, mus svarstys už sceną. <...> Laima ėjo į internatą, ten aiškinosi. Gavo amerikoniškos kramtomos gumos. <...>

1956 m. gruodžio 7 d. Iš ryto nieko gero nenuveikiu. Bet gera, kad pamokos tvarkoj. Nuėjęs paaiškinu uždavinius kitiems. Per abi lietuvių kalbasi

¹ Ozolas R., Ištakos. 1955–1957 metų dienoraštis, *Padubysio kronikos*, 2014, Nr. 2 (3), p. 93. Tęsiame „Padubysio kronikų“ 2014 m. 2 (3) numeryje pradėtą gerb. Romualdo Ozolo mokyklinių metų dienoraščio publikavimą.

Mekių kaimas I

visi baisiausiai. Neturim užrašų, rašom į lapelius. „Kas čia?“ „Užrašai!“ – šiurkščiai atsako. Negerai. Mokytoja laikosi. Žingsniuoja, tyli. <...>

Po pamokų skaitom K. Sajos intermediją. Juokiamės labai. Nutariam statyti. Kalbam apie Naujus metus, išleistuves, naujametinį vaidinimą. <...>

1956 m. gruodžio 8 d. <...>

1956 m. gruodžio 9 d. <...> Namie susipykstam su mama. Ji rūgoja, kad aš tik vakare imu dirbti pamokas. Tai tiesa, bet įgrysta tas nuolatinis barimas. Sako, kad mes nesuprantam jos pastangų. Sako, ji žiūrinti valgį, drabužį, kambarį, nori, kad aš išmiegočiau, o aš to nesuprantu. Tikrai, tas tiesa, bet juk išeisiu, reikia pratintis. O jie, tėvai, dėl mūsų dar per geri. <...>

1956 m. gruodžio 10 d. <...>

Po pamokų liekam repeticijai. Olga ir Regina susipyksta dėl paliktos knygos. Rimas atveža. Padarom, nors nekaip. O jau namo einu vėlai. Čia dar namie pareina Paulius ir pasako, kad ateičiau tėtei padėti karšti vilnas. Nulekiu visą kelią. Ten suku. Keista karšykla, verta plunksnos. Rankos pavargsta ir tai technikos amžiuje. Pareinu jau su tamsa. Pamokas dirbinėju, bet paskui plepam su visais. Dirbu iki pusės antros, kol mama nugena gulti. Dar koki

pusvalandį skaitau. Nebežinau, abejoju, ar tiks tas mano apsakymas.

1956 m. gruodžio 11 d. Iš ryto mama baisiai pyksta, barasi, kad aš rašau iki dviejų, sako, gero man nori. O jei nežiūrės, gausiu kokią ligą, nereikės nei mokslo, nieko. Tikrai, šiandien ir aš nelabai sveikas. Mokykloj šalta, išpila prakaitas, nėra ūpo. Su Kaziu tik nesusipykstam. <...>

1956 m. gruodžio 17 d. Jau visa savaitė, kaip nerašiau dienoraščio. Turbūt sergu. Velniai žino, silpna, prakaitas pila, karščio yra. Ir jau visa savaitė. Žinia, mama su tėte tuoj diagnozavo džiovą ar skilvio ligą. Kas ten bebūtų, o man negerai. Turėjau daug darbo. Tema nežinau kaip, bet aš ne visai patenkintas. Kažkokia nenatūrali. O Olga, nors ir juokais, sako, kad aš – būsimasis rašytojas. Žinoma, tai glosto mano savimeilę, bet nieko nereiškia. Na, dirbti beveik visą laiką reikėjo iki 2–3 valandos. O dar penktadienį buvo tėtės varduvės, mūsų patronai uliavojo iki 4 valandos. <...>

1956 m. gruodžio 18 d. Iš namų neskubu. Vis galvoju apie temą. <...> Lietuvių – triukšmas. Nežinau, o aš nesiskaitau su ja. Ji dar juokiasi. Aš kalbu apie komunistų paveikslų nerealumą, nes nebuvo

Mekių kaimas II

gyvenime, apie mergiotes, žiūriu žurnalą. Gerai, kad ji kenčia. <...>

1956 m. gruodžio 19 d. <...> Per rusų rašomąjį, kai tik perskaitė, ėmė kalbėti, pasakoja apie penktokus, apie savo praktiką, apie meilės reikalus. Mes rašom, rašom ir vėl pradedam apie tai, kad aš – „Sturio švogeri“, kad Kazys – Slivkaitės. <...> O ji sako, kad klasėj užtenka mergaičių. Dėl to kyla ginčas po pamokų. Matyt, Regina su Ona kažką sakė Sturiui, kad Lastauskis pyko, kalbėjo apie kolektyvą. Regina sako, kad nėra, o aš sakau, kad yra net dar geresnis. O „nėra“ tik dėl to, kad mes su Kaziu nevedam jų šokti. Lastauskis priitaria. Aš dar kalbu apie savo nuomonę, o Regina sako, kad aš įžeidinėjau kai kuriuos asmenis – suprask, Oną. <...> Namie, beskaitant laikraščius, atvažiavo Marcinkus. Mama pakvietė prie stalo, kai apsirusčiau, parvažiavo tėvas. Išgėrė. Kai Marcinkus su Stugiu išvažiavo, kilo ginčas dėl malkų. Tėvas įpykęs, sako, ėda ir ėda, o su tarnyba netvarka. Mama vėl teisi – malkos prastos. <...> Ėmė verkti, įsileido, tik nenuslabnėjo. Visi vaikai verkia, aš gaivinu, tėtis irgi nerimauja. Paskui, kai visi sugulė, mama dingo. Aplaksčiau visur – nėra. Vyda rėkia. Paskui grįžo. Jau tada ramiai galiu kibti į knygas. Ir dėl ko tai? Juk čia aiškiai valstybinės santvarkos įtaka. Dieve, kad

aš galėčiau parašyti triuškinantį romaną apie tą vargą, bėdas, nelaimes! Parašysiu!

1956 m. gruodžio 20 d. Sunku eiti į mokyklą nepadirbus uždavinių. Einu greitai, pralenkiau tyčia į mano keliuką pasisukusią aštuntokę. Dambrauskis padirbęs, todėl su nekantrumu laukiam, kol atidarys mokyklą. Bet nusirašyti nespėjau: ateina Lastukas. Jis ima klausinėti, bet dauguma iš tikro nieko nežino. <...> O per fiziką ateina Ažubalis. Pakalbam iš karto „matematiškai“, o po to pasaulietiskai. Jis pakalba nieko sau ir apie studento vargus, ir apie mokslą, ir apie komunistus velnio asmenyje ir t. t. Bet aš prieš jį jaučiuosi mažas, nelaisvai kalbu. Tarp mūsų nėra laisvų santykių kaip, pavyzdžiui, su Kaziu. <...> Paskui išsikalbėjau su jom. Sako: „Atėjo Bukovica“, klausia švelniai, švelniai, kas yra pas mus, kodėl nėra kolektyvo. Na, tos ir leptelėjo, kad berniukai nedraugiški, kad šneka per lietuvių, o ji viską išdėstė mokytojams. Jos ne iš blogos galvalios, o išėjo šuniškai, jos lyg skundikės dabar.

Laukiu laiško, bet jo nėra. Yra žurnalas. Jame Nargis nuotrauka. Žavinga. Puiki moteris. Apskritai aš dabar dažnai galvoju apie meną, norisi ką nors kurti, pažinti pasaulį. O kol kas aš nieko. Puikus albumėlis „Roma“. Ypač gladiatorių kovų vaizdai. Šiurpu, puiku. Ir griuvėsiai didingi bažnyčių. Norisi grožio, o jo pas mus taip nėra. Ir pats nesilaikau,

Bulviakasis I

kūno netobulinu, proto nevystau. Ech! Pamokas vėl tik po kartą perskaičiau. Einu gult, nors žadėjau rašyti apsakymą. „Leninietis“ tokius chlamus spausdina! 11 valanda. Ryt reikės keltis anksčiau prie trigės.

1956 m. gruodžio 21 d. Vis neramu – rūpi rašomasis. Parėjęs namo, susitvarkęs knygas, tuoj čiumpu spręsti uždavinius. Sprendžiu visą vakarą prieš vonią ir po vonios. Gera išsiprausus, norisi dirbti.

1956 m. gruodžio 22 d. Jau rūpi, tai atsibundu nežadinamas 7 valandą. Per pusvalandį susitvarkau: nusiprausiu iki pusės, nes vėl ėmiau save į nagą, apsirengiu ir sėdu prie stalo. <...>

Mokykloj daug kas baiminasi, ypač mergiotės. Bachurai sako: „E, ar iš to gyveni“, bet ruošiasi visi jaudindamiesi. <...> Visi po rašomojo raudoni, įšilę, dalijasi įspūdžiais. „Nervams nuraminti“ einu į kiną. Dainuojam dainušką apie gaidį, vištą ir kt., kol ateina mokytojai. Tada, užsukę į univerką, grįžtam atgal ir žiūrim „Pėdsaką sniege“. Grįžtu vėlai vakare. Niekas dar namuose netvarkyta. Tai aš bėgom pagirdau karves, tuo tarpu pareina tėtis ir pašeria. Tada aš spaudžiu į trobą ir skaitau „Sukilėlius“, „Brolišką poemą“, apie Biliūno kritiką ir kt. Gulu su mintim, kad reikia ir man užsiiminti kritika, nes tikros kritikos mūsųose nėra.

1956 m. gruodžio 23 d. Ach, sekmadienis, guliu, kiek noriu. Kai atsibosta, tada tik šoku iš lovos, prausiuosi. Jau nuo ryto imu knygas, bet pradedu „Brolišką poemą“ ir mokslą dedu į šalį. <...> Kol apsišeriu, jau vakaras. O čia dar sugalvoju rašyti apybraižą. Parašau, bet reikės dar taisyti. Todėl pamokos lieka vėlai, nestipriai išmoktos. O akys skauda. Į popierių aš žiūriu lyg iš aukštybių. Taip toli rodosi ranka. Keista!

1956 m. gruodžio 24 d. Iš ryto tikras karas dėl aprangos, nes nesidedu palto. Mama baisiai pyksta, paskui gaudina, o kai tėtis skaldo malkas, aš maunu lauk be kepurės, su lietpalčiu. Nešalta. Bet mokykloj, nors jaučiama kažkokia nuotaika, galbūt ryšium su sniegu, gal su šventėmis, man nesiseka. Iš fizikos neklausia, klausia iš rusų. Parašiau sakinį – visa lenta. Sintaksė gerai, bet veiksmažodžių asmenavimas – labai blogai. Be to, nesklandžiai atsakinėjau. Rašo 5. Gėda. Sako: „Jei būtumėm kartoję veiksmažodį, rašyčiau 4, o gal ir 3.“ Iš vokiečių atiduoda rašomąjį. Velnias! Kiek klaidų! Gaunu 4. <...> Na ką gali nesimokęs pasakoti? Ir tai dar išstenu, pasakau darybą, bet rašyti 5 – nuodėmė. Pagalvojus ji parašo. Dar kartą gėda. Sako: „Primiršai, nors visada mokėdavai.“ Taigi, primiršau! O Ažubalis sako, kad aš žioplys, darau tokias klaidas! Na iš tikro! Nei velnias, nei gegutė! Dauginant

Bulviakasis II

suklysta, atimant suklysta. Iš geometrijos rašo 4. O iš trigės – 3, nes irgi durnas klaidas darau, kaip tūryje užmirštu $\frac{1}{3}$, vietoj sinβ rašau sinα ir kt. Iš visko išeina po 4, nes namų darbų pažymiai prasti. Velnias nematė, bet taip mokytiš nebegalima. Jokių būdų! Reikia ar per žiemos atostogas pasitempti, ar ką?

Kur kas įdomesni „religiniai“ įvykiai. Vakar internatan sugriuvo visi mokytojai, tai Sturys erzinas, ką čia jos taip stropiai besimoko, kodėl neina į šokius (nė vieno mokinio nebuvo). Jau susikaupusios? Antradienį eis šokt? O gal namo eis? Eisim! „Tai rašykit pareiškimus ir iš internato lauk! – direktorė. – Mes neturim ko valgyt! Tėvai nedavė. – Ateikit pas mane, duosiu (ji Kalėdoms plovė kiaulę). – Mes ne ubagės!“ Kai viena pasakė, kad neis, ją kad gyrė, kad gyrė! O tos juokiasi. Garsiai kalba: „Kur reikės rasti kambarį?“ Ažubalis norėjo pasilikti pakalbėti, bet Bukė neleido. <...> O šiandien kad įpuolė pasišiaušęs Sturys, akys kaip vilko: kad rytoj visi būtumėt mokykloj! Visi tyli, žiūri, o jis pamažu išslenka lauk. Per pertraukas triukšmas, visi ginčijasi, o internatininkės nutaria eiti namo. Klausia Lastauskio. Tas beveik pykdamas sako, kad čia ne jo galia. Ir jam dar klius. Kad sulaikytų, randa visokių darbų: Naujiems metams numerių ar ko. Ech, chamai jūs, tik neapykantą sau ugdotės. Mokiniai vieningi.

Namie – ruošia. Pamokos lieka, skaitau laikraščius, bet paskui ruošiamės. Pavalgom negausią vakarienę, bet sočiai, dar išgeriam, einu į lovą ir skaitau apie Suomiją, S. Kapnį ir kt. Štai tos stebuklingos Kūčios. Nieko nėra nuostabaus, bet persekiojimo aplinkoje švęsti jas įdomu.

1956 m. gruodžio 25 d. Kalėdos. O kaip šalta, nesisinori keltis. Bet judu. Mama ir Vyda jau eina į bažnyčią, o aš rašau eilėraštį. Užkandu sausai. Oi nykios Kalėdos šiemet! Net pyrago nėra, viskas prasta. Kaskart blogiau. Šaltis gnaibo ausis, trinu, kol užkaista. Pamėlynavęs eina ir Ernestukas, sako, kodėl aš be kepurės. Pats su kepure, o ausys kaip slyvos. Dar anksti, oras nekoks, debesys, raudoni rytai. Mokykloje maža dar mokinių. Yra Mendelytė, Vaičiulis. Kai kas ateina, sveikinamės su šventėm. Visi pasipuošę. Kazys su Pruncu išeina išgerti. Rimas ir įtraukęs. Mes juokaujam, mergiotės smagios, nes namie buvo, o niekas netikrino. Nėra tik Stepano. Per chemiją skaitau apie Venclovos kūrybą. <...> Per astronomiją Šerys klausinėja kitus pamažu, atsidėjęs, o man nebelieka laiko, bet jis sako: „Užtenka.“ Iš vieno 5 išvedė. Gal dėl to, kad mudu su Dambrauskiu „sprendžiam rimtas problemas“ per pamoką. Vokiečių kalbos pamokoje Pruncui liepia rašyti. Jis raudonas, truktelėjęs. Nesusigauja nieko. Sakau su Romasium. Ji pastebi, liepia su suolu

Žqsys

nuvažiuoti prie lentos, bet ir ten aš padedu Rimui. Per lietuvių atsakinėju be priekaišto, laisvai. Kad visada taip atsakinėčiau! Vis tiek reiškia kūrinio perskaitymas! Bet pats pastebiu – per pamokas nebelaideu replikų. Tuo dabar užsiima Kazys, dažnai labai antitarybiškai išsireikšdamas. O per praktiką Preidis liepia daryti karteles plakatams. Mes, žiopliai, ir dirbam. <...> O Pruncė nedirbo. Ir lyg tyčia, kurie dirbo, visiems išvedė po 4. Paleido namo anksčiau, tik liepė eiti ne pro X klasę, kad nepamatytų Sturys ir Bukovica. Palaima bežiūrėdama tik į ravą neįvirto. <...> Sako, kad reikėtų daugiau mokytis, nes aš pradėdas smukti. Juk esą paskutiniai metai. Per daug užsiiminėjęs pašaliniu darbu. Paskui pereina iki religijos, kad „labai skaudu“, kad aš neklausau. Geriau eiti į bažnyčią ir gerti, o ne atsikalbinėti. Ne, to nebus. <...>

Dalis rankraščio nuplėšta.

/.../ tikrai madingas tipas. Kad jis /.../. O Zėrin-gytė tuoj verkia. Žiūrėk, Tesė nebuvo, ir tai žino geriau, ir ištaria puikiau. Per antrą pamoką atidavė rašomuosius. Gavau 3. Pasiutimas. Nors nelabai imu galvon, bet vertėtų. Žioplio klaidos. Na, kaip tada mes šnekėjom. Vis dėlto išėjus kalbai, rusistė pasakė, kad tik dėl manęs rami, nes gausiu bet kada 3, o dėl kitų nė tiek nežino. Per pertrauką ateina Sturys prašyti sąrašo beveik supykęs. Nunešu po pamokos. Per fizinį šaudom kaip kas norim: iš

rankos, iš abiejų, nuo atramos, kalbam apie tolesnį kelią. Preidis tai jeigu 3 ir nenori taisyti, parašo dar 3 ir veda 3 – „mažiau vargo“. Daugelis nusirašo, nes iš tikro be reikalo – viskas yra knygoje. Per istoriją ateina Bukė. Mickė „gyvai“ veda, netaiso net Olgos klaidų, kartais juokingu žargonu klausinėja. Aš didelėm raidėm išpiešiu: Konstitucijos! Mato Bukovica. Į klausimus rankos nekeliu. Laukiam dar Sturio, bet mergiotės eina į chorą, todėl mes šaunam namo. *(tekstas nuplėštas)* /.../. Pasisveikinu ne iš karto, kalbu *(tekstas nuplėštas)* /.../.

<...>

1956 m. gruodžio 27 d. Per politinformaciją blykstelį žiniomis. Papasakojau visus svarbesnius įvykius. Kiti iš tikro mažai žino, išskyrus Dambrauskį. Regina nežino „komunarų“. <...> Per rusų cūdniai atsakinėjo Urbelis. Klausiau aš žodžio, atsiprašiau, *(tekstas nuplėštas)* /.../ atsitaisyti „jeigu galima“. Tada ji papasakojo *(tekstas nuplėštas)* /.../ atsitaisyti ir mokytojo atsakymą: *(tekstas nuplėštas)* /.../ man taikė *(tekstas nuplėštas)* /.../. Išeinant Kazas sako: „Linksmų švenčių.“ „Ir jums to pat“, – atsakė ir kad pažiūrėjo. Su Parakiniu kad ir nemokiniškai, bet elgiasi gerai, nors neverta, jis išsistato. <...> Parašiau Janei, Zigmui, babunei, į „Tiesą“ dėl albumo, į „Komjaunimo tiesą“ pradėjau rašyti. <...>

1956 m. gruodžio 28 d. <...> Po pamokų mes juokėmės iš Jonio ir Šiaudkulio ristynių, o atvažiuavęs Dambrauskis pasakė, kad [reikia] vykti į karinį komisariatą. Pas Bendžių griežė su Ernestuku ir Pažerauskiu, keista, jis man siūlo pratimus, smuiką. Vakare, kai su Prunce susitariau dėl važiavimo ir išklausiau pamokslą, skaičiau „Lenkų noveles“.

1956 m. gruodžio 29 d. <...> Dar tamsu. Mašinų eina daug, bet nenori stoti. Gaunam gerą, dengtą. Tačiau kojos ima šalti. O Stiopka tai styra. Bet nuvažiuojam gerai, užmokam po 3 rub. ir patraukiam link vajeinkomato. Sunku susigaudyti po miestą, nežinom tų įstaigų, bet, padarę geroką lanką, randam pagaliau ir vajeinkomatą. Priima praskeltlūpis kapitonas. Gerai priima, nešūkauja, žino ir pavardes. Kartu dirba sekretorė, gan simpatiška mergiškė, ir Stepas su Pruce pripažįsta, kad ji „fain“. Mus apklausinėja ir pasiunčia į polikliniką.

Sodyboje

Atsakinėjame – net juokas – kariškai. Džiovininkų dispanseryje priima netrukus. Iki tol mes spėjame pakalbėti su tokiu miesčioniuku, matomai, draugišku. Jis parodo, kur užsiregistruoti, kalba apie greitą paėmimą į kariuomenę. Mus peršviečia, bet nieko neranda. Juokaudami apie ligas išeinam lauk, pasikalbėję su daktare apie jaunystę. Gatvė pamatau Elytę, kažkokiomis keistomis akimis. Pruncė ir Stiopka juokiasi. Vajenkomate netrukus susitvarkome. Išrašo dokumentus sekretorė, pa juokaujam dar. Mes atrodome žioplai, bet yra visiškų kvailių, liūliorių. Karininkai, be to, kalbėjosi apie kažkokį pabėgusį naujoką. Kapitonas paklausia, ar viskas aišku, palinki gero kelio ir mes išeinam. Vaikstom po krautuves, o kol Pruncė perka žuvis, nueinu į kirpyklą. Jau dabar aš ne toks žioplas, kaip pirmą kartą. O Pruncę su Stepanu užtinku prie sodelio berūkiančius. Kai nuėjome laukti mašinos, buvo gana šalta, tai jie kvietė mane eiti išgerti, bet aš nėjau, tai ir jie susilaikė. Mašinos negavome ilgai. Tik įsiprašėm. O šalta. Gerai, kad pakritau į tokius maišus, tai tenušaliau tik kojas. Išlipę kiek atsigavome, kol parėjome.

<...>

1956 m. gruodžio 30 d. Iš ryto užsikepu tvarkyti knygas, apsikraunu stalą, bet, iškūrenęs pečių, išeinu pas Pruncę. Ateina mama. Mums užfundija

alaus, žuvies. Mama klausia, kur mes ruošiamės šį vakarą. Pasakau: „Pas Stepą.“ Jos tuoj pradeda skaityti moralus, kad nepasigertume, pasakoja apie Pruncės vėmimus, o čia musija gerti. Tas birzalas vis tiek eina galvon. Jau ruošiamės mudu eiti pas Stepaną susitarti, kaip ateina Žindulis. Na, tuoj vėl alaus, Kazys nori išgerti atsineštą puslitrį, bet mes nesutinkame ir išeinam į mokyklą. <...> Man liepia netrukus ateiti, išgerti puslitrį, bet aš kol apsiruoši, kol paskaitau, ateina pavakarys ir sutinku Edmundą, beeinantį manęs ieškoti. <...> O tas samagonas bjaurus, dar alaus gerti. To atsisakau, bet Pruncė musija. Jis tik apverčia liežuvį, kartoja tą patį žodį. <...> Pagaliau išsiruošiam. Pas Stiopką tik Jonis. O mes jau smagūs. <...> Dedam „skladkę“ ir Jonis išleikia pas Malakauskį samagono, nes Bracienė nederba. Juras irgi pyksta, kam Pruncė vėmė, kam kimba prie Onos, Olgos. O mergiotės nedrąsiai jaučiasi, bet, kai ateina visos likusios, nuotaika pagyvėja. <...> Pagaliau grįžta Jonis ir mudu su Stiopka jau apsiruošę. Sėdam prie stalo, mergaitės priraiko užkandžių labai gausiai, bet mūsų byzalas bjaurus, kaip jos pakėlė tai! Pirmą taurelę įpareigojama išgerti man. Atsisėdu šalia Olgos ir Reginos, švelnindamas Pruncės plepalus apie Jonio ir Olgos santykius. <...> Kambarys šaltas, nešviesus, kai kurie nueina į šokius, bet ten nesėkmė – nutveria Bukauskienė. Rimas pasisako

Šiaulių–Kelmės plentas

Mickei. Asilas! O apie langus vėliau slankiojo Šerys ir ruskės vyras. Kazys, tai išgirdęs, puola lauk, nori muštis: „Duosiu Mickei į snukį, kam ji man pasakė „Labas vakaras“.“ Jonis užlaužia jam rankas, krinta ant lovos, išlieja pieną. O Pruncė jau sėdi apsivėmęs virtuvėje. Birutė sugadina lempą ir pasidaro tamsu. Su Stiopka numaunam iki internato, ten kažkas vaikšto, tai mes šaudom atgal, prašom tylos, aš vėl einu, o ta neleidžia. Paskui visi kiek apimsta, vėl susėdam už stalo, gaunam iš Labinienės lempą ir aš raminu Reginą, kad viskas bus gerai. Ji sako, kad visi tokie būtų linksmi kaip aš, būtų gerai, lengviau širdžiai. O Rimas jau snaudžia. <...> Jau antra valanda ir aš paskelbiu: „Namo!“ Visi sutinka. Šokiai jau pasibaigę, išvežam dviračius, renkamės ką lydėti, bet nekreipiu dėmesio į tuos atsilikimus ir einu pas Stiopką į trobą. <...> Paskui padedu, tikriausiai, pastoviu, kol Stioka išplauna visus vėmalus ir atsisveikinęs išeinu namo. Truputį veikia tas burokinis, silpna, ir aš ilgai stoviu lauke. Atsikabinu duris ir įeinu, bet jie išbunda, taigi turiu prakalbėti. O balsas toks smagus! Kad nesuprastų tikrai. Lova sukasi, vartosi.

1956 m. gruodžio 31 d. O iš ryto bloga. Ilgai varčiau lovoje, bet, nenorėdamas pasirodyti tėvams, lipu lauk, prausiuosi, einu tuoj skaityti. Valgyti nesinori, pavalgau tik sriubos, geriu vandenį. „Ė, pasigė-

ręs buvai“, – supranta mama. Ji išeina pas Bilotienę ir grįžta namo, kai mes su tėvu pjaunam malkas. Sako: „Nemučyk vaiko, nes ir Pruncė serga.“ O aš tai ne, bet nelabai malonu. O čia jau nebetoli pirma. Apsirengiu ir einu pas Bendžių. Užsuku pas Pruncę. Guli lovoj, šalia kibiras. Bilotienė klausia, kaip aš. „Nieko“, – sakau. <...> Gulėjęs pas juos ir Kazys, paryčiu išėjo, nes tada nebepaėjo. <...>

<...> Kai atėjau, baigėsi mažųjų „iškilmės“ ir mama su Paulium pavėlavo. <...> Ima rinktis mokiniai. Dauguma be kaukių. Mūsų muzikos nereikia – groja ton-muzika. Bet nedaug kas tešoka. <...> Pagaliau pradeda dalinti laiškus. Gaunu tik du, bet užtenka ir to. Prasideda šokiai. <...> Skelbiamos „telegramos“, paskui inscenizuojamas teismas, bet blankus, nes Sturys pasistengė sugrūsti politinius šlamštus. Preidis buvo senis, mokiniai – teisėjais, paskui įbėgo Metrikas – 1957 metai. Na, žinoma, 12 valandą visi sveikinamės, su bachurais pasibučiuoju. Po to ima groti muzika, bet aš su Olga ir su Ona sėdžiu ir kalbuosi „filosofinėm“ temom. Tyčia kalbu užuominom, jos stebisi, kalbu apie mūsų menkumą, nerimtumą darbe, o jos prieštaraus. Gaunu laiškiuką, jame prašomas pašokti valsas. Paskui Ona gauna Pruncės meilės laišką ir piktinasi mano akyse. Bet štai baigiasi, nes nedaug kas bešoka. Sturytė atsilieka, bet lydėti nėra kaip – Sturys

Pasivažinėjimas

su boba. Ji išeina ant laiptelių ir paima ranką, sako: „Raštelis.“ Grįžęs mano, prisijuokęs iš Bendžiaus girtumo, pasidalijęs išpūdžiais apie Laimos premiją, perskaitau laiškėlį. Ji prašo parašyti, norinti išsiaiškinti. Pasirodo, visi laiškai buvo jos.

1957 m. sausio 1 d. Tėvai, grįžę iš Marcinkų, buvo negirti, nesirgo. Visi kalbam apie tai, kaip Krasauskaitė gavo I premiją, Laima – II, juokiamės iš Riškutės taikos, pasakoju vakaro išpūdžius, kad Laima atrodžiusi gražiai, šokusi su Preidžiu. O jie vėl ruošiasi važiuoti pas Marcinkus. Sakau, važiuosiu ir aš. Jie sutinka, o kai aš imu abejoti, tėtis net prašo. Mama sako, supažindins su Zologute, sako, ji graži mergaitė. Atvažiuoja Paišys, aš rengiuos, bet nenorom: keista, kad aš būsiu tarp didelių žmonių. Bazilionuose jie nueina į užkandinę, kviečia mane, bet aš neinu, ir gerai, nes eina Lastauskis. O bažnyčioje skamba varpai Spudulienei. Aš net sušalau, besėdėdamas mašinikėj, o kai išėjo, išvažiavom ir prie kapų mus paginė Marcinkus su mašina. Pas Sirūnus kieme pasisveikinom, pasibučiavom, bet irgi nedrąsu. Sirūnienė juokiasi – mano žentelis. O maunam greit. Į pakalnę Algis stabdo mašiną lyg arklį ir sukelia bendrą juoką. Baugu, kaip aš ten apsieisiu. Lipu lauk, o čia Feiferis su maršu. Kiek drąsiau, nes jis yra. <...> Gerai, kad tarnaitė Jadzė drąsi, prieina, nurengia, paskui aš prisitaisau prie

Feiferiuko. Vis šioks toks darbelis. Tada pamatau Zologaitę. Graži mergiotė, aukšta, garbanotais plaukais, flisuota suknele, o šypsniukas tikrai patraukiantis. Bet kol kas stebiu ją iš tolo. Prie jos sėdi kažkoks vyriškis, kaip vėliau sužinojau, Stasys, o jo žmona mane vaišina alumi. Pagaliau po ilgų bruzdėjimų, kai atvažiavo Peleniai, susėdam už stalo. Mane ir ją paima Sirūnienė, suveda už stalo, pasodina greta, o mes lyg ir šnekučiuojam. Pagaliau visi susėda. Ima stikliukus, tai ir mes išgeriam. Po to dar kelis. Ji sako, kad niekada nėra tiek gėrus. Ji jaučiasi laisvai, o aš kiek suvaržytas, sunku nepratusiam. <...> Blažienė pasako, kad aš puikiai griežiu smuiku, paskui mama iš kur ištraukė, kad aš atsivežiau aparatą, bet paaiškėjus, [kad ne,] visi nusimena, o man tikrai gaila: būčiau turėjęs Janinos nuotrauką. <...> Taip šnekučiuodami sėdim gana ilgai, paskui ji ima sakyti, kad užtenka, einam šokti. Na ką gi, suprantu. Muzikanto nėra, aš čyrpinu, bet be reikalo: parodau tik tai, kad nemoku griežti. Ateina Feiferis ir paima akordeoną. Bet išveda ta Jadzė. Ir vis negaunu progos ją išvesti. <...> Ji ima ruoštis namo, nes jau temsta. Kai po ilgų baladojimųsi po kambarį susiruošia, atsisveikina ir su manim. Apsitutulius ji su visais namiškiais įvirsta į mašiną, bet ant kiemo dar ilgai siunta žmonės, meta vienas kitą mašinon, o Jadzė bučiuojasi su šoferiuku. Marcinkus dar prašo neišeiti, bet aš

Bulviakasio talka Žalpelių kaime

nepastebėtas išeinu. Mašina pralenkia mane ties tiltu. Naktis puiki, nešalta, neseniai pasnigo. O aš einu vieškeliu ir galvoju, kad ji iš tikro puiki mergaitė. Ir Sturytė blunka. <...> Namie skaitau, tėvai grįžta anksti, o aš dar kuriu eilėraštį, kol užmiegu.

1957 m. sausio 2 d. Keliuosi anksti ir, nesiimdamas jokio kito darbo, sėdu prie korespondencijos apie Naujuosius Metus. Kol parašau ir perrašau, išeina gerokai po pusryčių, todėl skubu į Bazilionus. Pašte laikraščių nėra. <...> Namie žadu daug rašyti. Bet išeina kitaip: imu S. Obručevą „Į neištirtus kraštus“ ir skaitau. Taip, pertraukiamas pietų ir vakarinės ruošos, nes, atvažiavus Algiui, tėvai išvažiuoja pas Marcinkus, perskaitau visą knygą. Numatau porą legendų, bet imu ne jas, o jau penkias dienas nepildytą dienoraštį. Štai jau trečia valanda, o aš dar rašau. Na, gulti, ryt kibti reikia į apybraižą, anekdotus ir tas legendas.

1957 m. sausio 3 d. Vakar vakare, tik nuėjus gulti, parvažiavo jie ir, kol vėl susitvarkiau, buvo pusė keturių. Bet išsimiegoti negalėjau. Kojos buvo šaltos kaip ledas, nes lova maža, viskas krinta. Tai keliuosi ir rengiuosi su malonumu. Kojos sušyla. Tuoj pat imu rašyti Sibiro ciklo legendas. Pasirašau dar gyvenimo aprašymą ir einu pas Pruncę. <...> Bukauskienę randam namie. Ji šaltai, oficialiai

kalba, nenori duoti, nes atostogos, o dabar visi išvažinėję, nėra auklėtojo. Sako, man galinti parašyti charakteristiką, o ką rašys apie Pruncę, Stepaną, ar kad neklauso, eina į šokių. Šiaip taip išsideram, ir ji sutinka parašyti, paduoti Irenai. Einam į apylinkę. <...> Visi pyksta ant Karlinskio, nes geria pas Nesovą. O boba sako, kad ne, bet Nesoviukas išsiduoda. <...> Karlinskio dar nėra, ir mes grįžtam namo. Tuoj einu rašyti, po to pjaunam malkas, ruošiamės, o vakare ilgai rašau. Parašiau 4 legendas pagal kitų autorių medžiagą, bet juk galima tautosaką laisvai perdirbinėti. Labai įdomu ir smagu. Iš tikro susidomiu Sibiro tautosaka. Rinksiu, laisvai perdirbinėsiu. Gal reikės versti ką nors iš rusiškų Sibiro leidinių. <...>

1957 m. sausio 4 d. <...> Aš beveik patenkintas savo vakarykščiu darbu. Žadu ir šiandien rašyti. Bet išeina visai kitaip. Nutariu tvarkyti knygas. Susinešu, susidedu, bet darbas nepajuda iš vietos – mane pristato nešti bulvių. <...> Čia staiga ateina rusistė su Gukoviene. Jau iš tolo pasisveikina. Kalba kažką apie gyvulius, kai tėtui pasakiau, tas tiesiog nusingando, bematant iššoko iš rūšio, nuėjo pas jas, o, pasirodo, surašinėja vaikus ir šunis. Na, tada pakalbėjo ir išėjo. Išeidama sako: „Ot kur darbininkas! Aš galvojau, kad tave rasiu skaitantį, būtinai paskaityk Gorkį.“ Ėmė dar pasakoti, kad ji jau kelintą kartą

Tyrinėtojai

Brolis Paulius

skaito. Mama juokėsi: „Žiūrėk, kaip flirtuoja.“ <...> Tik vėlai vakare, jau po pirmos, nuėjau gulti, nes lenčiau, tikrinau, skaitinėjau, žodžiu, per rytojų noriu sutvarkyti visus „popierinius“ reikalus. Kilo puiki mintis parašyti apsakymą apie pasipriešinimo brendimą, jaunuolio persiorientavimą iš triukšmario į tylų, bet galvojančią ir veikiančią žmogų.

1957 m. sausio 5 d. Visą dieną prasiautariau su knygom. <...> Sudeginau visų sėklų atliekas. Mama erzinas: „Na, dabar lauksim, kad knygas imtų deginti.“

1957 m. sausio 6 d. <...> Vakare norėjau rašyti apsakymą, bet parašiau tokį apie namo pergyvenimus, nei šis, nei tas. O toliau iki pusės 4 skaičiau „Brolius“. Koks kilo triukšmas! Iš dviejų kartų, net tėtis kvietėsi.

1957 m. sausio 7 d. Visą dieną skaičiau „Brolių“ II d. Kiek barnių, kiek priekaištų, mama visai nebekalba su manim. Sako, ji gero nori, sveikatos man. O man kas sveikata? Man reikia darbo. Ir taip aš mažai tūnuveikiu. <...> O vakare atvažiuoja Kostas, Blažys ir Kuodys. Kalbasi apie karą, išsipasakoja vienas kito paslaptis. Tik nesusipyksta. Patinka jiems toks gyvenimas, o man koktu. Gulu pusę 3, nes mama ir taip tik nerėkdama nuėjo gulti.

1957 m. sausio 8 d. Vakare man kilo mintis rašyti apsakymą „Tiesos“ konkursui. <...> Bet dirbau visą dieną, nors ir su pertraukom karvei pagirdyti, pašerti. Mama nekalba, pyksta. Vakare pabaigiau perrašyti tą apsakymą „Kelias į kovą“ antrą sykį. Bet nekas. Terminas – balandžio 1, tai dar dirbsiu. <...> Tegul pyksta, kas nori. <...>

1957 m. sausio 9 d. Nebenusitveriu darbo. Imu tą, tą, niekas nemiela. Bet po pietų nunešu bonkas. Pinigo negaunu. Apgavikai, prekėmis moka. Nusiperku „Povilą Jurką“, tai jį kiek paskaitau. O vakare buvo gaisras. Norėjau bėgti, bet buvo toli, todėl palikau namie. O vėjas koks! Baisu! Perskaitė Laima visiems „Konstantino pušį“. Mama netiki, kad aš tai parašiau. Tėtis tuoj patarė nusiųsti į „Leninietį“ arba į „Tiesos“ konkursą. Juokas! Perrašiau į lapus. Bet jau kitaip žiūri į mane. Gulti nebevaro. Mačijo!

1957 m. sausio 10 d. Iš ryto pjauna kiaulę, bet aš mažai tepadedu, nunešu laišką-apsakymą į „Leninietį“. Kas bus? Pruncei atėmė malūną, nuvertė stulpą Antanas. O aš parėjęs tuoj kimbu į geometriją, taip prasidirbu beveik visą dieną. Mama su tetim revidavoja paršą. Mėsos tos nevalgau, jie pyksta. <...>

Dvirašininkas

1957 m. sausio 11 d. Sužinojau, kad Rimas išsitarė, jog mes buvom pas Stiopką. Internatė tardė mergaites. Visi piktinasi tokiu jo elgesiu, prisimena mano incidentą su juo.

1957 m. sausio 12 d. Pamokos sunkokos, daugelio nemoku. Ažubalis sako, kad Rimas žioplys, išsidavė pats: „Kas man iš to bus, jei išduosiu draugus!“ Didvyris! Asilas! Neatėjo į mokyklą, tikriausiai viską papasakojo motinai. Tada tai bėda. Visi galvojam, kaip išsikrapštyti iš bėdos. O Regina minkštos galvos – nieko nebesumeta, verkia. Aš jai duodu tokį planą: buvo pats Stepaną, pasidėjo paltus, pašoko ir namo su Rimu ėjo. O ji nesusigaušo, sako, aš taip, taip. Velnias jos nematė. Kaip bus, taip. Aš netylėsiu, Rimą išėsiu. Neišsiduosiu. <...> Laima gavo Baironą. Pasinėriau į jį ir iki pusės 3 perskaičiau.

1957 m. sausio 13 d. Iš pat ryto darbų: malkos, tvartas, virtuvė, krosnis. Nepradedu rašyti. Biblioteka uždaryta. <...> Vakare temą parašau, po to algebra – keblu. O Baironą tėtis nupirko iš Šiaulių, paskutinę knygą. Žavinga. Aš irgi svajoju taip.

1957 m. sausio 14 d. <...> Rimas atėjo mums bendrą algebra ir vokiečių. Bereikalingo susikirtimo neįvyko, bet jaučiasi tarp jo ir mūsų praraja. Jis jaučiasi nukentėjęs dėl visų, mūsų akys jis – išdavikas.

O per rusų dar mėgina juokauti, stovi prie lentos pabrėžtinai laisvai. Lastauskis sako: „Ką prisivirėt, tą srėbkit.“ Ažubalis gal tik vaizduoja draugą, o ten padeda. Regina išsitarusi, kad Kaziukas buvęs. Tą pašaukė, išlaikė per visą algebros pamoką, paskui pašaukė Pruncę. Neva pamokų ir knygų padėti įėjau aš. Dreba nuo šalčio ir nervų prie lango. Mokytojai šaiposi. Rimas irgi nerviškai virpa. Tesė irgi pasilieka – visi lieka po pamokų, o aš išėjau rengtis. Atėjo ir pasakė, kad manęs ieškojo. Tuoj fūginau namo. O ir čia nėra ramybės. Nuėjęs pas Pruncę išsiaiškinau. Jie išsidavė, kad gėrė pas kažkokį Kazio dėdę, mane tik tiek teipynė, kad Bazilionuose buvom. Jei Rimas neišduos, bus gerai. Parėjęs mėginau mokytis, bet paėmiau knygą apie Puškiną, viską užmiršau. Tik po pirmos kibau prie pamokų. Nieko, ryt pakels. Kad tik gerai išeitų ten. Tiesa, pirkom loterijos bilietus.

1957 m. sausio 15 d. Įtempta atmosfera. Jau susitikęs Pruncę sužinau, kad Parakinis išdavė visus, žino, kas nebuvo. Tai ką darysi, nesijaudinu, tik Rimas niekšas. Visi taip kalba. Jis jau klasėj tūno, bet nieko ant jo nesakėm. Rusistei sakom, kad atsimokėm, kad jos vyras sekė. Ji aiškinasi, o nuėjus į kambariuką – pasako. Einam į kiną. <...> „Keturiasdešimt pirmas“ turi šiek tiek originalumo, bet temos neišsemia, idėjos neišsprendžia. Pareinu visai vakare. Pasipuošę kunigo laukti. Susipykstam dėl to. Kai atvažiuoja, tai tuojau gerti, valgyt. Tas tik muso, tampo man ausis, tatjau myli. Kalbu apie kūrybą. Pagaliau prisidainavę tarnai prisišnioję išvažiuoja. Aš įgėręs.

1957 m. sausio 16 d. Iš ryto nekas. Rašau dar lietuvių. O per rusų rašomąjį nieko, vėl kiek paplepėjom. Davėm suprast, kad ji yra skundikė. Per karinį automatą atvežiau. O po pamokų Lastauskis klausinėjo, sakė, kad mes žiopli. Liepė atsiprašyti. Na, po kiek dvejonų mes nuėjom pas direktorę. O patenkinta! Rusistė sako, kad kalbu nevyriškai. Na, rūpi Stepanas. Pakalbėjo šiaip sau, nebjauriai, įmanoma susikalbėt, matyt, patenkinta, kad nugalejo. <...> Drabužiai nekokie, o ryt į vakenkomatą...

1957 m. sausio 17 d. Atsikeliau gerai, einam į plentą. Įdomu, gera su draugais. Laukiam, juokaujam, stabdom mašinas. Nuvažiuojam su kursanka, gerai. Ir tuoj į vakenkomatą. Ten jau daug bachurų. Yra ir pažįstamų, nuveda į agitpunktą. Imam skaityti

Mama ir tėtis

žurnalus. Ateina lektorius, pliurpia apie tarptautinę padėtį. Bet mus išveda į komisiją. Žiūri akis, nosį, gerklę. Po to veda „ant plikųjų“. Nieko baisaus, neimam į galvą, bet vis dėlto koks žmogaus pažemini-mas. Klausė toks daktariukas, ar aš latvis. O ruskis klausinėjo, ar neišvežti kas ir t. t. Kai paleido, buvo dar paskaita apie tarybinio jaunuolio veidą. Bet tik „iškritikavo“ buržuazinį jaunimą, o konkrečiai nieko nepasakė. Toks bachuriukas ėmė kibti. Ta lektorė tik nerėkia. O mes mėgaujamės. Pagaliau atėjo papulkininkis ir išdalino prirašymo knygu-tes. Kareiviai! Dar pasakė moralą apie darbą, mokslą, sportą. Paleido pavakariu. Tik aplakstę krautuves movėm mašinos. Pasitaikė vėl kursuojanti. Parva-žiam smagiai. Priekyje sėdėjo nebloga mergiotė. Aš vis į ją žiūriu, ji jaudinasi, vis žvilgt atgal. Paskui, kai išlipom, žiūri, kur mes einam. Grįžau sutemus. Yra Melnikovas. Jį vaišina. Užėjau pas Pruncę ir nuėjom į internatą. Ten užėjom pas mergiotes. Ona ir Česė miega, kitos dirba. Greit išėjom. <...>

1957 m. sausio 18 d. <...>

1957 m. sausio 19 d. Išsimiegojau gerai – 9 va-landas. Bet iš matematikos beveik viską teko „nu-siaiškinti“. <...> Koks aš dabar pasidariau! Galbūt kad nebekalbu per pamokas, pernešti melą labai sunku. Kaip padėtų poezija! Iš rusų rašomės litera-

tūrą. Rimas ir Kazys vėl šneka, supykdo ją. O aš ne, ir man atsako mielai, pastebimai pabrėždama, kad tai tik man. O Mickė, tiesa, pliurpė apie rojų Sibire, kad ten mokyklos pliusinės, obuoliai parduodami kibirais, iš ten niekas negrįžta.

<...> O apie 8 valandą išeinu į vakarą. Atvyksta Pakražantės mokytojai. <...> Per polką su ragučiais šoku su tokia mokytoja. Puikiai šoka! O programa jų nelabai tiko. Viena dainuoja neblogai, o drau-ge – chlam. O mūsų mokiniai net šaiposi – gėda. Ir ploja – kiaulių banda. Ir Rimas toks, mat pasigėręs kaip šiaučius. Eina, veda mokytojas, o per salę tai kaip škurdis velkasi. Apie 12 valandą nueinam už-gesinti šviesos, bet sumaišom fazes, užgęsta šviesa ir mokykloj, kol vėl uždegam, tenka palakstyti. <...> Kai grįžau, pavalgiau ir atsigulęs dar skaičiau Isakovskio „Rinktinę“.

1957 m. sausio 20 d. <...> Nežinai, už ko griebtis, o darbų – daugybė. Imu Tilvytį. O iš tiesų kitur nieko sau ta satyra. Bet reikia dirbti algebrą. <...>

1957 m. sausio 21 d. <...> Erzinau Oną, nes jai skauda dantis, sakom, Ažubalis įkrito į akį. <...> Su Olga kalbam apie poeziją. Ji Bairono nesupranta. Į kiną neinu, namie susitvarkau stalą ir imu Tilvytį. <...> Aš perrašau „Konstantino pušį“. Parvažiuoja tėtis su Kuzma, perša jam Laimą, jis be kaliošo. Kai

pareina mama, einu ieškoti. Radau už Bilotienės. Kaip smagu! Grįžtu. Visi nustebe, patenkinti. <...>

1957 m. sausio 22 d. Vietoj fizinio buvo šiaip sau Lastauskio plepalai. Užsigavę, kad daviau kapeikom pinigų. Tada ir aš supykau. Sakau: „Pinigai, o jei nenori, daugiau nerinksiu.“ Nieko daug nešaukė, tik pasakė, kad aš abiturientas, turėčiau būt nuovokesnis, mandagesnis. Sugadino nuotaiką. Ir per visas pamokas buvo pikta. Iš astronomijos nenorėjau rašyti rašomojo – išsisukau. Per rusų rašėmės. Tai aš ginčijuos su ja dėl Tolstojaus dievybės, dėl literatūros veiksmingumo, kad literatūra vienašališka. Rimas sako: „Neišsišok.“ Galbūt, paskųs. O per praktiką atvažiuavęs korespondentas nupaveiksluoja mus dirbtuvėj. Komedija. Paskui prie staklių pareikalavo komjaunuolio. Ona sako, kad ir veršis, beli komjaunuolis. Na, jie dar išvažiavo kažkur paveiksluoti, o mes kad siutom, pagalių kiek sudaužėm. Kad dabar nupaveiksluotų! Paskui parvažiuoja jie, kalbam apie avarijas. Risovas sudaužė Moskvičių. <...> Iš Pruncės parėjęs randu Vaičiulį <...>. Sutariam įsteigti literatūrinę kuopelę. Pritariu tam! Duodu mamai anekdotus, paskui eilėraščius, ji stebisi. Živilka irgi pripažįsta. <...>

1957 m. sausio 23 d. <...> Preidis po muštynių su boba nervuotas – akinius sudaužė. Po pamokų darėm repeticijas, tai kad pridurniavom! Tesę knyrkinam, uždavinius dirbam. O namie pamokos neskuba. <...> Sugalvoju poemos siužetą, jei išdegs, išeis gera. Turi išeiti. Parašau keletą siužetų apsakymams. Jau apie 50 turiu. O dar 30 pradėtų. Kad taip visi būtų užbaigti! Pamokos ant naura. Ryt rytui palieku.

1957 m. sausio 24 d. <...> Oras bjaurus – visur miglos, šalnoja, be sniego. <...> Vėl skaičiau Baironą. Žavu!

1957 m. sausio 25 d. Iš ryto sužinau, kad tik trys dešimtokai paliko, kiti išmesti. Vakar vyko „teismas“. Sako, apie 6 valandą juos pašaukė. Norvila vienas išdėstė visas skolas, paskui jie įėjo visi, ėmė kalbėti „iš sąžinės“, tai mokytojai visaip šaiposi, ėmė patys kibti. Sako: „Kodėl nepasitikit mumis, juk mes ne Lastauskis.“ Taučas sako: „Jei vienas vilkas įkando, aš saugausi ir kitų.“ Na ir užvirė! Juos

išvarė apsigalvoti, nieko negelbėjo atsiprašymas, iš ryto įėjo į klasę Sturys ir išvardino „nusikaltėlius“. Ryt su tėvais ateina į mokyklą – atsisveikint. Mes per pertraukas kalbam su Jokūbuku, Baškiu ir Vidmantu – jie tik paliko. Ažubalis reikalavo išmesti visus pats pirmas. Bukauskienė drebėjo iš nervacijos. Sturys siūlė iškviesti miliciją. O gandai tuoj pasklido, kad net revolverį Nesovas išsitraukė.

Per lietuvių rašomąjį buvo dvi temos: „Rinkimams artėjant“ ir „Žiema kolūkiniame kaime“. Parašiau, galima sakyti, drąsiai antrąją temą. Jei neprikibs – gerai. O kiek prisijuočėm iš kolūkių! Tik įpusėjus pamokai ėmėm rašyti. O Lastauskis toks geras! Viską aiškina, kalbasi. Klausė, ar mums neskolingas. Velnio čia išsišokinėsi, sakėm, kad nebeatsimenam. Rusų nieko. Kalbu apie Puškino „poeziją poezijai“. O Ažubalis – tai kiauiliškas snukis! Prisiplakėlis. Pyksta, kai primenam, kad dešimtokams saugumu grasė. Dambrauskis irgi karjeristas. Aš dėl algebros uždavinio užtikrinau, kad jis teisingas, o jis sako, kad bus kaip su trigės neteisingu uždaviniu. Ažubalis juokiasi. O juk kad ne aš, jis nebūtų jo išsprendęs.

Po pamokų ilgokai su repeticijom, šuniškas Sturio snukis, persiviepęs. Tariamės dėl programos. Užėinu į kambariuką ginklų. Apsikarstau. Stoviu. Rusistė žiūri, juokiasi: „Tokį susitikus, baugu.“ Norėjau pasakyti: „Teks, nebijok, dar susitiksim.“ Sturys: „Viso gero, Ozolai!“ Kodėl? Kol skaitau žurnalą, laikraščius, ateina Vaičiulis. Kalbam, kad Bukovica skiriasi, susimušo su vyru. Tėvas sako, kaip ji gali auklėti mokinius. Iš tikro, romanai su Sysojevu, Nosalčiuku, Smorodinu jau aidi. Sako, Bukauskis nušaut ją norėjęs. Vaičiulis duoda Živilei savo poeziją. Ta jau kad kritikavo! <...> Kalbėjom jau seniai, bet jis dar su formalumais. Nepatinka man komedijos. Kad spręst, tai spręst. Nutarėm dirbtis raktus, raides ir platinti epigramas. Taip plepėjom gan ilgai. Dar mat jis norėjo išrinkti vadovavimą, o aš jį nutraukiau, užvedžiau kalbą kitur. Apie 9 išsiskirstėm. Sniegas jau iškritęs, nors dangus juodas. <...>

1957 m. sausio 26 d. <...> Sužinojom, kad „teismas“ pasibaigė gerai. Teišerskis išsikvietė iš rajono atstovą, kuris gerokai nustekeno Buke. Fain! Ir tėvai netylėjo. Kad išdrožė! Mokytojai tik maustosi! O Mickė dar meluoja, kad nevarė Sturys, bet viskas gerai. Sturys net supyko ir žadėjo išeiti. Susitikom

studentus. Jau su kepurėm. Pakalbėjom iš karto koridoriuje, paskui nuėjom į biblioteką. Ten triukšmavom, net naujoji bibliotekininkė nepatenkinta. Ir Sturys toks nusmurgęs atėjo. Greit parepetavom ir išsiskirstėm. <...>

1957 m. sausio 27 d. <...> Zigmas man teigia, kad aš drąsiai galiu baigti medaliu. O šiaip, ten gyvenimas, sako, įdomus, neblogas, laiko daug, kurti galima, tik su butais blogai. O bendrabučio aš nekenčiu. O ir taip, kažin, ar aš įstosiu. Be reikalo gal viskas.

1957 m. sausio 28 d. <...> Ateina Kazys. Pasišaukia. Pasako, kad jiems ir man sumažintas elgesys. Netikėta! Bet tai tiesa. Preidis jam sakęs. Gerokai įpykstu. Klasėj ginčijamės. Sakau, kad aš ypatingas žmogus. Kai paskelbs rezultatus, sakysiu: „Na, ar neypatingas.“ Kartu buvom, o mane atžymėjo. Pamokos praeina švelniai. Per fiziką drąsus – moku. Vokiečių irgi gerai perskaitau, verčiu be žodyno. Kalbam apie „Das Recht auf Bildung“. <...> Apie algas. Kažkaip išsprūsta ant Bulganino ir Vorosilovo portretų pasakyti „suskliai“. Stumbrytė sako: „Nereikia, įprasi liežuvio nelaikyti, tai bus nemalonumų.“ Aš tuoj imu skaityti. Sako: „Jūs, Kaino dvasios žmonės.“ <...> Pamokų namie nedaug, vakare padedu tėvui. Jis sirguliuoja. Paskui imu kurti kupletus. Sunkiai lenda, bet pamažu pamažu įsivarau. Ateina tėvas ir nuvaro gulti. Mama žada verkti, kad neklausau. <...>

1957 m. sausio 29 d. <...> Su Bendžium nešiau instrumentus. Jis sako, kad turįs pakalbėti. Nesupratau. Paskui pasakė, kad saugočiaus, nes seka mus, nori susekti organizaciją ir įvykdyti mūsų kasaciją. Padėkojau jam, o jis sako: „Būk neutralus, išduoda jus klasės draugai.“ O Sturys šlykštinė. Dar moko mus repetuoti. Ir kiną žiūriu: lietuviškas, rusiškai šneka, žodžiu, chlamas tas „Ignotas“. Namie pamokas tik apgraibom. Paskui sėdau prie eilėraščių. <...>

1957 m. sausio 30 d. Vakar naktis – romantiška. Atvažiavo įsigėrę Sirūnienė, Algis, nuvažiavo su mašina pakalnėn, tai ir mane prižadino stumti. Porą kartų buvau nusigandęs bevažiuojant skardžiais, bet paskui įklimpom, prikėlėm Puščių, kėlėm mašiną lauk – niekas nepadėjo. Parėjau švintant. Taip

Tėtis kerta avižas

ir nebeužmigau, ir tik 3 valandas temiejojęs išėjau mokyklon. Lyg per sapną. <...> Sturys piktai žiūri į mane. Kodėl? Susitinkam dar studentus. Kalbu su Rimu apie kupletus. Po to grojam kambariuke. Regina teiraujasi, iš kur aš žinau, kad elgesį sumažino. Šventoji! Sako: „Man neteisėtai.“ Geroji! Pareinu apie penkias. O kai vakare parvažiuoja mama iš Marcinkų su Sirūnais ir Algiu, papasakoja, kad jau visi žino, jog aš Bulganiną pavadinau suskiu. Išdavi mas! Bet kas? To tai aš dar netikėjau. Bet aš ramus. Tegul meta kad ir iš mokyklos. Mokėsiu gyventi. Nepražūsiu. Kalbam apie tai su tėvais, jie nerėkia, tai gerai, supranta mane, nedraudžia. Kad visada taip būtų. Nori mane nukreipti nuo žurnalistikos. Niekis. Karas bus netrukus. Mokytis reikia. Kur? Žurnalistikoj. Tai man prieinamiausia ir racionaliausia šaka. <...> Literatūriniu išdaviku netapsiu. Žurnalistika man laikina grandis kelyje į literatūrą.

1957 m. sausio 31 d. Per pamokas nieko naujo. Visą laiką seku Reginą. O, pasirodo, be reikalo. Tik parėjęs sužinau. <...> Nemokam rolių, siuntam, o viršuj mokytojai svarsto mūsų elgesį. <...> Baigiu tuos „kupletus“ apie 3 valandą. Apgavau mamą – atasukau laikrodį. Šiandien mano gimimo diena, buvo Vaičiulis, pasveikino, Živilė, mama. Nieko ypatingo. Bet vis dėlto šis tas: man jau 18 metų. Viešpatie: netrukus bus trečdalis amžiaus, 20 metų...

Privačios sporto kolekcijos: motyvai, grėsmės ir raiškos erdvės

Nuotraukų autorius – Giedrius Baranauskas

Privačios sporto kolekcijos yra svarbi sporto paveldo dalis moksliniu, kultūriniu, istoriniu, tautiniu ir kitais aspektais. Jų raiška išplečia neformalaus ugdymo galimybes, skatina sportą ir kūno kultūrą, atspindi valstybės istoriją, visuomenės socialinę, kultūrinę ir ekonominę raidą.

Lietuvoje sporto paveldui politikai, sporto visuomenės nariai bei organizacijos ir istorinę atmintį puoselėjančios įstaigos teikia vis daugiau dėmesio. Tai įrodo keletas teiginių: Tarptautinė paminklų ir paveldo vietovių taryba (ICOMOS) 2016 m. paskelbė sporto paveldo apsaugos metais¹. 2015 m. kovo 27 d. Lietuvos Respublikos valstybinė kultūros paveldo komisija priėmė sprendimą *Dėl Lietuvos sporto paveldo apsaugos*². Jame keliama ilgalaikės sporto paveldo apsaugos koncepcijos, sporto istorijos atminties vietų kūrimo, technikos (lėktuvų) paveldo, tradicinių sporto žaidimų puoselėjimo klausimai. 2011 m. gegužės 18 d. prie Lietuvos sporto muziejaus įsteigta Lietuvos sporto muziejinių ir kolekcininkų taryba, kurios pirmininku

išrinktas Lietuvos sporto muziejaus direktorius Pranas Majauskas.

Tyrimų, sistemiškai apimančių kolekcininkų veiklą, lietuvių kalba yra labai mažai. Francois Mairesse straipsnyje „Pasaulio muziejėjimas“³ atkreipia dėmesį į privačias kolekcijas kaip muziejų ištakas, analizuoja kolekcionavimo priežastis, kolekcininkų bruožus. Autorius remiasi garsių muziejų tyrinėtojų bei psichoanalitikų tyrimais: Wernerio Muensterbergerio, Alma Stephanie Wittlin, Kristoffo Pomianu, Jeanu Baudrillard'u, Henri Codet'u ir kt. Eglė Damalakaitė analizavo Lietuvos sporto paveldo poveikį populiarinant sportą tarp jaunimo Kauno mieste⁴. Autorė kaip priemonę naudoja Lietuvos sporto muziejaus kolekciją, privačių kolekcijų į tyrimą neįtraukia. Įvairiuose periodiniuose ir tęstiniuose leidiniuose esama publikacijų, susijusių su sporto paveldu ir privačiomis kolekcijomis, tačiau tyrimai yra gana fragmentiški.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos privačios sporto kolekcijos Šiaulių apskrityje. Siekiama susisteminti

¹ Lietuvos Respublikos Seimo informacija, http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_k=1&p_d=157394, [prieiga per internetą, žiūrėta 2015-07-13].

² Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo komisijos sprendimas *Dėl Lietuvos sporto paveldo apsaugos*, 2015 m. kovo 27 d. Nr. S-3-(6.2.-193), <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2f958cc0d6cc11e4894f9bde45468d3f>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2015-07-13].

³ Mairesse F., *Pasaulio muziejėjimas*, <http://www.bms.edu.lv/resources/2Muziejėjimas-prancuz-LT.pdf>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2015-07-01].

⁴ Damalakaitė E., *Lietuvos kūno kultūros ir sporto akademija, baigiamasis magistro darbas, Lietuvos sporto paveldo poveikis populiarinant sportą jaunimo tarpe Kauno mieste*, 2010 m., http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100605_002323-56632/DS.005.0.01.ETD, [prieiga per internetą, žiūrėta 2015-07-13].

Kolekcija

sporto kolekcijų kaupimo motyvus, pagrindines grėsmes ir raiškos erdves. Analizė paremta literatūros bei šaltinių studijomis ir ilgamete praktine veikla, susijusi su sportu, kurios metu aktyviai bendradarbiauta su kolekcininkais, sporto visuomenės nariais ir sporto paveldo organizatoriais.

Privačių sporto kolekcijų kaupimo priežastys

Turint omeny tik sporto atvejį, reikia akcentuoti, kad kolekcijų savininkai arba jų artimieji dažniausiai vienaip ar kitaip yra susiję su sportu. Daugiausia sporto kolekcijų yra sukaupę sporto veteranai, sportininkai, treneriai, privačių sporto klubų savininkai, įvairių sporto organizacijų vadovai, kiti asmenys, tiesiogiai susiję su sportu. Vis dėlto kolekcijos, nors ir dažniausiai, tačiau ne visada yra sukaupę sporto visuomenės narių. Kai kuriais atvejais jos priklauso, pavyzdžiui, fotografui, kuris fotografavo sporto varžybas, siuvėjui, kuris siuvo sportinę aprangą, ir pan.

Reikia paminėti, kad kolekcijų apimtis ir jų gausa ne visuomet priklauso nuo jų savininko sportinės karjeros trukmės ar amžiaus. Kai kurių jaunų sportininkų kolekcijos yra didesnės ir susideda iš svarbesnių sporto trofėjų nei sporto veteranų. Tam įtakos daro subjekto (ne)noras kaupti laimėjimus – motyvacija, dalyvautų varžybų skaičius, turima erdvė kolekcijai laikyti ir kitos aplinkybės.

Dr. A. S. Wittlin susistemino ir išskyrė įvairius kolekcijos kaupimo motyvus: ekonominį, socialinio prestižo, magiškosios galios, lojalumo, smalsumo, mokslinių tyrimų, estetinio žavesio⁵. Juos autorė netaikė konkrečiai sporto kolekcijoms, tačiau ši kolekcijų dalis nėra unikali kaupimo motyvų prasme.

Ekonominę naudą teikiančių daiktų kaupimo motyvą iliustruoja sukaupę sporto inventorių, kuris SSRS dažnai buvo deficitinė prekė. Jų kaupimas perkant daugiau nei reikia buvo savotiškas garantas apsirūpinti reikiamomis priemonėmis. Įsigyto sporto inventoriaus perteklius nebuvo sunaudotas. Dalis jo išliko iki šių laikų ir tapo sporto paveldo objektais.

Socialinio prestižo motyvas yra vienas dažniausių. Turėti retų ir vertingų daiktų kolekciją yra garbinga, autoritetinga. Sporto atveju reikia pabrėžti

Vardinis prizas

vardinius ir specialius prizus: taures, garbės raštus, medalius ir kt. Prestižiniuose sporto renginiuose iškovotos pergalės suteikia pagrindą didžiuotis savo asmeniniais ir artimų žmonių pasiekimais: sporto trofėjai yra garbingą pergalę įrodantys daiktai. Esama nemažai atvejų, kuomet kolekcijų vienetai yra perkami, o ne iškovojami, tačiau dažniausiai tokie atvejai taip pat grindžiami socialinio prestižo argumentu.

Magiškosios galios motyvą galima pagrįsti įvairiais, kaip tikima, sėkmę pritraukiančiais daiktais ar personažais. 1968 m. gimė tradicija olimpinėse žaidynėse naudoti talismaną. Nuo to laiko jie kuriami kiekvienoms olimpinėms žaidynėms. Dažnai sporto klubai, kitos organizacijos, sportininkai taip pat turi savo „sėkmės šaulius“, o pastarieji yra „medžiojami“ kolekcininkų.

Kolekcionavimas gali būti lojalumo tam tikrai grupei išraiška. Šis motyvas yra vienas dažniausių: lojalumas sporto draugijai, sporto klubui ar kitai organizacijai, sporto šakai, valstybei ir t. t. Priklausymas tam tikrai grupei paprastai yra savanoriškas ir motyvuotas: grupės nariui tai naudinga materialine, dvasine, socialine ar kitomis prasmėmis. Taigi lojalumo motyvas nagrinėjant sporto kolekcijų aspektu yra ryškus. Konkretūs kolekcijų pavyzdžiai galėtų būti gairėlės, suvenyrai, ženkliai su specialia simbolika ir pan.

⁵ Burcaw G. Ellis, *Introduction to Museum Work*, JAV, 1992, p. 25

Smalsumas ir moksliniai tyrimai – tai knygos sporto tema, kongresų, posėdžių medžiaga, seni dokumentai, nuotraukos ir kt. Asmuo, besidomintis sportu ar dirbantis sporto srityje, kaupia tam tikrą medžiagą: metodinę literatūrą, žymių sportininkų biografijas ir t. t. Toks kaupimas dažniausiai būna pagrįstas žmogaus interesais ar pomėgiais. Pavyzdžiui, sporto klubo „Elada“ valdybos pirmininkas Arūnas Petraitis turi sukaupęs nemažai literatūros ir šaltinių apie jėgos sportą ir jo istoriją. Sukaupę medžiagą kolekcininkas tiria ir publikuoja, taip pat aktyviai rūpinasi privačių jėgos sporto kolekcijų raiška, jėgos sporto populiarinimu.

Estetinis žavesys – tai paveikslai sporto tema, suvenyrai, statulėlės, taurės ir pan. Kartais su sportu susiję daiktai – kolekcijos vienetai – atlieka estetinę funkciją, nors iš esmės turi visiškai kitą paskirtį ir turėtų būti priskirti kitam dr. A. S. Wittlin išskirtam motyvui, pavyzdžiui, lojalumo arba prestižo, kaip antai vardiniai sporto trofėjai, gairės ir t. t. Visgi šie daiktai kartais atlieka tiesiog estetinę funkciją ir egzistuoja kaip interjero ar eksterjero detalės.

Privačių sporto kolekcijų grėsmės

Privačios kolekcijos dažnai sukaupiamos per ilgą laiką, nesąmoningai, netikslingai, todėl jų savininkai ne visuomet sukaupę vienerūšių daiktų rinkinį suvokia kaip kolekciją. Tai pasyvių kolekcininkų grupė. Pastarosios nariams priklausantys rinkiniai yra pagrindinis šios tyrimo dalies objektas. Aktyvių kolekcininkų (sąmoningai ir tikslingai kaupiančių, sisteminančių ir tiriančių vienerūšius daiktus) nuosavybė yra ypač reikšmingas sporto paveldo elementas, tačiau šiomis kolekcijomis disponuojama gana profesionaliai ir dalis čia pateikiamų įžvalgų joms netaikytina.

Išskirtinos šios pagrindinės privačių sporto kolekcijų grėsmės:

- apskaitos nebuvimas;
- netinkamos laikymo sąlygos;
- neprofesionalus kolekcininkų požiūris į turimą kolekciją;
- informacijos stoka: a) privatiems asmenims – apie galimą privačių sporto kolekcijų suvalstybinimą ir raiškos galimybes, b) specialistams – apie esamas privačias sporto kolekcijas.

Vienas iš pagrindinių valstybinių ir privačių kolekcijų skirtumų yra tas, kad pastarosios beveik niekada neturi profesionalios apskaitos ir specialių laikymo sąlygų. Čia išimtimi galima laikyti kolekcijas, priklausančias aktyviems kolekcininkams. Taigi privačių kolekcijų sunykimas yra gerokai dažnesnis reiškinys nei valstybinių. Privačioms gresia gerokai daugiau pavojų dėl apskaitos nebuvimo, netinkamų laikymo sąlygų ir kitų priežasčių. Taigi tos grėsmės, kurios yra aktualios apskritai visoms kolekcijoms, – gaisrai, poplūdziai, netinkamas drėgmės kiekis aplinkoje ir t. t. – privačioms kolekcijoms yra dar aktualesnės. Kaip pavyzdį galima paminėti automobilių sporto klube „Slikas“ prieš keletą metų kilusį gaisrą, kuris sunaikino nemažą sporto laimėjimų sandėliuką. Po gaisro neliko ne tik kolekcijos, bet ir jos topografinio aprašo.

Nemažai fotografijų jų savininkai laiko dėžėse, maišeliuose, rėmuose, užkištas už sekcijų stiklų ir kitose laikyti netinkamose sąlygose. Nuotraukos, kaip ir daugelis kitų daiktų, sudarančių privačias sporto kolekcijas, dažnai būna laikomos drėgnose patalpose arba daug tiesioginių saulės spindulių gaunančiose vietose. Tai kenkia jų būklei, o nekokybiškos ar vizualiai nepatrauklios fotografijos kartais būna atrenkamos sunaikinti, dažnai neatsižvelgiant į tai, kad nuotrauka yra autentiška, vienietinė arba reta, ar į kitus aspektus.

Tokia grėsmė iškyla ne tik fotografijoms, bet ir kitiems objektams. „Geri“ ir „blogi“ daiktai dažnai atrenkami itin neprofesionaliai. Pastebėta, kad daliai Šiaulių sporto veteranų klubo narių asmeniškai yra svarbesni tie diplomai, kurie yra iškovoti paskutiniaisiais metais dažniausiai sporto veteranų varžybose. Tačiau šios varžybos nėra prestižinės, jose dalyvauja daugiau mėgėjų nei profesionalų. Skirtingai nei diplomai ar medaliai, iškovoti paskutiniaisiais metais, senieji trofėjai yra įdomūs ir svarbūs kaip istorijos šaltiniai. Juose užfiksuoti tarpukario Lietuvoje vartoti sporto terminai, sovietinė propaganda ir simbolika, rašymo priemonės ir gamybos technika, popieriaus kokybė, dizaino ypatumai ir pan. Tokių daiktų savininkai kartais tai laiko tiesiog nevertingomis senienomis, dėl to labiau vertina naujus diplomus, taures, medalius ir kitus naujai įgytus trofėjus. Atitinkamos ir jų laikymo sąlygos bei saugojimo prioritetai.

Kolekcijoms atsirasti ir joms išsaugoti įtakos turi ir gyvenamosios patalpos. Žmonės keisdami aplinką dažnai siekia atsikratyti buityje nenaudojamais, senais daiktais, kartu ir kolekcijomis. Būna atvejų, kuomet, keliantis iš vienos gyvenamosios vietos į kitą, kolekcijos yra tiesiog išmetamos arba kitaip sunaikinamos. Savininkai dažnai neįvertina sukaupėtų daiktų svarbos sporto paveldo aspektu ir neįžvelgdami asmeninės naudos jų atsikrato. Galima daryti išvadą, kad kolekcininkai nežino, kad atitinkamos institucijos yra suinteresuotos išsaugoti privačias kolekcijas – suvalstybinti. Dėl šios priežasties prarandama nemažai vertingų privačių sporto kolekcijų. Paveldo saugotojams ir kitiems kultūros darbuotojams turėtų būti keliama keletas uždavinių: surinkti kuo daugiau informacijos apie egzistuojančias privačias sporto kolekcijas, jas tirti, ieškoti galimybių pastarųjų raiškai, kurti kolekcininkų duomenų bazę ir teikti jiems profesionalias konsultacijas.

Privačių sporto kolekcijų raiškos erdvės

Vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių privačių sporto kolekcijų raišką, yra erdvės, tinkamos joms tarpti. Būtent pastarųjų egzistavimas bei tinkama eksploatacija gali lemti šių rinkinių prieinamumą visuomenei, kurių raiška yra svarbi mokslinė ir kultūrinė prasmėmis. Dalis privačių sporto kolekcijų yra visiškai neprieinamos interesantams, nes pastarieji dažniausiai nežino apie jų egzistavimą arba savininkai neleidžia jomis naudotis. Tikėtina, kad sudarius tinkamas jų sklaidos sąlygas šios problemos iš dalies išsispręstų.

Susistemintai galima išskirti šias erdves, kuriose vyksta privačių sporto kolekcijų raiška:

- kolekcininkų gyvenamosios arba ūkinės patalpos;
- eksponuoti tinkamos valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų ar privačių įmonių erdvės;
- sporto arba istorijos konteksto „reikalaujantys“ įvairių objektų interjeras ir eksterjeras;
- spauda, televizija, radijas, internetas, kt. ryšio ir komunikacijos priemonės;
- renginiai.

Itin dažnai privačių sporto kolekcijų savininkai pastarųjų raiškai skiria dalį savo gyvenamųjų ar ūkinių patalpų. Jose įrengiamos ekspozicijos dažnai

Aleksandras Ronkus, gydytojas, kolekcininkas, vienas iš Lietuvos tautinio olimpinio komiteto atkūrimo iniciatorių

savininkų vadinamos *muziejais*. Čia reprezentuojamos kolekcijos įprastai prieinamos tik labai siauram žmonių ratui. Viešumo prasme eksponuoti labiau tinka muziejai, bibliotekos ar kitos viešos erdvės, kuriose rengiamos parodos. Antai glaudžius ryšius su kolekcininkais, iš jų ir sporto, palaiko Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, kurios renovuotose patalpose ypač daug erdvių skirta ekspozicijoms, pasirinkta reikiama įranga. Privačių kolekcijų parodos rengiamos siejant jas su atmintinomis datomis, įgyvendinamais projektais.

Privačių sporto kolekcijų eksponavimas istorinę atmintį puoselėjančių įstaigų erdvėse yra būdas visuomenei jas pristatyti, tirti, viešinti, pritaikyti edukacijai, taip pat jomis užpildyti interjerą. Kita vertus, tokia pastarųjų raiška yra trumpalaikė: išėmus eksponatus iš ekspozicijos jie grąžinami savininkui, kuris ne visuomet rūpinasi tolimesne jos raiška. Pasibaigus parodai dažnai neišlieka jos aprašų. To priežastis – nėra atsakingo asmens arba jis neturi reikiamos kvalifikacijos.

Privačios sporto kolekcijos, dažniausiai jų dalys, yra eksponuojamos *in situ*⁶ įvairiuose sporto klubuose, sporto mokyklose, kitose ugdymo įstaigose ir organizacijų būstinėse. Bendrojo lavinimo mokyklose ir daugelyje kitų švietimo ir mokslo įstaigų

⁶ Savo įprastame kontekste.

yra sukaupta sporto trofėjų, kurie laikinai arba nuolat yra laikomi dažniausiai už sporto plėtotę ir vystymą atsakingų darbuotojų darbo aplinkoje. Dažnai tam yra skirtas stendas, lentynos, vitrinos ar kita eksponuoti tinkama įranga ir erdvė. Kaip pavyzdį galima paminėti Aukštelkės socialinės globos namų fojė, kurioje įrengta speciali vitrina, skirta gyventojų iškovotiems prizams, medaliams, diplomams, taurėms ir t. t. eksponuoti.

Privačių sporto kolekcijų raiškos erdve gali tapti kavinės, restoranai, viešbučiai, kaimo turizmo sodybos ir panašios paslaugas teikiančios įmonės. Tai dažnai priklauso nuo dizainerių sprendimo. Sporto inventorių kartais būna pritaikomas kaip puiki interjero ar eksterjero detalė. Antai fotografijos, kuriose užfiksuotos sportinio gyvenimo akimirkos, gali puošti sienas ar būti kitaip įkomponuotos į aplinką. Tokių pavyzdžių gausu Šiaulių arenoje. 2007 m. įrenginėjant jos vidines erdves buvo surinktos fotografijos iš sporto mokyklų archyvų ir privačių asmenų. Taip pat Šiaulių arenos antrajame aukšte vykstant krepšinio čempionatui *Eurobasket 2011* ant specialių tentų buvo renkami nacionalinių krepšinio rinktinių žaidėjų autografa, kurie nuolat eksponuojami.

Labai plačiai išvysčius naujausias technologijas privačių sporto kolekcijų raiškos erdvės teoriškai yra beveik neribotos. Raiškos terpe gali būti spauda, internetas, radijas, televizija ir kitos komunikacijos bei ryšio priemonės. Spaudoje gali būti publikuojamos privačių sporto kolekcijų fotografijos, parašytas straipsnis apie esamą kolekciją, išspausdintas interviu su kolekcininku ir t. t. Radijo eterio kolekcininkai gali pristatyti savo turimus sukauptus daiktus. Kiek platesnė nei radijas raiškos forma yra televizija: joje ne tik pasakojama, bet ir rodoma vaizdinė medžiaga. Privačios sporto kolekcijos, jų aprašai, įvairios kolekcijų pagrindu atliktos analizės gali būti publikuojamos internete. Šios išvardytos priemonės – tai ne tik privačių sporto kolekcijų raiškos erdvė, bet ir būdas jas užfiksuoti.

Raiškos erdve reikia įvardyti masinius renginius, šventes, paradus. Juose gali būti pristatytos

privačios sporto kolekcijos kaip šventės dalyviams skirta atrakcija, edukacija arba pastarosios gali būti naudojamos kaip scenarijaus dalis. Antai 5-ųjų *TAFISA pasaulio Sporto visiems žaidynių Šiauliai – 2012* atidarymo šventės metu buvo panaudotas medinis dviratis iš Šiaulių dviračių muziejaus fondų. Tai valstybinės kolekcijos vienetas, tačiau analogiškai gali būti panaudotos ir privačių kolekcijų dalys. Kita vertus, ne visuomet kolekcininkai sutinka nemokamai viešinti savo kolekcijas, o renginio organizatoriai ne visuomet tam gali skirti lėšų.

Išvados

1. Didelė sporto paveldo dalis egzistuoja kaip privačios sporto kolekcijos. Jų savininkais dažniausiai tampa sportininkai arba su sportu glaudžiai susiję asmenys. Privačių sporto kolekcijų atsiradimas dažnai būna neplanuoto ilgalaikio, kartais nesąmoningo proceso pasekmė. Populiariausi sporto paveldo kaupimo motyvai: socialinis prestižas, lojalumas, smalsumas ir moksliniai tyrimai.

2. Privačioms sporto kolekcijoms kyla daug išlikimo grėsmių: netinkamos laikymo sąlygos; atsainus kolekcininkų požiūris į turimą kolekciją; kolekcininkų nesugebėjimas tinkamai skirti išsaugojimo ir raiškos prioritetus turimų kolekcijų vienetams, atsižvelgiant į jų istorinę, mokslinę ir kt. vertes; informacijos stoka: a) privatiems asmenims – apie galimą privačių sporto kolekcijų suvalstybinimą, raiškos ir saugojimo galimybes, b) specialistams – apie esamas privačias sporto kolekcijas.

3. Privačių sporto kolekcijų raiškos erdvės Šiaulių apskrityje yra: kolekcininkų gyvenamosios arba ūkinės patalpos; įvairiose įstaigose ar organizacijose, klubuose ir kt. skirta dalis patalpų ar įrangos; specialiai eksponuoti pritaikytos valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų ar privačių įmonių erdvės; sporto arba istorijos konteksto „reikalaujantys“ įvairių objektų interjeras ir eksterjeras; spauda, televizija, radijas, internetas, kt. ryšio ir komunikacijos priemonės; renginiai.

Vidmantas LOPETA

Plėšrūnai: jų įvairovė, medžioklė ir apsauga

Dėkojame Žemaičių muziejaus „Alka“ kultūrinės veiklos skyriaus vedėjai Ingridai Vaitiekienei, biologijos mokslų daktarui Kazimierui Baranauskui už informaciją, patikslinimus ir nuotraukas, gamtos fotografui Renatui Jakaičiui už nuotraukas, Šiaulių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos vyriausiajai metodininkei Audronei Kiršinaitei ir medžiotojui-gamtininkui Jonui Jankevičiui už suteiktą informaciją.

Plėšrūno sąvoka

Plėšrūnais vadinami vieni iš įdomiausių gyvūnų – plėšrieji žinduoliai. Tai labai įvairaus dydžio gyvūnai – nuo mažutės žebenkštės iki didžiulės nerangios meškos. Ginkluoti ilgais riestais nagais, stipriais dantimis, aštriomis iltimis jie medžioja gyvą grobį. Stambiausi iš jų (liūtai, tigrai, lokiai) gali būti pavojingi žmogui, todėl jiems jaučiame pagarbą. Šie gyvūnai gyvena kitose šalyse ir pamatyti juos galime zoologijos sode ar per televizijos ekraną.

Pasaulyje sutinkama apie 240 plėšriųjų žinduolių rūšių. Lietuvoje aptikta tik 14 keturių (šuninių, lokinių, kiauninių ir katinių) šeimų atstovų. Daugumą iš jų galima stebėti ir Rytų Žemaitijoje. Bėgant laikui, rūšių įvairovė kinta: vienos rūšys išnyksta, iš kitur atvežama ar savaime atkeliauja naujų (sveitimųjų) rūšių. Apie daugumą mūsų apylinkių miškuose, pelkėse, vandens telkinių pakrantėse

gyvenančių (arba praeityje gyvenusių, bet išnykusių) plėšrūnų rūšių rašoma šiame straipsnyje. Apie egzotiškiausias iš jų – vilką ir lūšį – bus pasakojama kitame kronikų numeryje.

Įprasti mūsų krašto plėšrieji žinduoliai

Kas iš mūsų nepažįsta **rudosios lapės**? Tai labai dažna šuninių šeimos atstovė. Lapės kailis rusvos ar gelsvos spalvos. Uodega sudaro pusę kūno ilgio. Lapinas kiek didesnis, sveria iki 7 kilogramų.

Lapės mėgsta mažesnius, dirbamų laukų apsuptus miškelius. Gyvena didesnių miškų pakraščiuose, atžėlusiose kirtavietėse, prie vandens telkinių. Jos šmirinėja ne tik pievose, peliauja laukuose, bet ateina ir į kaimus, gyvenvietes, kur taikosi nugvelbti toliau nuo kiemo nuklydusią vištytę (ir tai neretai pasiseka). Dėl to dauguma kaimiečių lapių nemėgsta.

Dažniausiai jos medžioja anksti ryte ir sutemus vakare. Pagrindinis lapių maistas – įvairūs žinduoliai ir paukščiai. Gaudo peles, pelėnus, kurmius, kirstukus, ežius. Dažnas lapių grobis – kiškiai, bet gali papjauti ir mažus stirniukus. Pavasarį ir vasarą nuo lapių nukenčia ant žemės perintys paukščiai. Dažnai ēda vabzdžius: karkvabalius, kurklius, žygius, mėslavabalius. Rudenį renka karkvabalių lervas, drugių vikšrus. Iš žemės iškasa vapsvų korius su perais. Mėgsta ir augalinį maistą: „deser-

Rudoji lapė. Renato Jakaičio nuotrauka

Barsukas. Renato Jakaičio nuotrauka

tui“ naudoja uogas, obuolius, kriaušes. Nevengia ir dvėselienos.

Su barsukais ir usūriniais šunimis konkuruoja dėl maisto ir urvų. Pasitaiko, kad pūstauodegės užima barsukų kolonijos dalį, nors dažniausiai urvus išsikasa pačios. Išstumtas žemes prieš angą paskleidžia vėduokle. Lapės urvo anga apvali. Prie urvų, kur gyvena lapių šeima, visada būna plunksnų, kaulų, kitokių maisto atliekų ir lapiukų išmatų. Urvai būna labai įvairiuose biotopuose: retuose miškeliuose, laukų pakraščiuose, griovių ir upelių slaituose bei kitur.

Lapių „vestuvės“ būna vasario mėnesį. Jaunikliai gimsta balandžio pabaigoje – gegužės pradžioje. Lapiukai auga greitai, būdami 4–5 mėnesių, dydžiu beveik nesiskiria nuo tėvų. Birželio pabaigoje, jaunikliams paaugus, šeima urvus apleidžia.

Rudosios lapės dažnai serga niežais: tada jų kailis būna negražus, išsišėręs, uodega nuplikusi. Kailio netekę žvėreliai žiemą neretai žūsta – sušąla. Europoje lapės laikomos svarbiausiomis pasiutligės viruso nešiotojomis ir platintojomis gamtoje. Mūsų šalyje iš lėktuvų daugelį metų barstomas jaukas su pasiutligės vakcina. Dėl šios priemonės nuo 2014 m. pasiutligės atvejų nenustatyta.

Lapių reikšmė įvairi. Jos yra svarbūs kailiniai žvėreliai, sunaikina nemažai pelinių graužikų, žalingų vabzdžių ir jų lervų. Padaro ir žalos: gaudo ant

žemės perinčius paukščius ir jų jauniklius, kiškius, stirniukus, platina trichineliozę ir kitas ligas¹.

Didžiausias kiauninių šeimos žvėris – **barsukas**. Jo kūnas pleišto formos. Galva baltai juodai dryžuota. Kojos trumpos, stiprios, apginkluotos ilgais, bukais galais, lenktais nagais, pritaikytais rausti žemę. Rudenį, sukaupęs iki 5 kilogramų riebalų atsargų, barsukas gali sverti net 15 ar daugiau kilogramų. Barsukai gyvena miškuose, krūmuose, rečiau – pamiškės pievose, kur kalvelėse išsirausia plačius ir žemus (atitinkančius jų kūno formą) urvus. Ramiose vietose gyvena ištisos žvėrių kartos. Zoologas dr. Kazimieras Baranauskas anglų literatūroje yra aptikęs, kad Jungtinėje Karalystėje yra urvynų, kurių amžius datuojamas keletu šimtų metų. Po žeme yra urvų labirintai su keliais išėjimais į žemės paviršių; vienoje iš urvų atšakų įrengiama lizdo kamera. Atšalus orams, barsukai įminga iki kovo mėnesio; jų miegas negilus: orams atšilus ir žiemą išlenda iš urvo. Barsukų urvai pasižymi švara. Prie jų niekuomet nebūna ne tik maisto atliekų, bet ir išmatų.

Plėšrūnas veiklus sutemose ir naktį. Iš medžioklės grįžta vos saulei patekėjus. Dieną praleidžia urve. Per medžioklę sugauna iki 1 kilogramo ar kiek daugiau maisto. Jo meniu labai įvairus. Barsukas

¹ Lietuvos fauna. Žinduoliai, Vilnius, 1988.

Miškinė kiaunė. Renato Jakaičio nuotrauka

trumpakojis, negreitas, tad ir jo grobis lengvai pagaunamas, randamas ant žemės. Daug suėda augalinio maisto – įvairių uogų, žolių lapų ar šaknų, rudenį – ąžuolo gilių, obuolių, kriaušių. Mėgsta varles, kurių gali suryti labai daug; retkarčiais suėda net rupūžę. Nevengia dvėselienos. Ilgais nagais iš urvelių iškasa kurmių ir pelinių graužikų jauniklius, suėda ant žemės perinčių paukščių jauniklius, išgeria jų kiaušinius. Gauda įvairius vabalus, surija daug karkvabalių, mėšlavabalių, kurklių ir jų lervų, mėgsta moliuskus ir sliekus.

Kurtuvėnų regioniniame parke, kuriame vyrauja kalvotas reljefas, žinoma daug barsuko urvų kolonijų. Žvėreliai nereti, pora kartų pasitaikė rasti žuvusių prie kelio Blužgalio ir Bubių kaimuose. Parke yra ir su barsuko pavadinimu susijusių vietovardžių: Barsukyno ežeras, gamtos paveldo objektas – Barsukyno ozas. Pastaraisiais metais per pusiaužiemį (sausio 25 d.) rengiamas žygis, aplankant net dešimt parko ežerų. Žygio metu Barsukyno oze, prie urvų, žiūrима, ar jau pabudęs dryžuotanasis. Sakoma, kad tądien iš urvo išlendąs barsukas: jei šviečia saulė ir žvėrelis mato savo šešėlį, greitai atšils. Jei apsiniaukę, pavasario dar teks palaukti².

Kiauninių šeimai priskiriamos dvi kiaunių rūšys, kurias nelengva atskirti. Tai grakštūs žvėreliai.

Miškinė kiaunė, kaip sako jos pavadinimas, gyvena įvairiuose miškuose. Pamačius iš arti, šią kiaunę galima pažinti iš pasmakrėje ir kaklo apačioje esančios gelsvos ar oranžinės dėmės (akmeninės kiaunės balta ar šiaudų spalvos dėmė, išsišakojusi į dvi dalis, tęsiasi per priekines kojas). Miškinės kiaunės nosies galiukas juodas ar tamsiai pilkas (akmeninės – rausvas).

Miškinė kiaunė daug laiko praleidžia medžiuose, nors naktį daugiausia medžioja ant žemės. Įprastai gauda smulkius žvėrelius: pelėnus, peles, rečiau – kurmius, voveres, dar rečiau – kirstukus ir ežius. Pasigauna įvairaus dydžio, daugiausia žvirblinių būrio paukščių – nuo mažyčio nykštuko iki stambaus kovo. Neatsisako ir vabalų, net augalinio maisto: mėlynių, bruknių, kadagio ir šermukšnio uogų.

Slepiasi didelėse medžių drevėse, inkiluose, apleistuose plėšriųjų paukščių ar voverių lizduose, kur balandžio pabaigoje patelė dažniausiai atveda 3–5 jauniklius³.

Kurtuvėnų regioniniame parke miškinių kiaunių pėdsakus žiemą neretai tenka pamatyti brandesniuose Juodlės, Vainagių, Valatkių, Paraudžių ir kituose miškuose. Būdamos plėšrūnės, kiaunės medžioja ir medžiuose, yra pasitaikę, kad Galvydiškės kaime, inkile, jos išpjovė naminės pelėdos jauniklius.

Be jau paminėtų skirtumų, **akmeninė kiaunė** nuo į ją panašios miškinės dar skiriasi ilgesne uodega. Šis žvėrelis dažniausiai gyvena įvairiuose ūkiniuose pastatuose, pašiūrėse, griuvėsiuose, akmenų, žagarų ar malkų krūvose. Rečiau sutinkama miško pakraščiuose. Medžioja daugiausia pritemus, minta graužikais, gauda paukščius, roplius, varliagyvius, neatsisako vaisių ir uogų. Sodybose, kaip ir šeškas, pjauna naminus paukščius. Manoma, kad daugiau nei miškinė naudoja augalinio maisto⁴.

Akmeninė kiaunė Lietuvoje yra atėjūnė iš Europos ir Azijos kalnuotų vietovių bei stepių. Manoma, kad šalyje paplito, mažėjant LDK miškingumui. Gal Vytauto laikais jos ir visai nebuvo Lietuvoje? Anksčiau buvusi reta, paskutiniaisia dešimtmečiais dažnai sutinkama kaimo sodybose. Jauniklius vedžiojanti stebėta prie buvusios Kurtuvėnų dvaro sodybos ūkinių pastatų, pėdsakų kasmet randama

² Klimka L., *Senolių kalendorius*, 1996, p. 18.

³ *Lietuvos fauna. Žinduoliai*, Vilnius, 1988.

⁴ *Ten pat*.

Žebenškštis žiemą. Kazimiero Baranausko nuotrauka

Mangutas. Renato Jakaičio nuotrauka

Kurtuvėnų parke. Mekių kaime akmeninės kiaunės kartais patikrina varnėnų inkilus, atplėšdamos papuvusius stogelius ir ištraukdamos jauniklius. Automobilių nutrenktų jų aptikta ir prie senojo plento, tarp Blužgalio ir Didlaukės kaimų.

Žebenškštis – pats mažiausias Lietuvos plėšrūnas. Patinėlių kūno ilgis nesiekia ir 20 centimetrų, o uodega sudaro mažiau kaip trečdalį kūno ilgio. Ji įdomi tuo, kad vasarą ir žiemą žvėriuko kailio spalva skiriasi. Vasarą galvos viršus, kūno šonai, nugara ir uodega būna tamsiai rudi, o kūno apačia – balta. Žiemą visas kūnas tampa baltas, todėl žebenškštis beveik nepastebima ant sniego.

Žebenškštys gyvena pamiškėse, krūmuose, laukuose, pievose, nendrynuose – visur, kur yra slėptuvių ir maisto. Slapstosi urveliuose, tuštumose po medžių šaknimis, išpuvusiuose kelmuose, šakų ir akmenų krūvose ir kitur. Apie 80 procentų jo grobio sudaro pelės ir pelėnai. Naudingos kaip pelinių graužikų naikintojos, nes beveik visur, kur gali pralįsti pelė ir pelėnas, gali įlįsti ir žebenškštis. Be to, šie maži plėšrūnai gali sumedžioti smulkius paukščius, retkarčiais maitinasi ir vabzdžiais bei moliuskais. Auką puola staiga, nužudo perkąsdamos pakaušį.

Joms kenkia nuodingi chemikalai, kurie patenka su maistu ir gali kauptis organizme⁵.

Žebenškštys pastebimos retai, dažniau aptinkami jų pėdsakai ir urveliai sniege. Kurtuvėnų regioniniame parke stebėtos Kurtuvėnų dvaro sodyboje, miestelio apylinkių pievose ir pamiškėse, žiemą pėdsakai aptikti Juodlės ir Pustlaukio miškų tarpumiškėse. Galvydiškės kaime žebenškštis kaukolė rasta naminių pelėdų inkile – retkarčiais šie žvėreliai tampa plėšriųjų paukščių grobiu.

Invazinės plėšrūnų rūšys

Globalėjančiame pasaulyje žmonės vis dažniau keliauja, o keliaudami tyčia ar netyčia atsiveža vis naujų gyvūnų ir augalų rūšių. Svetimžemės, t. y. iš kitur atkeliavusios, rūšys gali būti agresyvios, daryti žalą vietinėms rūšims ar net jas išstumti iš gyvenamųjų vietų. Pačios agresyviausios rūšys vadinamos invazinėmis. 2015 m. rugpjūčio 4 d. Aplinkos ministerijos sudarytame naujausiame invazinių rūšių sąrašė⁶ iš viso išvardytos 39 rūšys. Tarp 20 pavojingiausių gyvūnų pirmuoju įrašytas **mangutas**, kitaip vadinamas usūriniu šunimi.

Natūralus jo arealas – Rytų Azija. Manoma, kad į Lietuvą pateko iš Baltarusijos, kur buvo įvežti (sve-timžemių rūšių įvežimas vadinamas introdukcija – aut. pastaba) 1936 m., o vėliau – ir iš Latvijos, kur introdukuoti 1948 m. Tais pačiais metais pastebėti

⁵ Ten pat.

⁶ Invazinių Lietuvoje rūšių sąrašas, Aplinkos ministerija, 2015-08-04.

Rytų Lietuvoje ir per dvylika metų paplito visoje šalyje. Nuo 1970 m. mangutus, kaip nepageidautinus plėšrūnus, leista medžioti ištisus metus.

Usūrinis šuo – vidutinio dydžio ilgiais ir tankiais plaukais apaugęs žvėris. Gyvena miškuose, tačiau labiausiai mėgsta pelkėtas vietas, krūmais ir aukštomis žolėmis apaugusias vandens telkinių pakrantes. Miškuose įsikuria barsukų, lapių, bebrų apleistuose urvuose ar nenaudojamose urvų kolonijos dalyse. Dažnai apsigyvena po medžių šaknimis, išpuvusiais kelmiais. Kasdamas urvą, usūrinis šuo žemes prie angos paskleidžia apie 1,5 m ilgio ir 2 m pločio vėduokle.

Tai vienintelis šuninių šeimos žvėris, kuris žiemą būna mažiau aktyvus ar miega. Tam rudenį sukaupia riebalų atsargų ir sveria iki 12 kilogramų. Jei nešalta ir nedaug sniego, vaikšto ir žiemą. Kai daug sniego, vėjuota ir šalta, usūriniai šunys iš slėptuvių išeina retai ir mažai tevaikšto.

Manguto maistas labai įvairus. Minta daugiausia žinduoliais (gaudo pelnius grauzikus, kurmius, kirsčius), vabzdžiais, varliagyviais, paukščiais, ropliais, moliuskais, sliekais, ėda dvėselieną, augalinį maistą. Suėda daug paukščių jauniklių. Daugiau negu kiti plėšrūnai surija augalinio maisto: obuolių, kriaušių, įvairių uogų, javų grūdų, augalų vegetatyvinių dalių. Žiemą beveik nesimaitina. Įprastai gegužės mėnesį patelė atsiveda labai daug – 4–13 (dažniausiai 9–11) – jauniklių. Jie auga greitai, subręsta 1 metų amžiaus. Gyvena iki 11 metų, kai kurie gal ir ilgiau.

Mangutai nepageidautini draustiniuose, vietose, kur saugomi ant žemės perintys laukiniai paukščiai. Rezervatuose tai svetima vietiniam gyvūnų kompleksui rūšis. Dėl visumo juos išnaikinti praktiškai neįmanoma. Dažnai serga pasiutlige ir niežais⁷.

Kurtuvėnų regioniname parke ir aplinkinėse teritorijose mangutai – viena iš dažniausiai sutinkamų žinduolių rūšių. Mėgsta lankytis prie nuleistų žuvininkystės tvenkinių, kur gausiai randa maisto. Dažnai žūsta ant kelių, kur nutrenkiami automobilių. Pavasarį taip nutinka, matyt, tada, kai žvėrys maitinasi sutraiškytais migruojančiais varliagyviais.

Sergančiųjų niežais kailis nuplinka. Žiemą tokie žvėrys dažnai sušąla. Be to, jie neretai eina į pamiškių sodybas, lenda į daržines, šuns būdas.

Kanadinė audinė. Renato Jakaičio nuotrauka

Mangutai labai gajūs ir moka apsimesti negyvais. Žinoma daug atsitikimų, kai primušti, atrodytų, negyvi, į maišą ar mašinos bagažinę įkišti žvėrys po kiek laiko atgyja ar net pabėga.

Prie Pavėžupio ir Kurtuvėnų žuvininkystės tvenkinių stebima kita invazinė plėšrūnų rūšis – **kanadinė audinė**. Dubysos upės pakrantėje rasti greičiausiai audinės palikti upėje žiemojusios pievinės (rusvosios) varlės likučiai. Tikėtina, kad šis žvėrelis gyvena ir prie kitų vandens telkinių: Ventos upės, Kurtuvėnų regioninio parko ežerų, Dubysos–Ventos kanalo (perkaso).

Kanadinės audinės tėvynė – Šiaurės Amerika (JAV ir Kanada). Auginti fermose XIX a. pabaigoje ji atvežta į Europą. Į laisvę pabėgę žvėreliai daug kur įsiveisė ir paplito Europoje. Lietuvoje 1930 m. prof. T. Ivanausko iniciatyva kanadinės audinės pradėtos auginti Obelynės zoofermoje. 1950 m. iš čia 37 buvo paleistos į laisvę, 1953 m. introdukuotos iš Totorijos. Į Nemuno deltą karo metais pateko iš buvusių Karaliaučiaus srities zoofermų. Pamažu audinės išplito visoje šalyje. Manoma, kad gausėdamos jos išstūmė tokiuose pat biotopuose gyvenusias vietines europines audines, kurios šalyje laikomos išnykusiomis (paskutinį kartą 1979 m. buvo stebėtos Merkio baseine).

Išvaizda kanadinės audinės ir europinės audinės labai panašios, tik kanadinės truputį didesnės. Jų

⁷ Lietuvos fauna. Žinduoliai, Vilnius, 1988.

kailiukas tamsus – juosvai rudas. Kūno ilgis – apie 40 cm, uodega sudaro pusę kūno ilgio. Patinėliai gerokai stambesni už pateles, gali sverti iki pusantro kilogramo.

Kanadinės audinės gyvena prie žuvingų vandens telkinių – upelių su stačiais, medžiais ir krūmais apaugusiais krantais, prie didelių ežerų, žuvininkystės tvenkinių. Išstisus metus gali gyventi ten, kur žiemą lieka neužšalusio vandens plotų arba po ledu susidaro tuštumų. Slepiasi išpuvusiuose kelmuose, po medžių šaknimis, medžių uoksuose; žiemą slepiasi tuneliuose po sniegu. Slėptuvės būna iki 50 m atstumu nuo vandens. Suėdusios šeimininkus, žiemą dažnai užima ondatrų trobeles.

Žiemą iš užšalusio vandens telkinių kanadinės audinės keliauja į neužšalusias upes ir upelius. Per parą suėda maisto iki ketvirtadalio savo svorio. Pavasarį ir vasarą gauda paukščius, jų jauniklius, išgeria kiaušinius. Daug žalos padaro paukščių kolonijoms. Šiltuoju metų laiku daugiausia gauda žinduolius: vandeninius pelėnus, ondatras. Žiemą daugiausia minta smulkiomis žuvimis (gružliais, ešeriais, pūgžliais, rainėmis), nemažą jų maisto dalį sudaro žiemojančios varlės ir vėžiai (jeigu jų yra). Veda iki 10 jauniklių. Priešai – lapės ir ūdros, stambios plėšriosios žuvys.

Kanadinė audinė – vertingas kailinis žvėrelis. Sunaikina nemažai pelinių graužikų ir menkaverčių žuvų. Tačiau nemažai žalos padaro ornitofaunai, ypač rezervatuose ir ornitologiniuose draustiniuose. Nepageidautina žuvininkystės tvenkiniuose. Audinė – pagrindinis iš Šiaurės Amerikos į Europą, vėliau – iš Rusijos ir Kazachstano į Lietuvą įvežtos ondatros priešas ir jos mažėjimo priežastis. Būdamas gausesnė nei ūdra, ji yra rimtas konkurentas švurių gėlų vandenų karalienei. Manoma, kad kanadinė audinė yra pavojinga vietinei europinei audinei ir yra viena iš šios rūšies išnykimo priežasčių. Tačiau šis teiginys nėra tvirtas. Dr. Kazimiero Baranausko teigimu, europinė audinė jau T. Ivanausko laikais buvo labai retas žvėrelis. Yra vietų, kur ji išnyko, nors kanadinė audinė ten ir negyveno. Be to, Baltarusijoje yra vietų, kur abiejų rūšių audinės sugyvena, bet per 60 gyvenimo šalia metų europinės audinės masė padidėjo vidutiniškai 100 gramų.

Nuo 1985 m. kanadines audines leista gaudyti pagal licencijas. Įrašius į invazinių rūšių sąrašą,

audines gaudyti ir medžioti leidžiama išstisus metus⁸. Jų gaudymas kaip atskira priemonė buvo numatytas Pavėžupio ir Kurtuvėnų žuvininkystės ūkių gamtotvarkiniuose planuose.

Į Lietuvos invazinių rūšių sąrašą įrašytas **paprastasis meškėnas** daug pavojingesnis už mangutą. Savaime paplitęs Šiaurės Amerikoje, dėl vertingo kailio buvo aklimatizuotas Kaukazo ir Vidurinės Azijos miškuose, atvežtas į kai kurias Europos šalis. Visur pridarė daug žalos. Pavojingiausias plėšrūnas paukščiams, nes puikiai karsatosi medžiais, misdamas sparnuočių kiaušiniiais ir jaunikliais. Ornitologai pastebi: ten, kur apsigyvena paprastieji meškėnai, paukščių giesmės nutyla. Šis plėšrūnas jau gyvena kaimyninėse šalyse: Baltarusijoje, Lenkijoje, Vokietijoje⁹. Greičiausiai iš nelaisvės pabėgę meškėnai buvo pastebėti Kupiškio ir Rokiškio rajonuose, Kuršių nerijoje. Keletas jų buvo sumedžiota, kaip pavojingi plėšrūnai jie naikinami išstisus metus, draudžiama veisti nelaisvėje. Bijomasi, kad pasprukę į laisvę nesudarytų poros ir nepradėtų veistis.

2015 m. vasario 7 d. Šakių rajone, Lekėčiuose, buvo sumedžiotas pirmasis Lietuvoje **paprastasis šakalas**. Arčiausiai mūsų šalies šie vilkams giminingi plėšrūnai įsikūrė Latvijoje ir Estijoje. Tikėtina, kad į Baltijos regioną pateko iš Ukrainos, kur savaime gyvena vakarinėje šalies dalyje. Latvijos pietuose vis gausėja, todėl yra pavojus, kad netrukus gali pasirodyti ir Šiaurės Lietuvoje. Manoma, kad šakalai plinta šylant klimatui ir sumažinus vilkų, kurie yra šakalų mitybiniai konkurentai, skaičių. Vilkams šakalai kelia rimtą pavojų, nes gali su jais kryžmintis¹⁰.

Saugomi plėšrūnai

Plėšrūnų būryje yra nykstančių ir saugomų gyvūnų.

Prie vandens telkinių – stačiais krantais, medžiais apaugusių upių, žuvininkystės tvenkinių, ežerų, kanalų – gyvena ilgas ir labai lankstus žvėrelis **ūdra**. Žiemą ūdrai svarbu, kad juose būtų neužšalusių vietų, properšų, pro kurias galėtų pa-

⁸ Lietuvos fauna. Žinduoliai, Vilnius, 1988.

⁹ Levickaitė R., *Eksperimentas: ar Lietuvoje vis dar parduodami invaziniai meškėnai?*, www.grynas.delfi.lt.

¹⁰ Levickaitė R., *Lietuvoje sumedžiotas pirmasis šakalas – didžiulės bėdos pranašas*, www.grynas.delfi.lt.

siekti vandenį. Pusę jos kūno ilgio sudaro uodega. Kailiukas tankus, tamsiai rudos spalvos. Patinai sveria iki 14 kilogramų. Ūdra puikiai plaukia ir nardo. Pirštai sujungti plaukiojamąja plėve, kuri siekia jų galus. Žvėreliai įsikuria urve po medžių šaknimis ar pakrantės išplovose; kartais apsigyvena ir bebrų trobelėse. Medžioklės plotą sudaro kelių kilometrų ilgio pakrantės atkarpa. Ūdra gauda daugiausia įvairių rūšių smulkias žuvis. Per parą jų suėda apie kilogramą. Labai mėgsta vėžius, susigauna prie vandens gyvenančių graužikų (pelėnų, ondatrų) ar vabzdžiaėdžių (kirstukų). Medžioja daugiausia vandenyje, tačiau grobį doroja paprastai ant kranto, ant stambaus pakrantės medžio kamieno arba iš vandens kyšančio stambaus akmens. Ūdrų mėgstamos „valgyklos“ – patiltės. Tokiose vietose paprastai galima rasti jų maisto likučių ir būdingų ekskrementų, „kvepiančių“ žuvimi.

Ūdroms labai svarbu švarus vanduo, kad turėtų pakankamai ir neapnuodyto maisto. Dėl vandens užterštumo, naikinimo daugelyje Europos šalių ūdros išnyko. Saugomos Berno konvencija, Buveinių direktyva. Lietuvoje iki 1974 m. ūdros buvo medžijamos pagal licencijas. Nuo 1975 m. jų medžioklė uždrausta. 1989 m. įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą kaip 5 kategorijos rūšis, kurioms išnykimas šalyje dabar negresia. Jų veiklos žymių galima rasti bemaž prie visų vandens telkinių. Lietuvoje paplitusios plačiai, nors gausumas visur labai svyruoja. Ūdros nukenčia nuo brakonieravimo, kai spąstais gaudant pusiau vandens žinduolius – bebrus ir kanadines audines – į juos pakliūva ir šie gyvūnai¹¹.

Kaip Europoje nykstanti rūšis, Lietuvoje ūdra saugoma daugelyje buveinių apsaugai svarbių teritorijų. Rezervatų, nacionalinių ir regioninių parkų ekologai atlieka šių grakščių žvėrelių stebėjimus (monitoringą). Kurtuvėnų regioninio parko teritorijoje ūdra įprasta Kurtuvėnų žuvininkystės tvenkiniuose, Dubysos–Ventos perkase, kur apstu maisto – žuvų, o pakrantėse – smulkiųjų žinduolių. Žiemą jų pėdsakų aptikta ant Lauko Pumpurio ežero, prie Dubysos upės; ūdriukas stebėtas prie Juodlės ežero. Neretos ūdros ir Pavėžupio žuvininkystės tvenkiniuose, kur matytos plaukiojant, stebėtos su jaunikliais. Kadangi Dubysa aukštupy mažai

Ūdriukas prie Juodlės ežero. Kazimiero Baranausko nuotrauka

žuvinga, iš jos ūdros nuklysta į netoliese esančias sodybas, kur kūdrose išgaudo beveik visas žuvis.

Krūmais apaugusiose pelkėse, užžėlusiose upių, ežerų pakrantėse, miškų pakraščiuose gyvena gražus žvėriukas **šermuonėlis**. Jis panašus į žebenkštį, tik už ją du ar tris kartus sunkesnis. Kaip ir žebenkštis, jo žieminis kailiukas būna baltas kaip sniegas; šermuonėlis nuo žebenkštis skiriasi visada juodu uodegos galiuku. Jis įsikuria vandeninių pelėnų urveliuose, slepiasi tarp medžio išvartų, šaknų, po senais kelmiais, šakų krūvose. Patelė jaunikliams auginti lizdą iškloja sausomis žolėmis, pelių kailiukų skiautėmis, plunksnomis. Atveda 2–9 (iki 12) jauniklius.

Vikrus plėšrūnas ne tik medžioja pelinius graužikus, bet ir pjauna paukščių jauniklius, o žiemą – ondatras jų trobelėse. Antraeilis šermuonėlio maistas – kirstukai, varliagyviai, ropliai, vabzdžiai ir vaisiai. Jį naudoja tada, kai trūksta pelinių graužikų. Kaupia maisto atsargas.

Istoriniais laikais šermuonėlių žieminiai kailiai buvo svarbus prekybos ir mainų objektas.

Nemažai jų kailių buvo superkama dar tarpukario metais. Pokario metais, sunaikinus daugelį šermuonėlių biotopų, šių žvėrelių labai sumažėjo. Nuo 1970 m. juos medžioti draudžiama¹². 2003 m.

¹¹ Lietuvos fauna. Žinduoliai, Vilnius, 1988.

¹² Ten pat.

Juodasis šeškas. Renato Jakaičio nuotrauka

Šeškas. Renato Jakaičio nuotrauka

šermuonėlis įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą kaip 4 kategorijos nežinomo gausumo rūšis. Šalyje sutinkamas visoje teritorijoje. Europoje įrašytas į Berno konvencijos III priedą.

Mažuose miškeliuose, pelkių pakraščiuose, vandens telkinių pakrantėse laksto **juodasis šeškas**. Jis vengia didelių miškų. Dažnai įsikuria kaimuose, miesteliuose, kur apsigyvena tvartuose, sandėliuose. Tai vikrus žvėrelis, nedaug mažesnis už kiaunę. Nuo kitų kiauninių skiriasi kontrastinga juosvai rusva spalva, kuri, šeškui senstant, šviesėja.

Šeškas medžioja sutemus. Gamtoje didžiausią jo grobio dalį sudaro peliniai graužikai, mažesnę – varliagyviai. Žmogaus kaimynystėje įsikūrę šeškai pjauna naminius paukščius ir triušius, geria naminių paukščių kiaušinius. Todėl kaimuose šeškai nemėgstami: neretai užmušami, kartais juos pagauna ir naminiai šunys. Nuo žmogaus gindami savo vaikus, šeškai gali pulti net žmogų arba išskirti nepaprastai dvokiantį sekretą¹³.

Šalyje ir Kurtuvėnų regioniniame parke šeškų nėra gausu. Jų mažėja, nykstant kaimo sodyboms. Po vieną žvėrelį stebėta prie Dambos tvenkinio už Kurtuvėnų ir krūmyne ties Pavėžupio tvenkiniais, Laikšių kaime. Kurtuvėnų miestelyje šeškas užklyptas pjaunantis naminius paukščius, o Zuikiš-

kės kaimo tvenkinėlyje – gaudantis karosiukus. Blužgalio kaime plėšrūnas išplovė visas (net 30!) vištas. 2016 m. sausio viduryje Skaudvilių kaime, žuvies sandėlyje, šeškas su šeškiuku vaišinosi negyva žuvimi.

Europoje juodasis šeškas saugomas Buveinių direktyvos 5 priedu – jo medžioklė reguliuojama.

Juos išnaikino žmogus

Mokslininkai iki šiol ginčijasi, ar gyveno Lietuvoje **sabalas**. Senovės lietuviai sabalais galėjo vadinti ir tamsesnio kailio (sabalų kailis žiemą tamsiai rudas ar beveik juodas) miškinės kiaunės. Tačiau visi Lietuvos statutai nurodo 2 Rb baudą už sabalo sumedžiojimą. G. Zončynskis 1742 m. aprašo, kaip netoli Panevėžio, Žaliojoje girioje, medžiotojai nušautą sabalą nešiojo ant rankų¹⁴. Žalioji giria dar XIX a. buvo viena iš didžiausių Lietuvos girių. LDK statutas negalėjo nurodyti baudos už žvėrį, kurių Lietuvoje nebuvo; tai buvo oficialus juridinis dokumentas¹⁵. S. Levandovskis 1783 m. išleistoje knygoje rašė, kad tankiuose Lietuvos miškuose gyveno sabalai, bet jų kailiai blogesni negu sibirietiškių. Vėliau A. Polujanskis, J. Kraševskis, L. Jucevičius ir kiti autoriai tvirtino,

¹³ Ten pat.

¹⁴ Isokas G., *Jie gyveno Lietuvoje*, Vilnius, 1998, p. 89–90.

¹⁵ *Lietuvos fauna. Žinduoliai*, Vilnius, 1988.

kad lietuviai medžiojo sabalus¹⁶. Gali būti, kad šie brangiakailiai žvėreliai Lietuvoje ir Baltarusijoje gyveno XVI–XVIII a. Nors buvo paplitę Sibire, V. Geptneris manė, kad tada sabalas už pagrindinio arealo galėjo gyventi mūsų ir kaimyninėje šalyje. Baltarusijoje XVIII a. pabaigoje sabalai nurodomi trijose Mogiliavo gubernijos apskrityse: Belicko (dabar Gomelis), Rogačiovo ir Klimavičių¹⁷.

Lietuvoje gyveno kresnas, storokomis kojomis vidutinio šuns didumo (11–16 kilogramų) plėšrūnas **ernis**. A. Polujanskis užsiminė, kad iki 1770 m. ernių būta Kauno gubernijos miškuose. S. Ladovskis (1783 m.) teigė, kad ernių dar esą dideliuose miškuose. K. Klukas (1809 m.) tvirtino, kad erniai gyvena Lietuvos didmiškuose, kartais sykiu su lapėmis. B. Jundzilas (1829 m.) apie ernį jau šnekėjo kaip apie retą mūsų miškų žvėrį. A. Koreva (1861 m.) manė, kad erniai dar gyvena Vilniaus gubernijos miškuose (Rūdninkų girioje) ir Gardino gubernijoje. J. Kobylanskis (1937 m.) tvirtino, kad Lietuvos miškuose paskutinis ernis galėjo žūti 1879 m. Paskutiniai šios rūšies atstovai Latvijoje nušauti 1876 m. ties Jokūbspiliu, o Baltarusijoje – 1890 m. Slucko miškuose. A. Penkaitis (1965 m.) teigė, kad pavieniai kartais atklysta į Baltarusiją.

Erniai paplitę Skandinavijoje, Rusijos šiaurvakarinėje dalyje. Tyrimų duomenimis, šie „nepasotinami plėšrūnai“ suėda tik 800 g maisto per parą ir dažniausiai badauja. Pavasarį geria paukščių kiaušinius, vasarą ir rudenį gauda vabzdžius, varliagyvius, smulkius graužikus, lervas ir net uogas renka, o žiemą tenkinasi kritusiais gyvūnais. Maiso atsargas užkasa po sniegu arba slepia medžiuose. Miega vos kelias valandas, o medžioja ir dieną, ir naktį¹⁸.

Kadaise visoje miškingoje Europoje gyveno **rudasis lokys**. Tai stambus žvėris, galintis sverti iki 300 ir daugiau kilogramų, iki 2 metrų ir daugiau aukščio. Šalyje rudieji lokiai išnyko didėjęnt gyventojų tankumui, vystantis gyvulininkystei, žmonėms ėmus persekioti lokius kaip plėšrūnus, puolančius naminius gyvulius (iš tikrųjų, lokiai papjauna ne tik briedžius, šernus, bet ir arklius, karves). Kita lokių nykimo priežastis buvo intensyvus miškų kirtimas (ypač XVII–XVIII a.). Lokiai yra didelių

Meškos Žemaičių „Alkos“ muziejuje.
Aidos Stančienės nuotrauka

miškų gyventojai. Mėgsta mišrius miškus su upeiliais, aikštėmis, pelkynais ir atžalynais, uogynais. Vengia vienaarūšių ir retų miškų.

Aktyviausi prietemoje ir naktį, vaikšto ir apsiniaukusiomis dienomis. Žiemą (gruodžio–kovo mėnesį) miega irštvoje, kurią įsirengia nuošalioje vietoje po žagarais, išvirtusio medžio šaknimis ar kitoje saugioje vietoje. Miega jautriai (snūduriuoja), šiltomis besniegėmis žiemomis kartais visai negula. Paprastai žiemą klajoja riebalinio sluoksnio nesukaupę žvėrys.

Irštvoje patelė atsiveda 1–3 (4–5) lokiukus, kurie savarankiškai pradeda gyventi tik antraisiais metais.

Lokiai minta augaliniu ir gyvūniniu maistu. Ėda įvairių augalų lapus, šaknis, uogas, ažuolų giles, riešutus. Mėgsta avižas ir kukurūzus, bet ne tiek jų suėda, kiek ištrypia pasėlius. Maitinasi skruzdėlėmis ir jų perais, įvairiais kirminais, vabzdžiais bei jų lervomis, smaližiauja medumi, neaplenkia ir bičių. Medžiuose pasiekia paukščių kiaušinius ir jauniklius¹⁹.

Iš visų plėšrūnų rudasis lokys (vadintas meška) išnyko vėliausiai. Jį išnaikino didžiausias plėšrūnas – žmogus. T. Ivanauskas²⁰ rašė, kad paskutinę mešką apie 1883 m. sumedžiojo Musteikos gyven-

¹⁶ Isokas G., *Jie gyveno Lietuvoje*, Vilnius, 1998, p. 89–90.

¹⁷ *Lietuvos fauna. Žinduoliai*, Vilnius, 1988.

¹⁸ Isokas G., *Jie gyveno Lietuvoje*, Vilnius, 1998, p. 89–90.

¹⁹ *Lietuvos fauna. Žinduoliai*, Vilnius, 1988.

²⁰ Ivanauskas T., *Pasaulio žvėrys*, Vilnius, 1973, p. 188.

Pusiaužiemio žygio dalyviai ant Barsukyno ežero, 2016 m. Vidmanto Lopetos nuotrauka

tojas Miškinis, patykojęs prie papjauto arklio. Pasak Vilniaus medžiotojų draugijos pirmininko B. Sventožeckio²¹, Šalčininkų dvarininkas V. Vagneris Rūdninkų girioje paskutinę mešką nušovė 1885 m., taigi dvejis metais vėliau. Pavienės meškos iki šiol į Lietuvą atklysta iš Latvijos ar Baltarusijos. Pvz., 1988-ųjų vasarą Biržų rajone, šalia Kvetkų miestelio, nušauta meška, kurios iškamša dabar saugoma Biržų tvirtovėje įsikūrusiame muziejuje „Sėla“²². Tačiau užklystančios meškos mūsų šalyje nežiemoja, irštvoje nesusilaukia meškiukų, todėl į Lietuvos raudonąją knygą įrašytos kaip „o“ kategorijos – išnykusi rūšis²³.

Kadaise meškos gyveno visoje Lietuvoje. Net Suvalkijoje, kur dabar maža miškų, apie jas buvo dainuojama: „Bėgo meška per lendryną, lendrynas siūbavo.“ Iš XVII a. literatūros²⁴ žinomos išgalvotos istorijos apie girioje rastus meškų užaugintus vaikus. Galbūt tolimas tų istorijų atgarsis yra ir vestuvinės dainos žodžiai:

Ramta dry, ramta dry,
Ar tu augai pagiry?
Ar meška tave augino,
Kad bučiuot neišmokino?

Apie meškas yra įdomių istorinių žinių²⁵. Lietuvos statutai draudė meškų medžioklę svetimosiose giriose. Jos buvo auginamos nelaisvėje ir net dresiuojamos. Žinoma, kad karalius Steponas Batoras lokių žvėryną įkūrė Alytuje. Žygimanto Augusto dvare penkios prijaukintos meškos nešė svečiams valgius ir gėrimus. XVII–XVIII a. Smurgonyse (buvusioje Ašmenos apskrityje) Radvilos įsteigė meškų dresavimo mokyklą, vadintą „Meškų akademija“. Anot T. Ivanausko, „pagautos meškos buvo jaukinamos ir dresuojamos įvairioms išdaigoms daryti... Baigusi mokslo kursą, meška buvo paroduodama kam nors vedžioti po jomarkus, turgus ir šiaip gyvenvietes – už atlyginimą žmonėms rodyti. Iš čia ir kilęs pašaipus pavadinimas „Smurgainių akademikas“, duodamas negabiems arba tingiems vyriokams. Vedžiodavo meškas daugiausia čigonai²⁶. Meškų vedžiotojus vadino meškininkais. M. Valančius „Palangos Juzėje“ aprašė meškininkus, kurie, pūsdami triūbą, šokino meškas, taip linksmindami žmones, o už tai rinkdami maistą ir pinigus. Keliuose meškų baidėsi arkliai. Vilkijos ir Čekiškės kely išvydę meškininkus su meškomis, šeši arkliai apvertė ir aplaužė karietą, sužeidę poną, kuris parašė skundą Kauno gubernatoriui. Greičiausiai dėl dvarininkų nusiskundimų po

²¹ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

²² *Medžiotojas ir meškeriotojas*, 2012, Nr. 1.

²³ *Lietuvos raudonoji knyga*, Vilnius, 2007, p. 267–268.

²⁴ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

²⁵ *Ten pat.*

²⁶ Ivanauskas T., *Pasaulio žvėrys*, Vilnius, 1973, p. 188.

Kopiant į Barsukyno kalną, 2015 m. Vidmanto Lopetos nuotrauka

baudžios panaikinimo rusų caras Aleksandras uždraudė meškininkų verslą²⁷.

Rudoji meška – tvirtas, kiek nerangus gyvūnus – yra Žemaitijos simbolis ir lėtapėdžio žemaičio įvaizdis. Meška yra Šiaulių rajono herbe. *Meškiai, Meškučiai* – vietovardžiai, liudijantys meškų buvimą Šiaulių rajone. Kurtuvėnų regioninio parko pietinėje dalyje išlikęs vietovardis *Meškarūrė*. Tik kur ši vietovė buvusi, nuomonės skirtingos. Vieno žmogaus teigimu²⁸, dėl savo neįprastos formos taip buvo pavadintas vienas iš Gelučių dvaro tvenkinių. Pasak antro²⁹, *Meškarūre* buvo vadinama ir dabar į pietus nuo Vėžėžerio slūgsanti pelkute su ežeriuko akimi.

Žemaičių muziejuje „Alka“ Telšiuose yra išlikusios dviejų 165 ir 174 cm aukščio meškų iškamšos, kurių atsiradimo istoriją kol kas gaubia paslaptis. Neaišku, kokiais šaltiniais remiantis manoma, kad meškos nušautos Augustavo (dab. Lenkijos Respublika) miškuose 1870 m. Pagal kitą, žemaitišką, tų meškų kilmės versiją, jos (arba viena iš jų) buvo nušauta Meškopelkėje šalia Šaukėnų (Kelmės r.). Pasak Šaukėnų kraštotyros muziejaus įkūrėjos Elenos Burdulienės, Meškopelke buvo vadinama didelė pelkė, kuri buvo nusausta, o jos vietoje ant

Ilgos upelio įrengtas tvenkinys, vadinamas Šaukėnų jūra. Muziejuje saugomi spąstai meškomis gaudyti.

Kad meška čia ar kur nors netoliese Žemaitijoje galėjo būti nušauta, visai tikėtina dėl šios priežasties: 1934 m. „Žemaičių prietelius“ žinutėje „Pasveikino vyskupą“ skelbė: „J. E. Vyskupą Staugaitį vardadienio proga balandžio 14 dieną daugelis asmeniškai pasveikino, kiti gražiais adresais, telegramomis, o Kuršėnų dekanas kan. Staševičius atsiuntė labai originalią dovaną – dvi puikias meškų iškamšas, kurios puošia Vyskupo rūmus tarsi natūralūs žemaičių herbai.“ Žinoma, kad tarpukario metais kanauninkas Staševičius buvo Šaukėnų klebonas ir, matyt, iš kažkur buvo gavęs meškų iškamšas. Nuo 1948 m. depozito teise meškos Telšių vyskupijos kurijos perduotos ir saugomos „Alkos“ muziejuje, eksponuojamos Gamtos skyriaus ekspozicijoje.

Plėšrūnų medžioklė senovėje

Medžioklė yra viena iš seniausių žmonijos verslų. Be kitų žvėrių, medžioti ir plėšrūnai. Lietuvos piliakalniuose ir senovės gyvenvietėse archeologinių kasinėjimų metu geležies amžiaus ir vėlesniuose (iki XIX a.) kultūriniuose sluoksniuose aptikta lapių, lokių, ūdrų ir barsukų kaulų³⁰. Atlikus Kurtuvėnų dvaro XV–XIX a. kaulinės kolekcijos (3 072 kaulų

²⁷ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

²⁸ Žalpytis Ipolitas, g. 1929 m. Šonos k., Šaukėnų vlsč.

²⁹ Pūtvis Rimantas, g. 1928 m. Šilo Pavėžupio dvare.

³⁰ *Lietuvos fauna. Žinduoliai*, Vilnius, 1988.

ir jų fragmentų) analizę, buvo rasta tik keli lapių kaulai³¹. Žinoma, tai nereiškia, kad nemedžiota kitų plėšrūnų rūšių.

Apie plėšriuosius žvėris ir jų medžioklę LDK laikais daug informacijos surinko rašytojas, gamtininkas Gediminas Isokas, parašęs „Lietuvos girių ir medžioklės istoriją“. Toliau paminėsiu įdomiausius šios knygos faktus.

Pačiais vertingiausiais kailiniais žvėreliais laikytos kiaunės ir bebrai. Pasak M. Liubavskio, iki XVI a. kiaunių ir bebrų kailiai atstoję valiutą. Žemaitijos dvaruose buvo paplitusi kiaunininkų tarnyba – valstiečių prievolės vienetas. Buvo ištisi kiaunininkų kaimai. Pvz., didysis kunigaikštis Kazimieras XV a. viduryje Kantautui dovanoja 34 Lyduvėnų ir 16 Kražių kiaunininkų. XV a. saba-lų, kiaunių, lapių kailiai eksportuoti į Karaliaučių, Marienburgą, Leipcigą. Brangūs buvo šermuonėlių ir žebenkščių kailiai, todėl kepures ar net sukneles įsigydavo tik turtingieji. Žygimanto Augusto apartamentuose minimi ernio kailiai.

LDK laikais medžiota įvairiausiais būdais: ūdras gaudė su tinklais; lapėms sugauti iškasdavo duobes, kurias užklodavo kartelėmis, o masalui naudojo vištą ar žąsį. Be to, lapės iš urvų išrūkydavo dūmais: urvuose uždegdavo šakas, žabus, o iš jų išbėgusius žvėris pagaudavo tinklais. Žvėris medžiojo įvairiais spąstais (sląstais). Juos statė žvėrių takuose, gaudė šermuonėlius, šeškus, žebenkštis. Medžiojo ir kilpomis.

Sumedžiotus žvėris naudojo ir medicinos reikmėms. Barsuko taukais tepė žaizdas. Buvo manoma, kad barsuko, lapės ir miškinės katės (vilpišio) taukai gali sumažinti trūkį. Dusuliui, džiovai gydyti buvo naudojami išdžiovinti, po to susmulkinti, vyne išmirkyti ir su cukrumi sumaišyti lapės plaučiai.

Mūsų protėviai, gyvenę tarp miškų, patirdavo nuostolių nuo rudųjų lokių (meškų). Jos išvartydavo kelminius avilius, iškopinėdavo bičių dreves, ištrypdavo javų pasėlius, papjaudavo naminius gyvulius, todėl žmonės meškų labai nemėgo, stengėsi nuo jų apsisaugoti. Ypač saugojo bites. Bitininkai prie drevių kabindavo sunkias kuokas ar kalades su vinimis, kurios badė meškas. Kai meška, norėdama patekti į drevelę, kuoką nustumdavo, ši įsisiūbavusi trenkdavusi ir saldumynų

mėgėją apsvaigindavusi taip, kad ši kartais net iškrisdavusi iš medžio.

Meškas medžiojo įvairiausiais būdais. Medžioklės metu naudojo ir šunis: anot vieno literatūros šaltinio, vienoje medžioklėje meškos sužeidusios apie šimtą šunų. Į dreves, kur gyveno bitės, meškom keldavo spąstus. Medžius ištepavo medumi, juos lažančius žvėris badė ietimis ir šakėmis. Į lo-vius įpildavo avižų, sumirkytų medumi ir degtine. Pasigėrusias meškas galėjo užkapoti kardu. Irštvo-se miegančius lokius užpjudydavo šunimis, išvarydavo į tinklus, kuriuose badė ietimis ir mušė kirviais. Joms gaudyti iškasdavo siauradugnes duobes. Ant jas dengiančių dangčių uždėdavo masalą – žirnių, vėlesniais laikais – ir bulvių.

Meškos medžiotos ne tik dėl žalos gyvuliams ir bitėms, bet ir dėl kailių, taukų bei mėsos. Kailį (meškeną) pasiklodavo kietose lovose, užsidengdavo važiuodami rogėse, užmesdavo ant pavargusių arklių nugarų. Intensyviai medžiojant, meškos sparčiai nyko. Rašoma, kad XVII a. Lietuvos miškuose buvo pilna meškų. XVIII a. vargšes meškas kas norėjo, tas pyškino. XIX a. antrojoje pusėje išnaikino.

Medžioklė caro laikais ir tarpukario metais

Tarpukario metais, kai dauguma žmonių gyveno kaime, prie sodybų laikėsi daugybė šeškų (šešką tada vadino „šeškum“ – aut. pastaba). Pvz., trečiojo dešimtmečio pabaigoje vien tik Panevėžio pirkliai kasmet supirkdavo iki 10 tūkstančių jų kailiukų. Šeškų kailiai ne tik parduoti vietoje, bet ir eksportuoti.

Tais laikais buvo medžiojami ir dabar saugomi šermuonėliai (širmuonėliai). 1927 m. J. Elisonas rašė, kad tie patys Panevėžio pirkliai kasmet superka iki 500 jų kailiukų³².

Miškingose Padubysio ir Šaukėnų apylinkėse caro valdymo laikais ir tarpukario metais buvo plačiai naudojami žvėrių kailiai. Dėl savo gražumo barsukai buvo naudojami papuošti *divonėliams* – ketvirtainiams kilimėliams. Važiuojant „paradnai“ į svečius ar bažnyčią, vaikinams – pirštis pas merginas, šventadienių šlajukų sėdynę uždengdavo ir nuo atlošo žemyn būdavo nudrykęs spalvotas dirvonėlis.

³¹ Daugnora L., *Kurtuvėnų dvaro kaulinės medžiagos analizė*, Klaipėda, 2014.

³² *Lietuvos fauna. Žinduoliai*, Vilnius, 1988.

Jo pakraščiai būdavo apsiūti barsuko kailio juostelėmis, o nuo kampų žemyn kabodavo dryžuotos galvos kailis. Važiuojant „prie ligonies“ senovėje ir tarpukario metais vežikas turėjo pasikabinęs barsukinę terbą – tai buvo tradicija. Terbai pasiūti užteko vieno barsuko kailio. Į terbą dėdavo kamžą³³, bursą³⁴, butelį švento vandens, knygą ir kt.³⁵

Iš lapių kailių siūdavo futras³⁶, kurias vilkėdavo mėgstą puoštis „bajorai“. Turėdami daug kailių, kai kas vietoj avikailių siūdavosi lapių kailinius. O vieną kailį duodavo išdirbti „į lapę“ – kalnierių³⁷ su galva, kojomis ir uodega. Tokių kalnierių užsidėdavo ant kailinių ar vatinuko. Dėl lapių kailių brangumo, įskaitant ir jų išdirbimą, pasiuvimą, jais puošdavosi tik pasiturintieji. Prieš Antrąjį pasaulinį karą mažai kas puošėsi lapėmis.

Tokios pat formos, tik siauresni ir trumpesni kalnieriai būdavo pasiuvami iš žebenkščių, ūdrų ir kiaunių kailių. Šios rūšies kalnieriai buvo derinami prie šviesesnės spalvos trauktų kailinukų ar vatinų – „burnosų“. Puoštis šių žvėrelių kalnieriais buvo laikoma prabanga. Tačiau senovėje šių brangių žvėrelių buvo galima nemažai pagauti. Jei pavykdavę sugauti daugiau kiaunių, iš jų kailių taip pat siūdavę futras.

Iš šeškų kailių žmonės siūdavę išeigines kepures. Caro laikais moteriškiems kailiniams ir burnosams išeigai iš šeškenų siūdavo kalnierių. Juos apriėdavo apie sprandą ir prisėgdavo už įsiūtų sagų (*guzikų*). Šeškų kalnierių senovėje segdavo ir ant kailinių, pasiūtų iš kačių kailių. XIX a. pabaigoje, kai imta avėti *sufkomis*³⁸, ją papuošdavo, aulelius apsiūdami (*aplimavodami*) šeškų kailiais. Kai kas šeškų kailiais „aplimavodavo“ ir šventadienius kailinius ar burnosus. Šeškų kailiai ir senovėje buvo

brangūs, todėl rūbams ir avalynei papuošti juos naudojo tik pasiturintieji³⁹.

Tarpukario metais medžiojo dvarininkai. Apie šias medžiokles išliko amžininkų prisiminimų. Pasakojama, kad medžioti mėgo Kurtuvėnų grafas Stanislovas Pliateris (*Stanislaw Plater Zyberk*). Į medžiokles atvažiuodavo Šilo Pavėžupio dvarininkas Stasys Putvinskis, valdininkai („vyriausybė“). Žiemą 2–3 vežimai („furmankos“) važiuodavo į mišką, medžiodavo su varovais. Kartą iš medžioklės parvežė apie 30 zuikių ir lapę⁴⁰.

Šilo Pavėžupio dvare per metus būdavo dvi „generalinės“ (svarbiausios) medžioklės: rudenį ir žiemą⁴¹. Rudenį medžiodavo paukščius tvenkiniuose, o žiemą – žvėris. Į medžiokles iš Gilvyčių atvažiuodavo dvarininkas Jonas Girdvainis, iš Kurtuvėnų – grafas Stanislovas Pliateris⁴². Varovais surinkdavo visus dvaro kumečius, darbininkus. Samdydavo ir burliokus (rusus), gyvenusius už Šaukėnų. Medžioklės dieną jiems mokėjo po 5 litus. Varovai baidydavo zuikius, lapės, žvėris varydavo nuo dešimt iki dvidešimt žmonių⁴³.

Šilo Pavėžupio dvare lapių ir barsukų medžioklei buvo auginami urviniai šunys – taksai. Ponas Stasys Putvinskis turėjo kelias iš Vokietijos gautas kales. Grynaveislius šuniukus ne tik augino medžioklei, bet ir parduodavo. Sakydavo, kad taksus auginti apsimoka labiau nei bekonus: vargo mažiau, o pelnas tas pats – už grynaveislį šuniuką gaudavo po 50 litų⁴⁴.

Medžioklei urvuose taksus treniravo. Pasak Alekso Stungurio, žemėje iškasdavo griovius, uždengdavo juos lentomis. Vaikai kur nors pagaudavo katę ar katiną, už kurį Stasys Putvinskis mokėdavo po 2 litus. Vargšui gyvūnui kalvėje nukirpdavo nagus, kad neapdraskytų šunų. Jį įleisdavo į dirbtinį urvą, o iš paskos – šunį. Katė išbėgdavo, lipdavo į medį, bet krisdavo, nes buvo be nagų. Apačioje jos laukdavo šuo, kuris katę dažniausiai sudraskydavo. Aleksui tekdavo visa tai stebėti ir kates užkasti⁴⁵.

³³ Kamža (lenk. *komża*) – bažnytinis baltas kunigų ir patarnautojų rūbas, primenantis marškinius.

³⁴ Bursa – užsegamas dėklas, maišelis, kartais dėžutė Ligonų sakramento teikimo priemonėms susidėti. Jei bursos viduje yra Komunija, apsilvilkus kamžą, bursa kabinama ant kaklo. Šiuo atveju, jei bursa dedama į barsukinę terbą, vadinasi, Komunijos jau nėra, sakramentas, tikriausiai, suteiktas, arba važiuojama pas ligonį, kuris nebegeria priimti Komunijos.

³⁵ Vitauskas A., Žvėrelių kailių sunaudojimas, *Gimtasai kraštas*, 1940, Nr. 26–27, p. 253–259.

³⁶ Futra (lenk. *futro*) – kailiniai.

³⁷ Kalnierių – apykaklė.

³⁸ Sufka – šilta žiemine moteriška avalyne, pasiūta iš odos su vilokiu (veltiniu) viduje.

³⁹ Vitauskas A., Žvėrelių kailių sunaudojimas, *Gimtasai kraštas*, 1940, Nr. 26–27, p. 253–259.

⁴⁰ Dilinskas Steponas, g. 1917 m. Kurtuvėnuose.

⁴¹ Ežerskienė-Plunksnytė Zosė, g. 1916 m.

⁴² Streckienė Elžbieta, g. 1907 m. Šaukėnų apylinkėje.

⁴³ Anglickis Aleksandras, g. 1919 m.

⁴⁴ Pūtviėnė-Zubovaitė Darija, g. 1901 m. Bubių dvare.

⁴⁵ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

Stasys Putvinskis mėgo medžioti vienas. Būdamas gamtoje, pailsėdavo. Pasak amžininkų, ponas buvo „baisus“ (aistringas – aut. pastaba) medžiotojas⁴⁶. Į medžioklę retkarčiais atvažiuodavo ir Vyriausybės narių. Kartą iš Kauno buvo atvykęs diplomatinį darbą dirbęs Stasys Lozoraitis. Jis buvo labai pasipuošęs: su balta nosinaite švarke, apsiavęs lakiniiais batais. Stasys Putvinskis svečią specialiai vedžiojo po didžiausias pelkes, kad pajustų medžioklės skonį⁴⁷.

Medžiodamas urvuose, vesdavosi bent vieną pagalbininką iš dvaro darbininkų. Jeigu taksai žvėrių neišvarydavo, tekdavo urvus iškasti. Dažniausiai kasdavo Šilo Pavėžupio dvaro darbininkai: Aleksas Stungurys, Jurgis ir Rapolas Pluščiauskai⁴⁸. Lapes medžiodavo žiemą, nes tada geriausi jų kailiai (Z. Ežerskienė).

Stasio Putvinskio lapių medžioklę urvuose vaizdžiai aprašė jo sūnus Rimantas. Toliau pateiksiu ištrauką iš jo atsiminimų.

„Suradus urvą, kur gyveno lapės, medžioklė jau nesudėtinga, bet labai indomi. Pirmiausiai reikia gerai apžiūrėti, kiek yra išėjimo angų; visas, išskyrus vieną, užkimšti medžių šakomis, kad lapė negalėtų išlįsti. Tuomet įleisti per užkemšamą angą taksą, o tėvas atsistoja kur patogioje vietoje ir laukia. Paprastai mūšis urve vyksta neilgai, lapė nors ir didesnė už taksą, bet bėga nuo jo. Tėvas stovėdavo taip, kad būtų patogų šauti, jis dar „paleisdavo“ lapę kiek išlėkti ir tik tada šaudavo. Mat vis būdavo baugu, kad lapė nepabėgtų, bet tėvas šaudė puikiai ir niekuomet mano būgštavimai nepasiteisino. Įkandin lapės išlėkdavo taksas, bet lauke lapė nuo jo „atitrūkdavo“. Kai jau lapė gulėdavo nušauta, aišku, taksas užpulėdavo ją ir imdavo tikrinti, ar nevaicina čia negyvą. Tuomet reikdavo skubėti prie jų, nes taksas gali ir kailinius sugadinti. O lapučių kailinukai būdavo tikrai gražūs. Vieni tamsesni, kiti šviesesni, priekyje baltas kaklaraištis ir juodos kojytės.

Bet ne visuomet būdavo viskas taip paprasta. Kartais taksas įvarydavo lapę į aklą urvą. Tuomet lapei nėra kur dėtis, o taksas neleidžia jai išeiti. Iš po žemės sklinda lojimas, urzgimas, ten vyksta rimtas mūšis ir iš viršaus nieko negalima padėti. Buvo atvejų, kad taksas išlįsdavo, tuomet tėvas leisdavo kitą, o tas jau gerokai apdraskytas ilsėdavosi.

Šilo Pavėžupio dvarininkas Stasys Putvinskis po lapių medžioklės. Nuotrauka iš Vidmanto Lopetos archyvo

Vieną lapiną, kad išvilktų, prisiėjo pavargti beveik visą dieną. Įleisti du taksai labai ilgai neišvarė lapino. Buvo girdėti, kad mūšio vietos keitėsi. Taksai kelis kartus išlindo apdraskyti, bet vėl lindo atgal. Aiškiai matėsi, kad šį kartą papuolė labai stiprus lapinas. Galų gale garsas, liudijantis apie mūšio vietą, pradėjo eiti iš pastovios vietos, reiškia, lapinas aklavietėje. Taksai neišlenda, o buvo jau įleistas pats Pumpuras. Nėra kas daryti, reikia kasti žemę, nes aišku, kad šuo nepasitrauks. Gerai, kad papuolė smėlynas, tai, prakirtus sušalusią žemę, kasti buvo ne taip jau sunku, bet urvas buvo neįprastai giliai. Pagal garsą nedaug tebuvo apsirakta, vis tik teko dar ir į šoną pasikasti. Ir kokį gi vaizdą pamatė vyrai prisikasę... Pasirodo, kad tai ne aklavietė buvo, o du taksai užspaudė lapiną. Pumpuras jau laikė lapiną už gerklės paėmęs savo geležiniais žiojtais, o iš užpakalio kalytė Žiurkė tempė vargšą už uodegos ir baisiai kėlė triukšmą. Kaip tėvas ištraukė lapiną, Pumpuras laikė įsikabinęs ir nei negalvojo paleisti savo grobio, matyt, senis ne juokais įpyko (jau Pumpuras tada buvo senas). Čia tėvas iš revolverio pribagė lapiną. Tik kaip visai įsitikino Pumpuras, kad lapinas nebespurda, atleido savo žiojtus ir pavargęs nuėjo prie rogių. Lapinas buvo tikrai didelis. Žiurkė apgadino kiek uodegą, bet vėliau, kaip kailis buvo išdirbtas, jokių defektų nesimatė.

⁴⁶ Bagvila Kazys, g. 1911 m. Vaiguvoje.

⁴⁷ Juškevičienė Marija, g. 1910 m. Jurbarke.

⁴⁸ Pūtvis Rimantas, g. 1928 m. Šilo Pavėžupio dvare.

Po tokių mūšių taksai būdavo ir labai pavargę, ir apdraskyti. Tuomet mama juos sutvarkydavo. Išplaudavo žaizdas ir paguldydavo ant tėvo kietos kanapos. Taksai būdavo ramutėliai, galėjai su jais ką nori daryti, jokio protesto. Taip išgulėdavo naktį. Tokiu atveju jiems pusryčiai būdavo paduodami tiesiai į lovą ir ne bet kas, o tik ką pamelžtas pienas. Palakę šilto pieno, taksai atsigaudavo ir vienas po kito nušokdavo nuo kanapos ir pasiprašydavo išleisti į savo buveines. Čia jau būdavo mano darbas ir aš vis atbėgdavau tėvui atraportuoti, ką katras taksas padarė. Buvo atvejis, kai mama užsiuvo žaizdą. Po tokių pjautynių taksai nepasidarydavo bailesni. Jie užsilaižydavo savo žaizdas ir vėl drąsiai stodavo į mūšį, kad ir su didžiausiu lapinu.⁴⁹

Urvuose medžiodavo ir barsukus⁵⁰.

Lapėms naikinti Stasys Putvinskis naudojo ir dabar draudžiamą medžioklės būdą – nuodijimą. Jas nuodydavo strichninu. Šaltu oru strichniną sutepdavo sviestu, kuris sukietėdavo ir išeidavo kietos „grankos“, kurių viduj būdavo nuodų. Jas pameddavo ten, kur vaikšto lapės. Kai žvėrys perkąsdavo, iškart nudvėsdavo⁵¹.

Lietuvoje buvo medžiojamos negausios ūdros. Apie jų medžioklę Šilo Pavėžupio dvaro Salalės tvenkinyje rašyta žurnale „Medžiotojas“⁵².

Prie vandens telkinių ūdrų sugaudavo ir brakonieriai, kurių niekada netrūko. Šių žvėrių kailiai buvo labai brangūs. Pasak vietinių žmonių, gyvenantys prie Kurtuvėnų tvenkinių iš to versdavosi, nes ūdros kailis kainavo tiek pat, kiek staininis arklys⁵³.

Barsuko taukais tepdavo vežimo ašis⁵⁴. Šilo Pavėžupio dvare šiais taukais ir alyva ištepavo ilgus odinius batus. Taip paruošti batai neįmirkdavo. Juos nešiojo žvejai, tvenkiniuose gaudydami karpius. Barsuką nušaudavo rudenį, kada jis būdavo ypač riebus ir taukų užtekdavo keleriems metams⁵⁵.

Plėšrūnų medžioklė šiais laikais

Pagal dabar galiojančias medžioklės taisykles visos aprašomos plėšrūnų rūšys priskiriamos

smulkiajai faunai. Dažniausiai medžiojamos lapės, usūriniai šunys, barsukai, nušauinama viena kita kiaunė.

Lapės nušauamos per kiškių ir kitas *medžiokles su varovais*. Jų rujos metu – žiemos pabaigoje – naudojama *medžioklė sėlinant*. Lapės priviliojamos specialiais *viliokliais*, kurių garsas primena pelės cypsėjimą ar zuikio klyksmą.

Barsukų tykojama prie *medžioklės bokštelių*. Rudenį jie ateina prie ten įrengtų šernų šėryklų, kur pripranta būti saldžius kukurūzus. Neretai ten ir nušaujami, medžiotojams laukiant šernų. Nors dabar gydomasi įvairiais vaistais, tačiau internete galima rasti žmonių, ieškančių barsuko taukų, skelbimų. Iš vieno žvėries rudenį jų galima gauti iki 3 litrų. Barsuko taukus kai kas geria nuo plaučių ligų.

Kukurūzais neretai susigundo ir usūriniai šunys, kurie taip pat sumedžiojami prie medžioklės bokštelių. Kadangi šie žvėrys mėgsta laikytis pelkėtose vietose ir prie vandens, rudeniop jų nušauinama per *ančių medžiokles*. Dar vienas specifinis būdas – *medžioklė urvuose*. Tam kartais iki žvėries reikia prisikasti. Jeigu jo nepavyksta ištraukti su ranka, naudojamos pagalbinės priemonės: nukertama po ranka pasitaikiusi lazdyno ar karklo šaka, jos gale paliekant dvišakį. Lazda įkišama į urvą, dvišakis įsukamas į ilgus žvėries gaurus, kad tvirtai laikytųsi. Traukiant lazda plėšrūnas savotiškai „sumeškeriojamas“.

Tarybiniais metais už usūrinio kailį gaudavo net 120 rublių. Tada prie tvenkinių lapės ir usūriniai šunis naktimis medžiojo su šunimis. Dabar toks medžioklės būdas draudžiamas.

Kurtuvėnų medžiotųjų būrelis pavienių kiaunių nušauja per medžiokles su varovais. Specialiai, tuo labiau su šunimis, jų nemedžioja, nes šie išbaido stambesnius žvėris – šernus, stirnas, elnius. Smulkūs kiauniniai dažniausiai gaudomi spąstais⁵⁶. *Selektyviniai spąstai* akimirksniu ir galingai suspaudžia žvėrį, kuris žūsta staiga, nesikankindamas. Dažniausiai jais gaudomos kiaunės ir šeškai; pastarieji – ir su šunimis. Rečiau naudojami *gyvagaudžiai spąstai*. Jais gaudomos audinės, o kartais – ir į vištidę įnikę šeškai.

⁴⁹ Tas pats.

⁵⁰ Pūtvienė-Zubovaitė Darija, g. 1901 m. Bubių dvare.

⁵¹ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

⁵² *Medžiotojas*, 1928, Nr. 3, p. 11–12.

⁵³ Jankevičienė-Kazlauskaitė Teresė, g. 1936 m. Grybinės k., Užvenčio vlsč.

⁵⁴ Jankevičius Jonas, g. 1963 m. Zuikiškės k., Bubių sen.

⁵⁵ Gricienė-Račkauskaitė Stasė, g. 1917 m. Šilo Pavėžupyje.

⁵⁶ Jankevičius Jonas, g. 1963 m. Zuikiškės k., Bubių sen.

Tarpukario spaudos puslapius beverčiant. Kriminalinė kronika¹

Parengė Giedrius Gaidamavičius, Žydrūnas Gulbinas, Algimantas Kripas,
Kamilė Labanauskaitė, Augustė Labenskytė, Ieva Mačinskaitė, Dovydas
Malinauskas, Kęstas Norvilis, Artūras Šinkevičius, Lukas Žalnierius

Nuotraukos iš Petro Kaminsko archyvo

Teismų kasdienybė

„Šiaulių Apygardos Teismas šiam mėnesiui paskyrė nagrinėti 1200 krim. bylų; tame skaičiuje ir sesiją Tauragėje. Tauragėn Teismas išvyko gruodžio mėn. 11 d., parvyks 21 d. Tai retas atsitikimas, kad vienam mėnesiui toks bylų skaičius būtų paskirtas nagrinėti. Posėdžiai esti kuone kas dieną, kartais net ir po du sąstatu. Be to, dar civil. bylos ir tvarkomieji posėdžiai. Šiaulių Apyg. Teismo krimin. skyrius yra išsprendęs 1928 m. 812 svarbesnių nusikaltimų (1 inst.) bylas, iš jų Šiaulių miestui ir apskr. tenka 315 bylų, tame skaičiuje dėl vogimų plėšikav. 87, svet. turto pasisavinimo 33, sukčiavimo 9, valstybės bei visuom. pareigas einant padaryt. nusikaltimų (išėkvojimai, per didelės valdž. pasisav., neveiklumas ir k.) 32, gyvybės atėmimo 18, vogimų, plėšimų 87, politinių 10, teismo darbo kliudymo (melag. parodymai), nusikalt. slėpimas, pabėgimai 18, prasiženg. muitų įstat. 3.

Per Šiaulių miesto ir apskrities 5 Taikos Teisėjus, kurie sprendžia mažesnių nusikaltėlių bylas, 1928 m. išspręsta iš viso 9158 baudž. bylų, jų tarpe: dėl valdžios neklausymo 681 (iš jų tenka 336 Šiaulių miestui), teismo darbo kliudymo 116,

prasiž. kareiviav. pareigai – 67, visuomen. rimčiai (triukšmavimas, rodymasis viešai girtoje išvaizdoje – 1308 (iš jų Šiauliams tenka 238, Š. II. N. T. Teisėjo valsčiams 480), visuom. dorumui 480), visuom. dorumui 395, kūno sužalojimo ir smurto 782, įžeidimo 725, vogimo 1810 (iš jų Šiauliams – 574, Šiaul. II N. T. T. valsčiams 403), sukčiavimo, lupikavimo ir kiti turto nesąžiningumui 167, sauval. naudojimas svetimu turtu (daugiausia miško vogimas) 1591, prasiž. akčyž. įstat. 159 (Šiauliuose 54), muito įstat. 29, matų, saikų svarst. įstat. 122, slapto degtinės var. ir pardav. 175 (daugiausia tenka Papil. T. Teis. – 117) ir t. t.²

„Per Šiaulių m. ir apskr. 5 Taikos Teisėjus 1929 m. viso išspręsta kriminalinių bylų 8495, jų tarpe dėl valdžios neklaus. 753 (iš jų tenka Š. Miestui 421), teism. darbo kliud. 124, perženg. kareiviav. 85, perženg. įstat., saug. žmonių sveikatą 256, visuom. ir asmens nepavojumą 118, žmonių gero 90, visuomen. rimtį 968 (iš jų Š. miestui 281), verslą, prekybą 16, samdos įst. 5, statyb., kelių naud. 34, šeimos teis. 5, netikrų pinigų, ženklų padirb. 11, raštų suklast. 47, neats. gyvyb. atėm. 3, kūno sužal. 713 (iš jų Š. m. 85), palik. pavojuje 20,

¹ Kalba netaisyta.

² Bugailiškis P., *Šiaulių metraštis*, Šiauliai, 1930, p. 58.

Šiaulių apygardos teismas

prieš asmens laisvę 237, paleist. 22 (iš jų Š. m. 19), įžeidimo 574, turto, kelių, ženklų sužal. 115, svet. turto pasisav. 80, vogimo 1560 (iš jų Š. m. 333), sukčiav. 106, lupikav., nesąžining. 74, naud. svet. turtu (miško vog.) 1448, akc. įst. 129, muit. įst. 19, matų, saik., svarst. 109, slapt. degt. var. 99, pasų įst. 73 ir k.³

„Šiaulių Apygardos Teismo Civilis skyrius 1930 m. turėjo bylų iš pr. mt. 1788, įstojo naujų viso 2999 (194 byl. daugiau negu pr. m.), iš jų I inst. 278, II (apel.) 2457, ne ginčo 264; išspręsta viso 2997, apeliacijų patenkinta 756, atmesta 1509, Vyr. Tribunolui pristatyta 82 apeliacijos, 210 kasacijų, atskirų skundų 14; išspręstų bylų tarpe buvo dėl žemės 494, 5 bylose pripažinta bankrotas, baigtų taika 260; atidėta 34,2 %; kiekvienam teisėjui teko pranešti 766 byl., išspręsti 514; išvaž. sesijų padaryta 11; mokesnių paimta 54 550 Lt. Kriminalis skyrius turėjo bylų iš pr. metų 2932, įstojo naujų viso 4772, iš jų I inst. (su kalt. akt.) 608, kit. 237, apeliacinių 3907, kit. 20; išspręsta viso 4929, liko nebaigtų 2775, iš jų I inst. 308, apeliac. 2405 ir k., nuteista 684 žm., išteisinta 195, išvažiuojamųjų sesijų 23; visos teismo apygardos advokatūra sudarė 67 asm., iš jų prisiekusių advokatų 14, prisiek. advok. padėjėjų 25, privat. advokatų 28. Mokesčių

gauta viso 83 852 Lt, iš jų laisv. prof. (advok.) 10 950 Lt, teismo mok. 52 395 Lt, kanc. 2 184 Lt, baudų 7 055 Lt ir k. Raštų įregistruota gaunam. 50 246, leidž. 43 466.⁴

„Š. mieste ir apskrity įregistruota 1930 m. kriminalinių atstatikimų 1260, iš jų žmogžudysčių per muštynes 5, kit. tiksl. 5, pavain. kūdikių nužud. 10, išžagininimų 5, plėšimų 10, vagysčių arklių 27, smulkių 1015, stambių 37, sukčiavimų smulkių 62, stambių 24, padirb. pinig. 3, dokum. 13, išieškojimų 3, padeg. 19, degt. varamų 34; iš jų išaiškinta 1061 atsit. Šiaulių Apygardos Teismas 1929 m. yra išsprendęs svarbesnių nusikaltimų (I inst.) 887 bylas, iš kurių Š. miestui ir apskr. tenka 365 byl., jų tarpe dėl gyvybės atėmimo 36, kūno sužal. 58, paleistuv. 18, dėl vogimų, plėšikav. 115, svet. turto pasisav. 35, sukčiavimo 8, bankrot., lupikav. 4, valst., visuom. pareigas einant padaryt. nusikalt. 20, raštų suklav. 18, nusikalt. šeim. teis. 5, dėl teismo darbo kliud. (melag. parod. ir k.) 22, valdž. neklaus. 3, sąmyšio (polit. byl.) 9 ir kt.⁵

„Šiaulių Apygardos Teismo civilis skyrius 1931 m. turėjo bylų iš pr. metų 1790, naujų įstojo viso 2628, išspręsta viso 2623, iš jų I inst. 212, II – 2109, neg. b. 302, liko nebaigtų 1932 I. 1. viso 1795, viešų posėdžių buvo 160, iš jų Šiauliuose 107,

³ Bugailiškis P., *Šiaulių metraštis*, Šiauliai, 1931, p. 60–61.

⁴ *Ten pat*, p. 59.

⁵ *Ten pat*, p. 60.

10 išvaž. sesijų – 53, skirta posėdin. bylų 4263, iš jų atidėta 32 %, 1 teisėjui teko bylų pranešti 751, išspręsti 519; išspręstų bylų tarpe 4276 dėl žemės, banroto 5, alim. 87, valdž. 141, taika baigta 219, ieškinių I inst. bylose patenkinta 88, atmesta 47, apeliacijų patenkinta 577, atmesta 1158. Vyr. Tribunalui kasacijų ir apeliacijų paduota 270 (10 %). Kriminalis skyrius 1931 m. I. 1 turėjo iš pr. metų neišspręstų bylų 2755, įstojo naujų viso 3960, iš jų I inst. su kalt. aktais 562, kitokių I inst. 142, II inst. 3256, išspręsta viso 5250, iš jų I inst. 618, kitokių I inst. 165, II inst. 4467, liko nebaigtų 1932 I. 1 viso 1485; kaltin. asmenų išteisinta 268, nusmerkta 627; išvaž. sesijų 21 su 106 pos. – Personalas: teismo narių 13 (krim. sk. 8, civ. 5), tarnautojų 47; viso taik. teisėjų 14, tardytojų 16, notarų 11; advokatūros (visoje apygardoje) 69 žm., iš jų prisiek. advokatų 14, pris. adv. padėjėjų 24, priv. advok. 31. – Mokesnių gauta 99 519 Lt. Nusikalstamų darbų Š. mieste ir apskrity 1931 m. įregistruota viso 5170, iš jų išaiškinta 4570; sulig vieta padaryta jų: Šiaulių mieste 2945 (išaiškinta 2765), kituose Š. apskr. miestuose su ne mažiau kaip 2000 gyv. – 992 (išaišk. 931), visur kitur 2116 (išaišk. 1731); sulaikyta asmenų viso 1720, iš jų pilnamečių vyrų 1355, pm. moterų 200, nepilnam. vyrų (10–20 m.) – 135, npm. moterų 38, vaikų iki 10 m. – 4 bern.; didžiausis neišaiškintų nusikaltimų skaičius tenka vagystėms bei svet. turto pasisavinimui, būtent, iš viso jų (Š. m. ir apskr.) skaičiaus 1259 neišaiškinta liko 656, atskirais nusikaltimais – valdž. neklausymas 913 (sulaikyta 39 asm.) kareiviav. ir savivald. pareigų perženg. 257, žm. sveikatos 93, visuom. apsaug. 201, dorovę 765 (sulaik. 629 asm.), raštų suklast. 29, gyvybės atėmimas 32 (Š. mieste 5), iš jų – pasipelnymui 1, per muštynes 6, per neatsargumą 3, povainikių kūdikių 11 (Š. mieste 4), gemalo sunaik. 4, kit. tiksl. 4, kūno sužal. 268, vagysčių 1259 (Š. mieste 345), plėšimų kely 5, kitur 9 (Š. mieste 3), sukčiav. 31, bankrutav. 25, padėgimų 17 (Š. mieste 1)⁶.

Gyvenimas Šiaulių sunkių darbų kalėjime

„Šiaulių sunk. darbų kalėjimas 1929 m. turėjo išviso 2944 kalinius (1928 m. – 2781), iš jų tardomųjų – 1149, nuteistųjų sunk. darbų kalėjimu –

Juozas Motūzas, kalėjimo tarnautojas, 1932 m.

223 (iki 3 metų – 56, iki 5 m. – 41, iki 8 m. – 39, iki 12 m. – 28, iki 20 m. – 49 ir iki gyvos galvos – 10), paprastu kalėjimu – 289 (iki 6 mėn. – 229, iki 1 metų – 38, iki 2 metų – 9 ir t. t.), areštu – 456, persiunčiamųjų – 740, vaikų – 87, politinių – virš 100. Atskirais mėnesiais įstojimas kalinių buvo: gruodį – 364, birželį 294, lapkritį 287, gegužės 272, sausį 259, rugsėjį 257 ir t. t.; vidutiniškai kalėjime būna 650–700 kalinių; normal. vietų (lovų) jame yra 323. Sirgo tais metais 199 kal. (1928 m. – 159), iš jų vidaus ligomis – 144, tuberkul. – 29, odos – 20, išgijo – 193, mirė 9; gimė 5 kūdikiai. Ambulatoriją aplankė 14 200 žm., vidutiniškai 39 asmenys kas dieną, išvežta į Kauno s. d. kalėjimo ligoninę special. gydymui 27; 1/3 bausmės numušta – 139. Kalėjimą aptarnauja 90 žmonių personalas, jų tarpe 72 prižiūrėtojai, 1 viršin. 2 pad., 3 medic. person., 1 mokyt., 4 dvasiškiai ir kt. Kalėjimas turi savo ūkį Gitaruose, dirbtuves (stalių, kalvių, šaltkalvių, siuvyklą, batsiuvių, knygų rišyklą), biblioteką (800 kn.) stygų orkestrą (16–17 žm.) ir mokyklą, kurią lanko apie 60 kalinių. Jo išlaikymas 1929 m. kainavo 606 861 Lt; 1 kalinio maitinimas 0,95–1,05 Lt dienai, visas gi jo išlaikymas su administracijos išlaidomis 1,75 Lt dienai.⁷

⁶ Bugailiškis P., *Šiaulių metraštis*, Šiauliai, 1932, p. 63–64.

⁷ Bugailiškis P., *Šiaulių metraštis*, Šiauliai, 1930, p. 58–59.

Kalėjimo dirbtuvėse

„Šiaulių sunk. darbų kalėjime 1931 m. I. 1 d. buvo viso nuteistųjų kalinių 425, iš jų sunk. darb. kal. iki 3 m. – 129, 3–5 m. – 41, 5–8 m. – 39, 8–12 m. – 13, 12–20 m. – 81, iki gyv. galvos – 24; paprastų kal. iki 6 mėn. – 40, 6 mėn. – 1 mt. – 15, 1–2 mt. – 1, 2–3 mt. – 6, 3–4 mt. – 1, virš 5 mt. – 13; areštų iki 1 mėn. – 11, virš 1 mėn. – 8; administr. – 3; kriminalistų viso 325, iš jų plėšikų 27, įv. vagyst. 120, žmogžud. 55, sunk. kūno sužal. 19, suklast. dokum. 7, melag. parod. 9, pinigų padirb. 4, sukčiav. 8, išėikv. pinigų 4, pabėg. iš kariuom. 8, slėp. vog. d. 2, padegim. 2, įv. nusikalt. 60; politinių viso 100, iš jų Taurag. sukilėlių 26, komunistų 52, soc. demokr. (Galinio byl.) 14, plečkaitin. 3, lenkų šnipų 5. Bendras įstojimas į kalėjimą tiek nuteistųjų, tiek tardomųjų kalinių atskirais mėnesiais 1930 m. pasireiškė: sirgo 1930 m. 253 kaliniai, iš jų 157 vid. lig., 29 plauč., 31 chirurg., 6 vener., 27 odos, 3 tyfu, mirė 10, ambulatoriją lankė 13 808 žm.; 1931 m. I. 1. liko sergančių 16, paleista sutrumpinant 1/3 bausmės 109. Kalėjimą aptarnauja 90 žmonių personalas, jų tarpe 72 prižiūrėtojai, 1 viršin., 2 pad., 3 medic. person., 1 mokyt., 4 dvasiškiai ir kt. Kalėjimas turi savo ūkį Gitaruose, dirbtuves (stalių, kalvių, šaltkalvių, siuvyklą, balsiuvių, knygų rišyklą), biblioteką (1200 kn.), stygų orkestrą (16–17 žm.) ir mokyklą, kurią lanko apie 35 kalinius. Jo išlaikymas 1929 m. kainavo 606,861 Lt; 1 kalinio maitini-

mas 9,95–1,05 Lt dienai, visas gi jo išlaikymas su administracijos išlaidomis 1,75 Lt dienai.“⁸

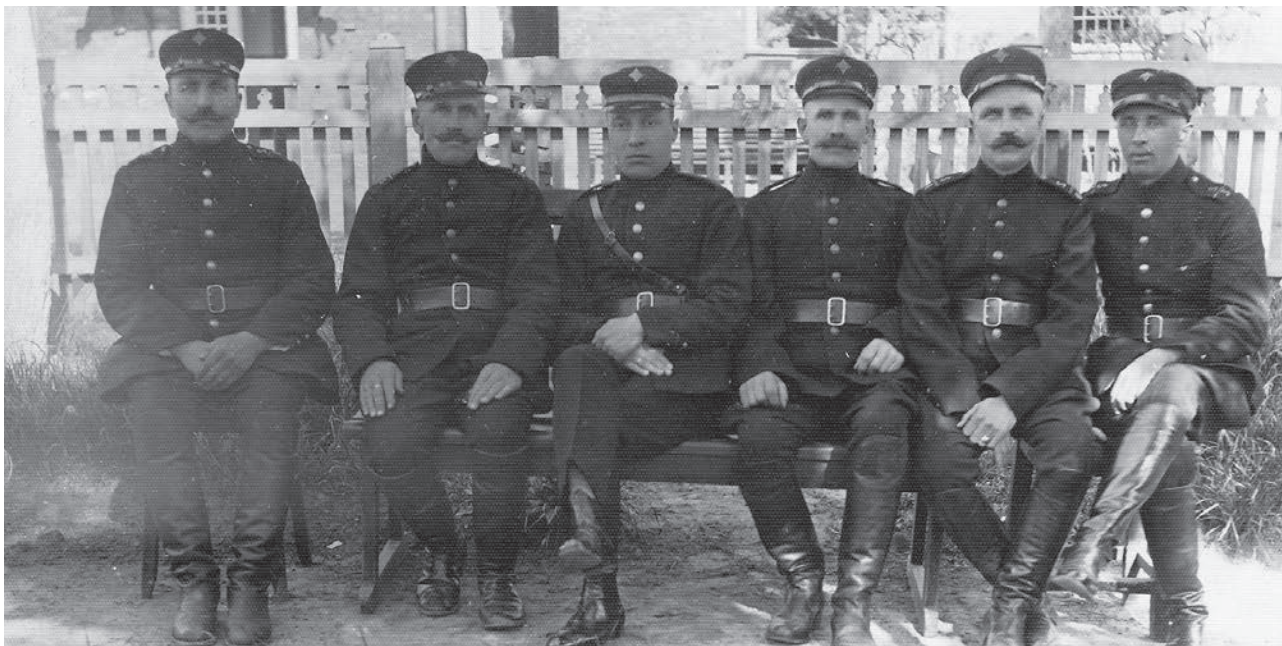
„Šiaulių sunk. darbų kalėjimas 1932 I. 1 turėjo viso kalinių 596, iš jų tardomų 170 (131 vyr., 35 mot., 4 polit.), persiunčiamų 5, areštų nuteistų 10 ir nuteistų kalėjimu 411, jų tarpe: 1931 m. laikotarpiu perėjo per kalėjimą 1920 žm. (vyrų 1580, mot. 340), jų tarpe 619 iš pr. metų, naujų 1284, iš kitų kalėjimų perkelta 611, grįžo paliuosuotų 24, sulaikyta pabėg. 1, viso tais metais išleista 1943, iškalėtų dienų skaičius 239 292. Kalėjimą aptarnauja 90 žmonių personalas, jų tarpe 72 prižiūrėtojai, 1 virš., 2 pad., 3 medic. person., 1 mokyt., 4 dvasiškiai ir kt. Kalėjimas turi savo ūkį Gitaruose, dirbtuves (stalių, kalvių, šaltkalvių, siuvyklą, batsiuvių, knygų rišyklą), biblioteką, stygų orkestrą ir mokyklą.“⁹

Žmogžudystės

„Keletas metų atgal arti Pašiaušės rastas buvo griovy vandens apsemtas žmogus, negyvai nušautas. Kaip paskui paaiškėjo — Kaz. Simkevičius iš Šiaulių. Jo nužudymu įtartas buvo Pašiaušės aludininkas Zinkevičius, gyvenęs čia melagingu vardu ir suimtas dėl to nužudymo pabėgęs į Latviją. Ten suimtas už vagystes atkalėjo bausmę ir tapo išduotas Lietuvos teismui teisti dėl žmogžudybės. Šiaulių

⁸ Bugailiškis P., *Šiaulių metraštis*, Šiauliai, 1931, p. 61.

⁹ Bugailiškis P., *Šiaulių metraštis*, Šiauliai, 1932, p. 63–64.

Kalėjimo tarnautojai

Apyg. Teism. pasmerkė jį 8 metams sunkių darbų kalėjimo.¹⁰

„Rugpiūčio 11 d. prie Dubysos tilto žvejai rado mergaitės lavoną. Vedant tardymą paaiškėjo, kad pastaroji esą p-lė Veronika Bragovaitė 21 metų amž. gyvenusi Kražiuose. Netoli tos vietos ant kranto rasta jos paltas, piniginė su 30 litų 3 ctn, žiedas, laikrodėlis, laiškai ir kt. Konstantyviai nusižudymo arba nužudymo priežastis dar nėra žinoma. P-lė Bragovaitė netoli Kražių turėjo savo ūkį, kurį buvo išnuomuoję ir su tuo pačiu nuomininku tą kartą važiavo į Šiaulius. Prie apžiūrėjimo gydytojai pripažino, jog ji anksčiau buvo su minkštų daiktų mušta ir vėliau nutroškinta. Nuomininkas areštuotas ir eina tardymas. Bubiai.“¹¹

„Apie du mėnesius dingę Mastauskaitė Marė, apie 25 metus amžiaus. Apie jos dingimą buvo maža rūpintis, nes visi manė, kad ji išėjo kitur tarnauti. Šiomis dienomis tarnavęs pas eigulį Vladą Zdanavičių piemenukas parodė nusikaltimo pėdsakus. Piemenukas, ganydamas bandą, radęs jaunos moteriškos lavoną, bet Zdanavičiaus prašomas ir grasinamas niekam nepasakojo. Deja, negeri darbai kyla aikštėn: piemenukas, grįžęs į Šaukėnus pas motiną, papasakojo apie tai. Po kiek laiko apie šį įvykį sužino vietos policija ir nuvyksta į Rautsparnių mišką (Kurtavėnų valsč.), kur ir randa sukapotą

Mastauskaitės Marės lavoną. Įtariamą asmuo eigulis Vl. Zdanavičius buvo sulaikytas, kuris po ilgo neprisipažinimo pranešė, kad jis Mastauskaitę užmušęs todėl, kad ji iš jo priežasties tapusi nėščia. Sužinota, kad eigulis Vl. Zdanavičius turi Apygardos Teisme kitą bylą dėl alimentų. Žmogžudys Zdanavičius sulaikytas. Tardymas eina.“¹²

„Momento“ Nr. 10 tilpusioje žinutėje „Baisi meilės tragedija“ įsibrovė klaida. Mūsų korespondentas davė ne visai tiksliai žinias – Vladas Zdanavičius yra ne eigulis, bet eigulio sūnus; Vladas Zdanavičius save kaltu nepripažino, ir lavonas buvo nesukapotas, bet užkastas žemėje.“¹³

„Kurtavėnų v., Užkalnių k. gyven. ūkin. Povilaitienė, kuri turėjo 18 m. amžiaus sūnų Povilą, nuo antrojo vyro Mažulio. 27-tą d. Povilaitienei prireikė važiuoti su žentu Samoška Tauragėn. Kad sūnui nebūtų nuobodu ir turėtų kas padeda pašerti gyvulius, ji pakvietė savo sūnėną Stasį Povilaitį, 26 mt. amžiaus. Pastarasis sirgo nuomaro liga ir kasdien buvo tos ligos kankinamas. Tą vakarą abu pusbroliai atsigulė miegoti. Staiga St. Povilaitis prisėlino prie pusbr. smaugti. Šis, pajutęs puolimą, smogė Stasiui veidan. Stasys griebė kirvį ir keliais smūgiais Povilą apsvaigino. Dar gyvą pusbrolių, įniršino pagautas, pradėjo badyti jį peiliu, mėtyti po

¹⁰ Pašiausės tragedija, *Šiaulių naujienos*, 1925-11-15, p. 2.

¹¹ Vėjuolis, Rado skenduolė, *Šiaulių naujienos*, 1927-08-28, p. 2.

¹² Baisi meilės tragedija, *Momentas*, 1928-09-09, p. 2.

¹³ Atitaisymai, *Momentas*, 1928-09-16, p. 4.

Senieji kalėjimo vartai

kambarį, taškydamas į visas puses krauju. Vėliau, sugriebęs kirvį, perkirto jam krūtinę ir pilvą ir pradėjo „žaisti“ kepenomis, plaučiais... svilino lavoną ir pagaliau išmetė į prieangį. Krauju aptaškytos visų kambarių sienos, indai ir kt. Rytą į Povilaitienės gyv. namą atėjo kaimynų vaikai. Prieangy jie pamatė nepaprastai baurų vaizdą – ant žemės gulėjo Povilo Mažulio nuogas, kruvinas lavonas. Tuoj pranešta policijai, kuri atvyko ir suėmė ramiai miegojusį žmogžudį Stasį Povilaitį. Jis suimamas nesidavė, tačiau kitiems padedant pavyko jį surišti. Kitą dieną jis buvo atgabentas į Šiaulius ir padėtas s. d. kalėjiman. Atsitiktinai Šiaulių III nuovados policijoj užtikau patį žmogžudį. Tai tvirto kūno sudėjimo jaunuolis; apvalaus veido, atrodo nuvargusiu. Kalba kaip nepilno proto. Paklausius, už ką jis mušė savo pusbrolių, atsakė, kad esą Povilas davęs jam grybelių („Pastiles Valda“), nuo ko jam pasidarė bloga. „O kodėl tavo pusbroliui perkirstas pilvas?“ „Jis manęs, gulėdamas plikas ant žemės, paprašė paduoti stovėjusį kampe kirvį ir pradėjo kirsti sau pilvą...“ Tardymas daromas. Netrukus, gydytojai ekspertai apžiūrės žmogžudį, kuris, galimas dalykas, yra nusigandęs savo žiauraus darbo, o gal ir psichiniai nesveikas, nes dėl nežinomų priežasčių jis dar nėra atlikęs karinės prievolės.¹⁴

¹⁴ Pusbrolis nužudė pusbrolių (todėl, kad davė saldinių), *Mūsų momentas*, 1932-03-06, p. 1.

VI. 10 d., pietų metu, Goštelių km, Padubysio valsč., daržinėj ant šieno buvo rastas nušautas Ant. Petrauskas, 32 mt. amžiaus. Prie jo rasta kariškas šautuvas su perpus nuplauta tūta. Šūvis pataikintas iš užpakalio į kaklą. Spėjama, kad čia busi žmogžudystė, keršto tikslu. Ieškomas kaltininkas.¹⁵

Vagystės

„Portretų padidinimo ir pan. dalykų agentas Žvingila Juozas birželio mėn. 27 d. apsinakvojęs Kurtavėnų miestely pas pil. Vitkauską, išeidamas pavogė laikrodėlį. Vagystė greit išėjo aikštėn ir vos Žvingila grįžo į Šiaulius, kaip krim. policijos valdininkas jį čia pat gatvėje areštavo. Liepos mėn. 4 d. jau įvyko jo teismas ir Žvingila už vagystę gavo 1 mėn. kalėjimo.“¹⁶

„Šiomis dienomis kriminalinė policija sulaikė žinomą vagį recidivistą Antaną Petrulį kilusį iš Padubysio valsč. Stibriškio km. Jis kaltinamas padaręs daug vagysčių.“¹⁷

„Naktį iš spalio 13 į 14 d. buvo apvogta Kurtavėnų pašto agentūra. Vagys, parinkę raktą ir iškėlę langą, pavogė 200 Lt ir 3 registruotus laiškus.“¹⁸

¹⁵ Žmogžudystė Padubysy, *Šiaulių žinios*, 1934-06-17, p. 1.

¹⁶ Apsinakvojo ir apsigavė, *Momentas*, 1928-07-08, p. 5.

¹⁷ Sulaikytas žinomas vagis recidyvistas, *Naujienos*, 1931-08-02, p. 1.

¹⁸ Vagys Kurtavėnų pašte, *Naujienos*, 1931-10-18, p. 2.

Miesto ligoninė (dabar poliklinika prie bokšto)

„Tūlas pil. iš Padubysio valsč. 1–14 rytą nerado savo svirne 6 maišų javų ir pusę vežimo dobilų. Sekdamas nuvažiuotų piktadarių pėdsakais, dasekė iki Šiaulių, o toliau ir bastą. Apie tai nukentėjęs pranešė policijai.“¹⁹

„VI iš 21 į 22 d., nakties metu, nežinomi piktadariai įsilaužė į Bubių pieno krautuvę, Vilniaus g-vė 215 nr. ir pavogė pinigų sumoj 372 Lt 50 ct. Pinigai buvo paslėpti sandėliukų, esančiam krautuvės viduj. Prekės neliestos.“²⁰

Sukčiavimas

II. 6 d. Šiaulių apylinkės teisme buvo nagrinėjama Vaclovo Valančiaus baudžiamoji byla. 1933 mt. pavasarį Vaclovas Valančius, vietos neturįs, prisiėmęs Šiauliuose, sumanė lengvai pagyventi. Jis pasivadino kriminalinės policijos valdininku ir tuo vardu drąsiai pradėjo prigaudinėti žmones. Kiekvieną turgadienį jis lankydavo karčiamas ir prisiėliejęs prie ūkininkų visada gerdavo su jais „magaryčias“, pažadėdamas jiems visokių privilegijų ir kt. Kartą tas „valdininkas“ prikalbėjo B. Jaugelį, gyv. Juškaičių km., Padubysio valsč. ir J. Pliuščiką, gyv. tam pat km. ir valsč., kad jie jam duotų savo skolininko vekselius, su kuriais jis greitai išieškosią jų naudai pinigus. Pastarieji juo

pasitikėjo ir abu ieškovai atvykę į Šiaulius įteikė tam detektyvui minėtus vekselius, kurių vienas buvo 760 Lt ir antras 500 Lt vertės ir vykdomąjį raštą, išduotą Šiaulių 11 nuov. Taikos Teisėjo, pagal kurį buvo galima iš skolininko R. Krištopaičio išieškoti paminėtų ieškovų naudai. V. Valančius pasižadėjo šią sumą išieškoti ir už tai jis paėmė iš tų piliečių 347 litus honoraro pinigais dalimis ir išviliojo įvairių maisto produktų už 65 Lt. Vėliau, tais pačiais metais tas pats V. Valančius pasisako Pr. Bagarauskiui, gyv. Skurvių km., Padubysio valsč., kad esąs kriminalinės policijos viršininkas, turįs daug pažįstamų ir galįs suteikti, kam nors gerą tarnybą. Begerdamas su tuo piliečiu „magaryčias“, jis pasiūlė jam Šiaulių „Maisto“ skerdykloje vietą. Bagarauskis sutiko ir už tai sumokėjo 59 litus rekomenduotojui, tikrai užtikrinusiam „šiltą“ vietą. Tų pačių metų rugsėjo mėn. V. Valančius vėl atranda auką Aleks. Kutelį, kuriam taip pat pasisako, kad esąs kriminalinės policijos viršininkas ir galįs kam nors suteikti tarnybą. A. Kutelis pasitikėjo juo ir paprašė esančios vietos. „Viršininkas“ mielai pažadėjo, tik už tai pareikalavo truputį patepti 100 Lt. Kutelis jam su magaryčioms sumokėjo, kad tik būtų vieta. Bet čia „poną viršininką“ pradeda anksčiau nukentėję žmonės skusti atatinkamom įstaigom ir jo karjera baigiasi prie teismo stalo su pasekmėmis, kad už tokį „pono viršininko“ vandravojimą

¹⁹ Nepavyko susekti piktadarių, *Šiaulių žinios*, 1934-01-21, p. 1.

²⁰ Apvogė „Bubių“ b-vę, *Šiaulių žinios*, 1934-07-01, p. 1.

Šiaulių kriminalinės policijos viršininkas V. Kažemiakas

reikia 3 mėn. valgyti kalėjimo duoną. Ir „poną“ mandagiai policininkas po ranka išveda iš teismo salės. Pastarasis, taisydamas ant nosies pensnė, laisvai – nesivaržydamas išeina.²¹

„Antrą Kalėdų dieną į Juškaitių kaimą, Padubysio valsč., iš kažkur atsibastė jauna, elegantiškai apsirengusi aferistė, samdyti Šiaulių ligoninei tarnautojų. Matyti, iš anksto susirinkusi žinias, kur yra pasirengusių tarnauti merginų, eidama vieškeliu nuo Padubysio m., Juškaitių k. link, teiravosi žmonių prie Dubysos gyvenančios našlės Pylipienės, kuri turi paaugusių dukterų, pasisakydama esanti ligoninės vedėja ir vykstanti vietoje patirti bei surasti sąžiningų, atsakomai vietai ligoninėje 2 merginų ir sargo. Nusileidus Dubysos slėniu, susitiko čia pat gyvenantį Talakauską. Ji ir jo paklausia kelio į Pylipienę, pasisakydama kelionės tikslą. Išišneko. Paaiškėjus reikalui, Talakauskas, kupinas vilties, pasisiūlo samdyti savo 19 metų dukrelę, kiek įmanydamas imdamas ją girti. „Vedėja“ sutinka ir abu pareina skurdžion gryčiutėn, kur gyvena buvęs kumetis Talakauskas. Čia „vedėja“ plačiai apibūdina lengvas tarnavimo sąlygas, gerą 100 litų mėnesiui algą ir piešiamomis ateities perspektyvomis ir jam pačiam, pažadėdama paimti už sargą. Ji tiek jį sužavėjo, kad žmogelis be

mažiausio įtarimo ištraukė iš po balkio 100 litų, kuriuos neseniai buvo gavęs už parduotą paršą ir atidavė „vedėjai“, vos šioji paminėjo, kad reikia bent 100 litų užstato, nes atsakinga vieta. Gavus pinigų, „vedėja“ liepia apsirengti merginai ir abi autobusu išvažiuoja į Šiaulius.

Atvažiavus stotin, „vedėja“ liepia merginai truputį palaukti, pasisakydama nueisianti ligoninėn sutvarkyti jos apgyvendinimo reikalą. Mergina pasilieka laukti. Tačiau praslinko kelios valandos, atėjo naktis, ištuštėjo stotis, bet „vedėjos“ nėra. Į sėdinčią merginą, sulaukus vidurnakčio, atkreipė dėmesį stoties bufeto lankytojai, kuriems mergina papasakojo įvykį. Paaiškėjus apgavimui, mergina buvo priglauta iki ryto ir jai pataria vykti namo, ką ji ir padarė.

Talakauskas – vargšas, nuskurdęs žmogelis. Sužinojęs esąs apgautas, kuone iš proto kraustydamasis nubėgo Padubysio policijon ir pranešė apie įvykį. Policija deda pastangas išsiaiškinti ir surasti aferistę.²²

Savižudybės

„1933 metais visam Šiaulių apskrity įvyko 19 savižudysčių. Daugiausia žmonės žudėsi dėl šeimyninės nesantaikos (7), sunkios materialinės būklės (5)

²¹ Nubaudė „krim. policijos viršininką“, *Šiaulių žinios*, 1934-02-11, p. 1.

²² Aferistė jau „samdo ligonei tarnautojus“, *Idomus mūsų momentas*, 1939-11-26, Nr. 42.

Šiaulių policijos padalinys Kapų gatvėje

ir kitų įvairių priežasčių, o kiti dėl silpnaprotystės. Daugiausia savižudysčių įvyko Šiaulių mieste (7). Po Šiaulių seka Radviliškis. Visi nusižudėliai buvo jau subrendimo amžių, tarp 20 ir 80 metų amžiaus. Tik viena mergaitė dėl sunkios gyvenimo būklės nusižudė 18 metų. Daugiausia nusižudėlių tarp 30 ir 50 metų amžiaus. Vienas savižudys buvo 76 metų. 1933 m. savižudysčių šiek tiek mažiau negu 1932 m. Tais metais apskrity savižudybių įvyko 22. Bet užtat 1933 met. viršija 1932 met. naujagimių nužudymu. 1933 m. nužudyta 18 naujagimių, o 1932 m. tik 13²³.

„VII. 22 d. Bazilionų valsč., Trokiškės dvaro daržinėj dvariškių rastas pasikoręs žmogus. Kalbama, kad jis tą dieną ieškojęs toj apylinkėj darbo, bet niekur jo neradęs. Tada atėjęs minėto dvaro daržinėl ir po balkiu pasikoręs. Kas jis ir iš kur, kol kas nežinoma. Dėl šio įvykio Bazilionų policija daro kvotą.“²⁴

Chuliganizmas

„Liepos mėn. 20 d. Kurtavėnų valsč. viršaitis Masiliūnas už triukšmo kėlimą ir kėsinimąsi sumušti policininką kartu su jo draugais buvo sulaikytas ir patalpintas daboklėn.“²⁵

„1930 m. liepos 12 d. jauna pilietė El. Steponavičiūtė pasiskundė policijai, kad pil. Ant. Vaišvila, su ja sanguliaudamas, apkrėtė ją bauria liga sifiliu. Tai atsitiko tai pačiais metais balandžio mėn. Rimučių k. Padubysio valsč. Pas ūk. Račkauską, pas kurį Steponavičiūtė tarnavo. Vaišvila prisipažino sifiliu sergąs, bet gynėsi su Steponavičiūte nesanguliuavęs. Bet jo kaltė aiškiai buvo nustatyta ir teismas, kuris šiomis dienomis jo bylą sprendė, jo nusikaltimą kvalifikavo kaip sunkų kūno sužalojimą ir nubaudė pusantrų metų kalėjimo. Kaip nepilnamečiui (Vaišvila teturi 18 m.) trečdaliu bausmę sumažino.“²⁶

„Vasario 10 d. Padubysio girininko bernui Jasučiui važiuojant iš Burušų malūno nežinomas piktadarys peršovė koją. Jesutis atvežtas į Šiaulių miesto ligoninę, kur jam padaryta operacija, išimta iš kojos kulka. Piktadarys ieškomas.“²⁷

„XI. 12 d. pas ūkininką Giedraitį, gyv. Kiaulakių km., Padubysio valč., kūlė javus. Tą dieną dėl nežinomos priežasties Pr. Kasparas susipyko su Černauskaite. Černauskaitei grįžtant į namus, į Užvižius, Kasparas pastojai kelią ir su šake taip sumušė ją, kad sunkiai buvo galima pažinti. XI. 13 d. Černauskaitė paguldyta Šiaulių m. ligoninėje.“²⁸

²³ Kiek 1933 m. Šiaulių ap. nusižudė žmonių, *Mūsų kraštas*, 1934-01-28, p. 7.

²⁴ Pasikorė darbo neradus, *Šiaulių žinios*, 1934-07-29, p. 2.

²⁵ Informacija, *Momentas*, 1928-07-29, p. 5.

²⁶ Už apkrėtimą lytine liga pusantrų metų kalėjimo, *Naujienos*, 1931-10-18, p. 4.

²⁷ Peršovė koją, *Naujienos*, 1932-02-14, p. 1.

²⁸ Su šake pastojai kelią ir sumušė, *Šiaulių žinios*, 1934-11-18, p. 2.

Užvenčio degtindariai su įkalčiais

„XII. Iš 9 į 10 d. išauštant, daržinėj, savo guoly buvo rastas kruvinas ir be sąmonės Leonas Kniseckis, gyv. Kaitulių km., Padubysio valsč. Jam nupjauti lyties organai. Kniseckis yra psichiniai nesveikas, tad policijos tardomas nenurodo kaltininkų, matomai yra piktadarių prigrasintas. Be to, Kniseckis minėtoje daržinėj miegodavo vasarą ir žiemą, tokiu būdu piktadariai prie nelaimingojo priėjo.“²⁹

Antivalstybinė veikla

„Liepos mėn. 6 d. Šiaulių Apygardos Teismas nagrinėjo žymaus komunisto, buv. Bubių pieninės vedėjo, Br. Kontauto bylą. Kontautas buvo kaltinamas priešvalstybiniame veikime. Teismas jį pripažino kaltu ir nubaudė 1½ metų sunk. darbų kalėjimu. Bylos nagrinėjimo metu ypatingai giliai ir jaudinančią kalbą apie komunizmą pasakė valsč. gynėjas p. Krygeris.“³⁰

„Balandžio 18 d. Šiauliuose kriminalinė policija sulaukė žymių komunistų gaują: Benisą Riezniką, Abramą Elkiną, Praną Kojalavičių, Almą Kras-tinaitę, Simoną Kaganą ir Juozą Pakštį. Pas juos rasta daug komunistinės literatūros, komunistų „Raudonosios pagalbos“ loterijos bilietų ir įvairių užrašų bei susirašinėjimų. Ryšį su tuo balandžio

24 d. Mekų vienk., Kurtavėnų valsč. sulaikyta Emilija Šimkevičiūtė ir Stasys Banevičius, pas kuriuos irgi rasta daug komunistinės literatūros, brošiūrų, partijos įstatų, „Raudonosios pagalbos“ lot. bilietų, įvairių instrukcijų ir aplinkraščių, iš kurių matyti, kad čia buvusi „ponarkomo“ buveinė. Sulaikytieji padėti sunk. darb kalėjiman.“³¹

„Kaip teko patirti, lapkričio 6 d. kriminalinė policija Bubių dvare, netoli Šiaulių, sulaukė žymią komunistę Apoloniją Kontautaitę. Pas suimtąją kratos metu rasta įvairios komunistinės literatūros. Kaltininkė pasodinta kalėjiman, o byla perduota teismui.“³²

Nelaimingi atsitikimai

„12. IX š. m. užėjusi perkūnija nutrenkė einant lieptu per Dubysą R. Miknevičiūtę iš Brazinskių fol. Lavonas ištrauktas iš vandens ant rytojaus. Tą pačią dieną ūkininko Ališausko Šiliškės K. užmušo du arkliu.“³³

„Š. m. balandžio mėn. 24 d. apie 13 vai. po pietųėjusios į Bulavėnų k. svečiuosna panelės Šimkyte Jėva apie 30 m. amžiaus ir Petrilyte Zosė 23 m. amžiaus abi iš Padubysio kaimo besikeldamos per

²⁹ Baisus piktadarių darbas, *Šiaulių žinios*, 1934-12-16, p. 2.

³⁰ Nuteisė komunistą, *Momentas*, 1928-07-08, p. 5.

³¹ Kaž-kas, Vėl didžiausias smūgis Šiaulių komunistams, *Momentas*, 1929-04-27, p. 2.

³² Suimta žymi komunistė, *Momentas*, 1929-11-23, p. 2.

³³ Kelmūtis, BAZILIONAI, *Šiaulių naujienos*, 1926-09-26, p. 3.

Šiaulių apygardos teismo tarnautojai, 1928 m.

Dubysą ant kažkokių suraišiotų tvorgalių nusken-do. Šimkytės lavonas rastas už 3 kilom, nuo įvykio vietos nuneštą vakarų link, gi Petrilytės lavonas nesurastas, matomai toli nunešė sriaunus Dubysos vanduo. Padubysio k. (Šilavos v.).“³⁴

„Pereitą sekmadienį per gegužinę Bubiuose šau-liai Neimontas ir Slogys, bežaisdami montekristo šautuvu, iššovė į pilvą kitam šauliui Zigmui Klačiui, kuris gydomas Šiaulių miesto ligoninėj. Padaryta operacija, bet kulkos išimti nepavyko. Teks ją Klačiui visą amžių pilve nešioti, bet gydytojai sako, kad tai nepavojinga.“³⁵

„IX. 7 d. Pikeliškės km. Padubysio valšc. įvyko šturpus įvykis. Kuliant javus pas to kaimo gyventoją Rimkų, nuo šiaudų žago nuslydo darbininkė Balčiū-naitė, 20 mt, ir krisdama žemėn pataikė ant šakės. Perdurti viduriai ir plaučiai. Sužeistoji paguldyta Šiaulių m, ligoninėje. Gyvybei gresia pavojus.“³⁶

³⁴ Bemokslis Vl., Paskendo, *Šiaulių naujienos*, 1927-05-15, p. 2.

³⁵ Sužeidė šaulį, *Naujienos*, 1931-08-09, p. 1.

³⁶ Ant šakės nusidūrė, *Šiaulių žinios*, 1934-09-23, p. 2.

Irena VAIČIULIENĖ

Mintys raštu, perskaičius Romualdo Ozolo romaną „Pradžių knyga“

Rimgaudo Šlekio nuotraukos

Kai 2007 m. pristatinėjome Romualdo Ozolo knygą „Supratimai“, atrodo, buvo lengviau. Kodėl? Gal todėl, kad autorius buvo su mumis, viską matė ir girdėjo, galėjo pritarti arba ne, galėjo paaiškinti, padėti suprasti. O pamąstyti yra apie ką. Juk knygos „Supratimai“ pradžioje – 1957 m. vienos Bazilionų vidurinės mokyklos klasės nuotrauka. „Pradžių knyga“ irgi kalba ta pačia – 1957 m. – kalba.

Žvelgiant iš literatūrinės pusės, „Pradžių knyga“ – prozos kūrinys, romanas.

Galima kalbėti keliais aspektais: žmogaus sąlytis su gamta, visuomene, istoriniai verpetai, psichologinis pagrindinio veikėjo – Tomo Dambravos – paveikslas.

Tarp pasakotojo ir autoriaus beveik visada būna didesnė ar mažesnė distancija. Tapatinti pasakotoją ir autorių nėra tikslu, bet autobiografinio romano dvelksmas itin ryškus (dienoraščiai tai patvirtina – aut. pastaba).

Būtiną romano elementą – siužetą – yra, tačiau jo paprastai pasakoti nesinorėtų, nes mąstymo lygis, kalbėjimo stiliaus ypatumai yra artimi tai aplinkai, kurią autorius kūrinyje vaizduoja, ir yra pažįstama mums, tiems skaitytojams, kurių tėvai gyveno ir dirbo minimu laiku ir minimose vietose.

Struktūra: romanas susideda iš dviejų dalių: I dalis „Horizonte miškai“, II dalis „Beržų šviesoje“.

Pasakojama pirmuoju asmeniu, nors I dalyje atrodo, kad kažkas stebi įvykius iš šalies (kartais).

I dalyje „Horizonte miškai“, ypač pradžioje, linkstama į egzistencinius, filosofinius dalykus, nes R. Ozolui būdingas gilus mąstymas, erudicija ir intelektualumas visais su gyvenimu susijusiais klausimais. Prieškario vaikas Tomas Dambra, žvelgdamas į Paukščių taką, atkakliai klausia savęs: „O kas yra tas tolius menantis nerimas, kurį nešiojam savy ir vadinam gyvenimu?“; „Kas užraugė tą keistą dalyką, vadinamą gyvenimu?“ Tomas nuolat mąsto: „<...> menas ir mokslas, kad visas pažinimas yra tik bergždžia pastanga atskleisti paslaptis, į kurias žmogus instinktyviai veržiasi <...>“.

Į visus klausimus pagrindinis veikėjas turės atsakys pats, nes „<...> pokario dykumoj atsakyti negalėjo niekas: nebuvo kas galėtų bent pabandyti atsakyti“.

Romane laikas apibrėžtas: „Yra dar laikai prie vokiečio, yra laikai prie ruso. Okupacija atsiranda vėliau, ne iš tėvo lūpų.“ Taip, atrodo, taupant žodžius, bet gana tiksliai apibūdinamas aprašomas laikotarpis.

Skausminga tiesa veržiasi iš Tomo lūpų, kai supranta, kas viešai deklaruojama iš tribūnų: „Ką – žodžiuose tiesos gali nebūti? Taip mezgasi svarbiausias Tomo gyvenimo klausimas“, kurį jis

Maskvytė I

sprendžia iki mokyklos baigimo. Išvada ateina vėliau, kai suvokiama, kad „<...> *du gyvenimai ne tik literatūroje, bet ir gyvenime*“. „Virš laukų, miškų, virš miestelio ir Deglos pievų tvyrojo neteisingų žodžių ūkai <...>“. Skaudu, kai žmonės, kuriais norėtum tikėti, kalba ir elgiasi taip, kad, su jais pabendravus, veriasi tuštuma.

Ir tas vaikas, vėliau jaunuolis (neturįs nė 20 metų), stengiasi gyventi turėdamas vieną tiesą, vieną tikrą Lietuvą.

Ryškėja tuometinės Lietuvos panorama. Išnyra kolchozas, vėliau vadinamas kolūkiu. Ne visiems, tikrai ne visiems iškilo klausimas: „Iš kur, iš kokių sąmonės gelmių išplaukė šita bendro darbo idėja bendroje laikomoje žemėje?“ Tomas, pagrindinis romano veikėjas, negali ramiai žiūrėti, kaip „<...> prievarta plėšė žmonių gyvenimus <...>“.

Kitas vaizdas – mokykla, ji gyvena kartu su Tomu, yra neatsiejama jo gyvenimo dalis. Kodėl jis mokyklą vadina keista? Pateikiamas faktas, kad „<...> klasės išmėtytos privačiuose namuose“. „Pereini miestelį nuo vieno galo iki kito – ir baigi mokyklą.“ Ar tai labai blogai, kai trokšti žinių? Gal blogiau, kai susiduri su melu? Ar ir tada galvoji, kuriame pastate tai radai, ar svarbesnė žodžių esmė ar vieta, kur tai išgirdai? Ar svarbu, kad tave vertė rašyti pasižadėjimą, kad nori stoti į pionierius, ir tu nerašei, o gal rašei? „Negi vadinsi savarankišku poelgiu tą istoriją su pionieriaus pasižadėjimu? – reagavai į išorės jėgas, ir tiek.“ Retoriniai klausimai, skaitytojai, pats susirasi atsakymą, tereikia perskaityti knygą ir išnarplioti savo vertybių voratinklį.

II dalyje „Beržų šviesoje“ pasiryžimas, „<...> noras pralenkti kitus, jei ne grožiu, tai protu ir fizine jėga“, bet kaip tai sunku, ne tik todėl, kad „<...> tarybinis gyvenimas tvarko tavo viltis ir mintis, kad reikia parašyti rašinį „Mes žengiame į komunizmo pergalę“, bet ir todėl, kad „nebespėjo. Tiesiog nebespėjo visus darbus padaryti gerai. Kitąsyk nė pietų nevalgęs atlikdavo namų darbus. Po pamokų ir šaudymo treniruotė, o vakare – kapelos repeticija ir kinas. Ir taip kasdien“. Savo principų neišdavęs Tomas Dambrava gyvena tuo sunkiu laiku, išgyvena dėl Lietuvos pavergimo ir stebisi, kad niekas to matyti nenori. Jį draugai atvirai pavadina antitarybiniu, o kai kurie mokytojai prataria: „<...> aš negirdėjau, tu nesakei.“

Pabaiga pribloškianti, nes mus nukelia į 1959 m., menančius didžiulę nelaimę. Pagrindinis veikėjas suserga ir neišvažiuoja su saviveiklininkais koncertuoti (lėmėjas – likimas!), kurių vienuolika žūva avarijoje. Tai romane įvyksta 1957 m. rudenį.

Erdvė iš dalies koncentruota, pavadinimai ir tikri, ir išgalvoti: Dubysa, Dengtiltis, Šiaulių aerodromas. Dubiai – Bubiai, Pakriaušė – Pašiaušė, Bartuvėnai – Kurtuvėnai.

Romane „Pradžią knygą“ minimi pasaulyje žinomi žmonės, kurie vienaip ar kitaip turėjo įtakos formuojantis jaunojo Tomo asmenybei. Tai ir Herodotas, ir Homeras, ir Mičiūrinas, ir Džekas Londonas, ir Bernardas Brazdžionis, ir Maironis. Ir Stalinas, ir Lavrentijus Berija.

Romano kalba labai graži, ypač kai aprašoma gamta. „Tomas atsitiesė ir apsižvalgė. Virš pievų pakluonėse tvylojo skaidri miglėlė. Pilkos gluosnių šakos kamuoliais kyšojo iš tos stiklinės miglos ir kaip išminčių galvos dulojo aplink tvenkinius. Iš juodojo pakrančių eglyno atsklido skaudus juodvarnio karksmas. Iš kamino virto juodas dūmelis: motina ėmėsi vakarienės. Tėvas tuoj išeis šerti gyvulių.“

„Ėjo, jausdamas žemės trapumą, o ausyse tebeskambėjo dainos melodija. Po kojomis sušlamėję klevo lapai jį privertė grįžtelėti, ir tada pastebėjo virš <...> trobos spingsint ryškią žvaigždę. Dar viena. Ir Paukščių Takas atsivėrė tarsi lengvas elektros smūgis: milijonai žvaigždžių ir žvaigždelių mirgėjo tame pieno spalvos tekėjime per visą dangaus akiplotį.“ Kokie vaizdingi veiksmažodžiai (tvylojo, kyšojo, dūlojo), melodingi epitetai (skaidri miglėlė, stiklinės miglos, ryškią žvaigždę). Tai suteikia galimybę pajusti stiprų emocinį išgyvenimą žmogaus, kuris mato daugiau ir jaučia subtiliau.

„Išgėrė balintos kavos su duona ir dešra, žiūrindamas į juos baltom lašinių akutėm, patraukė į plentą.“ Nuostabi personifikacija (žiūri baltom lašinių akutėm)! Yra ir kitokių žodžių, nelietuviškų ir net negražių, bet jie buvo – jie irgi ano gyvenimo dalis.

Tarp kitko, R. Ozolas „Supratimai“ 1982 m.: „Kai Lietuvą dabar myliu savo darbu, gamtos nebereikia – ji blaško, ji įtraukia į savo jau primirštus labirintus, iš kur dvelkia praeitim ir liūdesiu. <...> Ryšys su gamta nenutrūko visai. Man patinka stebėti, kaip auga kambarinės gėlės, kaip į erdvę šauna gvazdikų daigai balkone. <...> Gamta gali

Maskvytė II

*gyventi be manęs, net jei manęs nebūtų? <...> Kai dirbi, gamta grožėtis negali. Bet jeigu nebūtum išgyvenęs gamtos gražumo, vargu ar galėtum dirbti išvis.*¹

O romantika, jaunystės svajonės, pirmasis eilėraštis, pirmasis šokis, pirmasis geismas ir dar kažkas. Plačiausias visa ko spektras – tokia tai „Pradžių knyga“. „Tą vasarą jis vaikščiojo sklidinamas vidinio jaudulio, kuris jau nebetraukė į tolius, o dusino, ir, rodėsi, kad jis sprogs nuo įtampos, o vidus su visais žarnigaliais išsitaškys ir pakibs ant artimiausio medžio.“

Namai svarbūs kiekvienam žmogui. Tai visko pradžia, tai visko ir pabaiga. Tai vaikystės, jaunystės dvelksmas, tai subtiliai suvokta nuolatinio atgimimo erdvė. „Kara prasideda ir baigiasi, kolūkiai susikuria ir išnyksta, žlunga okupacijos ir režimai, o sodyba išlieka.“

Kartu su Tomu gyvena mokykla – „<...> miestelio gale tarybų valdžios rūpesčiu pastatyta dviaukštė medinė dėžė“. „Paskutinė nelaisvės vasara. Kitąmet mokykla bus baigta. Tada prasidės gyvenimas. O dabar reikia pasilinksminti, kiek dar leidžia mokyklos pančiai.“

Įdomūs, savotiški pokalbiai su mokytojais. Kai Tomas pasiteirauja, ar LTSR Konstitucija yra atskira konstitucija, ar ta pati TSRS Konstitucija, mokytoja beveik piktai pasako: „<...> o jeigu tavo domina detalės, pasiskaityk ir palygink pats.“

Lietuvių kalbos egzaminas – smūgis pagrindiniam veikėjui, nusivylimas (autobiografinis faktas – aut. pastaba). Bet jokio kaltinimo, tik nusivylimas ir tvirtas apsisprendimas: „<...> bet aš niekur iš čia nebėgsiu.“ Tai beveik paskutiniai romano žodžiai, primenantys, kad tai knyga apie Gyvenimą, Gyvenimą su žmonėmis, šalia žmonių, be žmonių.

Kokiam skaitytojui skirta knyga?

Ir tau, ir man.

Dėkojame Jam, Romualdai Ozolui.

„Amžina tik naują pasaulio pažinimą teikianti mintis – visa kita laikina. Mąstyti – reiškia prieštarauti, ir visų pirma – sau pačiam. Ir juo didesnis minties ir tikrovės kontrastas, tuo gilesnis pažinimas atsiveria prieš nustebusias akis.“²

¹ Ozolas R., *Supratimai*, Vilnius: Naujoji Romuva, 2007, p. 243

² *Ten pat*, p. 26.

Romualdo Ozolo romano „Pradžių knyga“ išvalgų fragmentai

Filosofo, rašytojo Romualdo Ozolo romanas „Pradžių knyga“ vaizduoja pokario miestelio gyvenimą, kokį aprašomuoju laikotarpiu gyvena visa laisvės netekusi Lietuva.

Pradėjus skaityti romaną, manęs neapleido mintis, kad skaitysiu jį dar ne vieną kartą – taip vaizduojami įvykiai įtraukia, gula širdin ir sąmonėn. Kaip praėjusio laiko metraštis, rašomas išmoningo, pastabaus, jautraus ir analizuojančio metraštininko. Neapleido jausmas, kad tai mano epochos, minčių, išgyvenimų, patirtų paauglystės ir ankstyvos jaunystės metais, dienoraštis. Tai mano miestelis, mano mokykla, mano rašytojas, kuris tarsi sielos dvynys vaikšto kartu su manimi tais pačiais takais. Tokia tad šio romano įtaiga. Tokiais pačiais takais skaitytoją veda ir R. Granausko, L. Gutausko kūrinių herojai. Romano „Pradžių knyga“ veikėjas Tomas Dambrava sugrąžina atmintį apie skausmingą pokario Lietuvos istoriją, tiesos ir melo, pasiaukojimo ir išdavystės santykį, miestelių aikštėse suguldytus miško brolius, lyg iš niekur atsirandančius žmones su paslaptingais gyvenimais ir nenuspėjamais likimais.

Pasakojimo ašimi romane tampa sodyba – jungianti, pririšanti, parvedanti, laukianti. Tokia gyva, sutapatinta su dosnia gamta, slaptais užkaboriais, iki skausmo pažįstamais darbais ir rūpesčiais. Ypatingai šviesiai romane atskleistas

tėvo paveikslas, jo nesibaigiantis rūpestis šeima, blaivus to meto įvykių vertinimas, stiprus vyriškas ryšys su sūnumi. Tai žmogus, padėjęs romano herojui Tomui rinktis teisingas gyvenimo vertybes. Motinos ir Tomo santykiai gana sudėtingi. Ji dėlioja savaip suvokiamus prioritetus – ūkio darbai, pamokos, bažnyčia, drausmingas elgesys. O Tomui taip maga skaityti, kurti, bastytis po apylinkes, susivokti savyje, išsinerti iš kasdienybės lyg iš išaugtos odos. Seserys, rečiau brolis, pasirodo, tarsi žvilgteli į neryškų senovinį veidrodį – esantys gyvenimo atributai, kurių negali išvengti.

„Išėjau į miestelį“, – nuolat kartoja Tomas. Tas miestelis kažkur šalia sodybos, neryškus, slegiantis, niūrus. Priešingai negu gamta – įkvepianti, gelbstinti nuo kasdienybės, pažerianti netikėtų įspūdžių ir atradimų. Mokykla su daugybe įvykių, prieštarų suvokimų, mokytojų ir mokyklinio gyvenimo įvykių. Joje daug netikėjimo ir nusivylimo, ji tokia nevienalytė ir joje dirbančių žmonių, ir išsimėčiusių po miestelį klasių. „Perėjai miestelį ir jau baigai mokyklą.“

Tomo virsmas – nelengvas, kaip ir kiekvieno jauno, mąstančio žmogaus. Paauglystės išgyvenimai, savęs pažinimas, bandymai rašyti, tiesos paieškos, susidūrimai su rūsčia realybe, persekiojanti to laiko būtis, išdidumas ir nevaikiškas tos realybės suvokimas. Žavi darbo grožio iškėlimas.

Tomas dirba su džiaugsmu ir meile. O svarbiausia – jis turi gyvenimo tikslą, į kurį eina atkakliai ir nesvyruodamas. Romano kalba gyva, nevengiama net keiksmazodžių. Nes veikėjas nėra herojus ar didvyris. Jis išgyvena tuos pačius dalykus, kaip ir visi jo amžiaus jaunuoliai. Tik į supantį pasaulį žvelgia giliau, labiau analizuoja aplinką ir žmones.

Kūrinyje tarsi iš niekur atsiranda žmonės su savo paslaptimis. Pirmoji Tomo meilė bibliotekininkė, kurios tėvai, pasirodo, žuvo Sibire. Galbūt jai pavyko atvykti į miestelį iš kaž kurios Lietuvos vietos ir taip išvengti tremties. Kirpėja, su šeima atvažiavusi gyventi netoli miestelio, nes nebegalėjusi tverti ten, kur buvo nužudytos jos draugės žydaitės. Muzikos mokytojas, koncertavęs garsiausiose Europos scenose, turintis biblioteką su retomis knygomis apie Lietuvą. Dailininkė Žibutė, atvėrusi Tomui kūniškos meilės paslaptį, paperkanti natūralumu. Fotografas Simas – gailaus vėjo gūsis, skatinęs išsiveržti iš žlugdančios tikrovės. Pagaliau, baigiamosios klasės auklėtoja – žmogus, tirpdęs nepasitikėjimą kitais mokytojais, skatinęs mylėti gimtąją kalbą, o per pastarąją – ir Tėvynę. Neišraiškina išorė ir ypatingas vidinis grožis, patvirtinantis filosofinį imperatyvą „būti“ ir „atrodyti“. Iš čia jaukus auklėtojos apibūdinimas: „Pamoka baikščiai prisiglaudė kampe prie krosnies.“ Visi šie žmonės suteikė galimybę Tomui kitaip kalbėtis, kitaip matyti, pakylėjo į kitą, aukštesnę, mąstymo lygmenį. Jie buvo atsvara miestelio žmonių, bendraamžių neišprusimui, lėkštumui, skatino norą būti kitam, kitokiam, išgyventi vienijimosi per mintis stebuklą.

Sąmonės sukrėtimą Tomui sukelia Vengrijos įvykiai, Poznanės sukilimas ir, žinoma, savo Tėvynės beviltiška padėtis. Tarsi solidarizuojanti mintis „jų gatvės – mūsų miškas“ sujungia sovietų okupuotų tautų kovą už laisvę ir tos kovos skausmingą prasmę. Beviltiškumo atmosferą išsklaido nuolat tarsi požeminis šaltinis prasiveržiantis humoras, gyva kalba. Romano autoriui svarbūs filosofiniai išgyvenimų apmąstymai. Nuo paslapčia klausomo „Amerikos balso“, istorijos su Žibutės

Alma Stugienė. Peizažas, 2015 m.

paliktu pistoletu ir sudegintais eilėraščiais iki susidūrimo su saugumu. Tuomet ateina suvokimas, kad reikia išmokti valdytis, nes nemokančius traiško. Jei ne tankiais, tai tremtimis, kalėjimais, beprotnamiais. Ištverti ir neišsiduoti – nereiškia išduoti. Vengrijos įvykiai užduoda klausimus: „Kaip išgyventi čia?“ „Kas yraėjimas į Laisvę?“ Ir tuomet romano herojus atvirą maištą keičia į vaizdą – piešinius, kaip sąmonės laisvėjimo būdą. Būdamas itin jautrus, imlus aplinkai, įžvalgaus proto, Tomas kartu yra toks kaip kiti. Bet jo asmenybės skiriamuoju bruožu tampa daikto grožio prigimties suvokimas.

Romanas baigiasi tragiškai. Miestelį sukrečia saviveiklininkų žūtis. Net keturi iš vienuolikos žuvusiųjų – Tomo klasės draugai. Draugų netektis atveria skausmą ir gilią tuštumą, savotišką kaltės jausmą. Tomas tarsi duoda pažadą išlikti, gyventi, savo buvimu ir darbais artėti prie svarbiausio tikslo – tapti kažkuo svarbiu. Kol kas tik požemio šaltinis, kuris būtinai išsiverš į Tėvynės laisvės upę...

Geluvos ežeras. Rimgaudo Šlekio nuotrauka

Įsileidus į širdį

Užvertus R. Ozolo knygą („Pradžią knygą“), nesinori girdėti nei televizoriaus garsų, nei telefono garsų – sėdžiu nušviesta vaikystės žemės prisiminimų burto. Dubysos slėniai, žemuogių pievelės, išbraidytos Geluvos ežero pakrantės, mediniai pokario miestelio šaligatviai, kuriais bėgta su mokykliniu varpeliu per tris mokyklos pastatus, skelbiant pamokų ir pertraukų laiką, pokario mokytojai, kai kurie visai jauni, suvargę, alkani, sukaustyti baimių ir įtarimų. Ant mokytojų stalo pagal mokinių sąrašą kasdien padedamas maisto ryšulėlis auklėtojui – argi buvo bent kokia parduotuvė.

Tremtys, šūviai į miškus ir iš jų. Knygos puslapiai – gyva tos vaikystės žemės istorija, atvedusi į šią dieną, į šviesią Bazilionų mokyklą, kurioje įamžinta garbaus žemiečio Nepriklausomybės akto signataro, knygos autoriaus R. Ozolo asmenybės šviesa. Ji saugoma ir tęsiama.

Ir po tos skaidrios šviesos, kuri ilgai negėsta užvertus romano puslapius, pagauni save – širdy nusėdusios kažkokios „drumzlės“. Kodėl? Iškart lyg ir nesuvokiu. Pagaliau ryškėja atmintis. Mąstau apie šeimnininkus, pas kuriuos iš savo žemės atvyko „įnamis“ – Ozolų šeima.

Tie patys šeimnininkai, ta pati trobos pusė, kurioje „dar prie Lietuvos“ stovėjo mano lopšelis, kur vėliau, jau „prie ruso“, gimė sesė.

Tie šeimnininkai – apylinkės šviesuoliai, kurių laukuose javai brandžiausi, ant kurių stalo pyragai balčiausi.

Sodybos šeimnininkai ir mano tėvų draugystė peraugo į bičiulystės, net į giminystės ryšius – kam ieškoti krikštatėvių, jei jie čia pat, kitame trobos gale. Jaukios vardadienių šventės, palydimos skambių dainų, gerų jausmų, jaukių pavakarojimų, kaimiškos išminties ir politikos įžvalgų. Juk šeimnininkų trobos pusėje – bene pirmasis apylinkėje įsigytas radijo imtuvas, kurio išsikrovusį akumuliatorių į miestelį tempia du paaugliai sūnūs, paslaugūs tėvų pagalbininkai.

Tai maža įžanga į tai, kas tos „širdies drumzlės“, likusios užvertus knygą. Tos „drumzlės“ bene ir bus kai kurios knygoje aprašytų šeimnininkų ir jų namų aplinkos detalės, gal šiek tiek užtamsinančios šios sodybos šviesą.

Tų detalių aprašymas turbūt atsirado nesąmoningai – gal bus padiktuotos priverstinės autoriaus gimtųjų namų netekties, būtinybės persikelti į svetimus namus.

Todėl prisimenant tuos pačius šeimnininkus – visada vaišingus ir svetingus, paslaugius kaimynus – norisi pasakyti keletą pastebėjimų, gal ir lengvų prieštaravimų.

Pasigendama šviesių spalvų šeimnininkams, priglaudusiems nemažą autoriaus tėvų šeimą,

blaškomą karo vėjų. Maža to. Gal bereikalingai išryškintos šeimininkų namų to meto gyvenimo detalės, lyg jos būtų būdingos tik tai šeimai, o ne visam karo sukurių draskomam Lietuvos kaimui, ieškančiam išlikimo kelių: virtuvėje sunkiami „naminės“ lašai, paskui už juos iš kareivių perkami daiktai. Išgertuvių dienos, tarpusavio barniai, kilę iš moteriškų pajuokavimų, kurie pateikti kaip tiesa (o juk šeimininko „zosink“ buvo tas meilus kreipinys į savąją namų moterį – kaimo gražuolę).

Bene tai ir bus tos kelios sielos „drumzlės“, likusios užvertus knygą.

O dabar apie tų „drumzlių“ pateisinimą.

Naminė – karo ir okupacijos dienų valiuta – beveik būtinybė. Ūkininko neviltis, netekus savo verslo, žemės dalies pastatų, padargų ir arklių, išvestų į kolūkio tvartą, ar tai galėjo nenervinti? Primestos kolūkio brigadininko pareigos, nesuokiamas bendras darbas. Tą naštą naujo gyvenimo organizatoriai krovė ant doro ir darbštaus ūkininko pečių. Ar galėjai pasipriešinti? Nuoskaudą galėjai nebent skandinti. Galbūt žmogus tąkart neištvėrė – parėjo išgėręs. Bene labiausiai širdį gėlė dėl išvestų arklių, paliktų kolūkio arklidėje. Juk arkliai buvo tie gerieji aitvarai, padėję jaunajam ūkininkui tvirtai atsistoti ant kojų.

* * *

Čia norėčiau pateikti atmintyje išlikusį gyvą pasakojimą:

Kartą rudenį Deglėje įsmuko kuliarnosios „Blaxtonas“. Kaimynas atbėgo pagalbos. Atkabino nuo plūgo šeimininkas išilusius sarčius, prijojo, o čia šeši arkliai brastoje šokinėja. Motoras nė iš vietos.

– Išrinkyt, – pasakė važnyčiuotojams.

Išrinkė du.

– Visus, visus!

– Ką tu, Juozai, neįveiksi.

– Na mažiukai! – timpltelėjo vadžiomis.

Purvu apnešti smalsuoliai net nepamatė, kaip „Blaxtonas“ sustojo kitame Deglės krante.

Miško darbuose sutartinai įpratinti dirbti du muskulingi sarčiai traukė javų kertamąją vietą keturių.

Autorius teigus: šeimininkas prie atšalusios vakarienos iš tvarto grįždavo tik tada, kai edžiose dingdavo didžiulis pluoštas dobilų ir paskutinė sauja avių.

* * *

Vėl grįžtu į šeimininkų sodybą. Kelios negatyvo spalvos lyg ir pritemdo šviesų šeimininko kiemą. Tos šviesos lyg ir pasigendama. Pamišti ir nepaminėti bendrų švenčių, Kūčių vakaro stalai, gražios šeimyninės vaišės, kur vadinamųjų „įnamių“ žmonėms, kaip svečiams, skiriama garbingiausia vieta – visada įsiklausyta į gražią ir gilią atvykusio nuomininko išmintį, į jo žmonos atsivežtas moteriško šeimininkavimo, daržininkystės naujoves.

Šviesioji tos sodybos ir jos šeimininkų gyvenimo pusė, pritemdyta vienos kitos nemotyvuotai tamsios spalvos, negatyvios detalės, numeta tą „drumzlę“ į skaitytoją – artimą tų gražių šeimininkų namų liudininką.

Jokiu būdu nemanau, kad tai sąmoningo ir tendencingo priešiško padiktuotos eilutės. Gal tik skubios minties ir autoriaus gimtųjų namų netekties skausmo gaida.

Knygą perskaičius ir įsileidus į širdį, kaip buvo palinkėta iškilmingame R. Ozolo paminėjime, savo pastebėjimais nenorėčiau įžeisti autoriaus.